aylık dergi

Özgür İnsan

ayı 9, şubat 1973

ÖZGÜR İNSAN'ın bu sayısında

Ön kapak düzeni: Fahri Karagözoğlu

ÖZGÜR İNSAN

AYLIK DERGİ - 1 / Şubat / 1973 Yıl: 1 Sayı: 9

Özgür İnsan Gazetecilik Matbaacılık ve Ticaret A. Ş. adına:

Sahibi ve Sorumlu Müdürü : ÖNDER SAV

Yönetim yeri:
Esat Cad. 57/8
Küçükesat - Ankara

Tel : 17 14 85

Haberleşme adresi:
P. K. 46
Küçükesat - Ankara

Basıldığı yer: BİLGİ BASIMEVİ

İlan tarifesi
Tek Sütun santimi 50 TL.
Tam Sayfa ilan 2000 TL.
Arka Kapak iç sayfa 3000 TL.

Fiatı : 5 Lira

ÖZGÜR İNSAN'A ABONE OLMAK İÇİN:

Bir yıllık Abone bedeli olan 50 TL. nı bulunduğunuz yerin PTT şubesinden Önder Sav 10078395 sayılı hesaba POSTA ÇEKİ ile göndermeniz ve adınız, soyadınızla birlikte açık adresinizi, hangi sayıdan itibaren abone olmak istediğinizi adresimize iletmeniz gerekmektedir.

Vietnam'da Barış

Bülent ECEVİT

Dünyada 1973 yılı barışla başladı. 12 yıldır süren Vietnam Savaşı 1973'ün ilk ayı bitmeden sona erdi.

Dünyanın maddî ölçülerle en güçsüz ülkelerinden birinin maddî ölçülerle en güçlü ülkeye karşı direnişiydi bu savaş.

Ne bir kesin yengi ne de bir kesin yenilgi söz konusudur bu savaşın sonunda. Fakat bir ulusal direniş en çetin koşullar altında başarıya ulaştı.

Gerçi Vietnam Ulusu birleşebilmiş değildir henüz. İki Vietnam'ın ilişkileri güven verici biçimde düzenlenebilmiş değildir. Bölünmeye yol açan sorunlar çözülmemiştir. Belki daha yıllarca da çözülemeyecektir. İç çatışmalar belki daha yıllarca sürüp gidecektir. Yabancı ellerin Vietnam'da açtıkları yaraların kapanması kolay ve çabuk olmayacaktır. Ama yaraların onulmasına başlanabilecektir hiç değilse.

Vietnam Savaşının sona ermesiyle bir gerçek bir kez daha ortaya çıkmış oluyor: Tekniğin en ilerisi de, silâhların en etkilileri de, orduların en güçlüsü de, özgür ve bağımsız yaşamağa kararlı insanların manevî gücünü yenememektedir, onları savaşda dize getirememektedir. Atatürk'ün deyişiyle «**zira harbi insan yapar**»*.

50 yıl önce Anadolu'da görülmüştü bu gerçek. Son yıllarda da Vietnam'da görüldü.

Yalnız tekniğin en ilerisi, yalnız silâhların —nükleer silâhlar dışında— en etkilileri kullanılmakla kalmadı bu savaşda... Toplumu içinden çökertmek, insanları içlerinden çürütmek üzere akla gelebilen en «ileri» yöntemler de uygulandı. Fakat insan iradesine ve insanın manevî gücüne yenik düştü hepsi. Bu yöntemleri Vietnam'da uygulamağa kalkışan büyük devlet kendi içinde büyük bunalımlara sürüklendi üstelik.

Güney Vietnam'da manevî değerlerin çöküntüsü üzerine bir düzen kurmak isteyenler, sonunda öyle bir düzenden kendileri de bunalıp çekilmeyi yeğ tuttular. Zulümle, işkenceyle insan iradesini kırmağa uğraşanların kendi iradeleri kırıldı sonunda...

Küçük devletleri küçüklük duygusundan kurtaracak bir sonuçtur Vietnam savaşının sonucu... Ezilenleri eziklik duygusundan kurtaracak bir sonuçtur.

Ayrıca küçük ülkeler için savunma stratejisi açısından alınacak derslerle doludur bu savaş.

En başta ordu-halk bütünleşmesine dayanan bir stratejidir bu. Öylece halkın bilinçli ve gönüllü gücü ordunun gücüne katılmaktadır. Ordunun halkla yabancılaştığı Güney Vietnam'ı, dünyanın en güçlü devletinin tam desteği bile başarıya ulaştıramamıştır. Ama halkın desteğiyle Kuzey Vietnam Ordusu ve yer yer Vietkong, dünyanın en güçlü ordusuna, devletine, ekonomisine ve dünyanın en ileri teknolojisine karşı sonuna kadar başarıyla direnebilmiştir.

Vietnam Savaşından alınacak bir başka ders de şudur: Kuzey Vietnamlılar ve Vietkong, büyük devletlerin savaş stratejilerine ve yöntemlerine özenmemişlerdir. O stratejilere, yöntemlere saplanıp kalmamışlardır. Kendi savunma stratejilerini ve yöntemlerini kendileri oluşturmuşlardır. Dışardan sınırlı olarak alabildikleri silâhları bile, o silâhları yapan ülkelerden bir ölçüde değişik biçimde, kendi koşullarına ve olanaklarına en uygun biçimde kullanabilmenin yollarını bulmuşlardır.

Teknolojide ve stratejide bağımlılıktan kurtulmuşlardır öylece... Teknolojide ve stratejide bağımlılıktan kurtulunca, siyasal bağımsızlıkları da korumaları kolaylaşmıştır.

Bir gerçeği daha gösterdi Vietnam Savaşı: Çağımızda dünya kamuoyunun etkinliğini gösterdi. Bir iç veya dış savaşda dünya kamu-

oyunu kazanabilenleri yenmenin çağımızda ne kadar güçleştiğini gösterdi.

Vietnam'da bağımsızlık ve özgürlük savaşı verenler, son yıllarda dünyanın başka bölgelerinde bağımsızlık veya özgürlük savaşı verenlerden bazılarının düştüğü yanılgıya düşmediler.

Dünyanın başka bölgelerinde bağımsızlık veya özgürlük savaşı vermekte olan topluluklardan bazıları, karşılarına aldıkları devletlerin veya hükümetlerin maddî gücü karşısında, silâh gücü karşısında yılgınlığa kapılarak düşmüşlerdir o yanılgıya: Ancak bütün dünyayı tedirgin edici ve suçsuz insanların bile canına kıyıcı şiddet eylemleriyle üzerlerine ilgi çekebileceklerini ve ancak herkesi bezdirerek başarıya ulaşabileceklerini sanmışlardır. Gerillacılığı en kötü anlamda tedhişçiliğe dönüştürmüşlerdir. Oysa bu türlü davranışlarda, yöntemlerde direndikçe yalnızlıkları artmıştır dünyada... Karşılarındaki güçler çoğaldıkça çoğalmıştır. Giderek dünya kamuoyunun saygısından da, sevgisinden de, desteğinden de yoksun kalmışlardır. Hırçınlaştıkça, zalimleştikçe güçsüz olmuşlardır.

Fakat Kuzey Vietnamlılar, çağımızda yaygınlaşan bu tedhişçilik akımına kapılıp da kendi savaşlarının ateşini başka ülkelere ve başka ülkelerin insanlarına sıçratmadılar hiçbir zaman...

Üstelik, bağımsızlık ve özgürlük savaşı veren Vietnamlılar, kendilerinden alınan tutsaklara ne denli ağır işkenceler yapılırsa yapılsın, kendi aldıkları tutsaklara, bilindiği kadar, insanca davrandılar. Hiç değilse, insanca davrandıkları kanısını Amerikalı gözlemcilere bile verebildiler. Öyle ki kendi rejimlerini benimsemeyen uluslarda bile kendilerine karşı sevgi ve saygı duyguları uyandırabildiler.

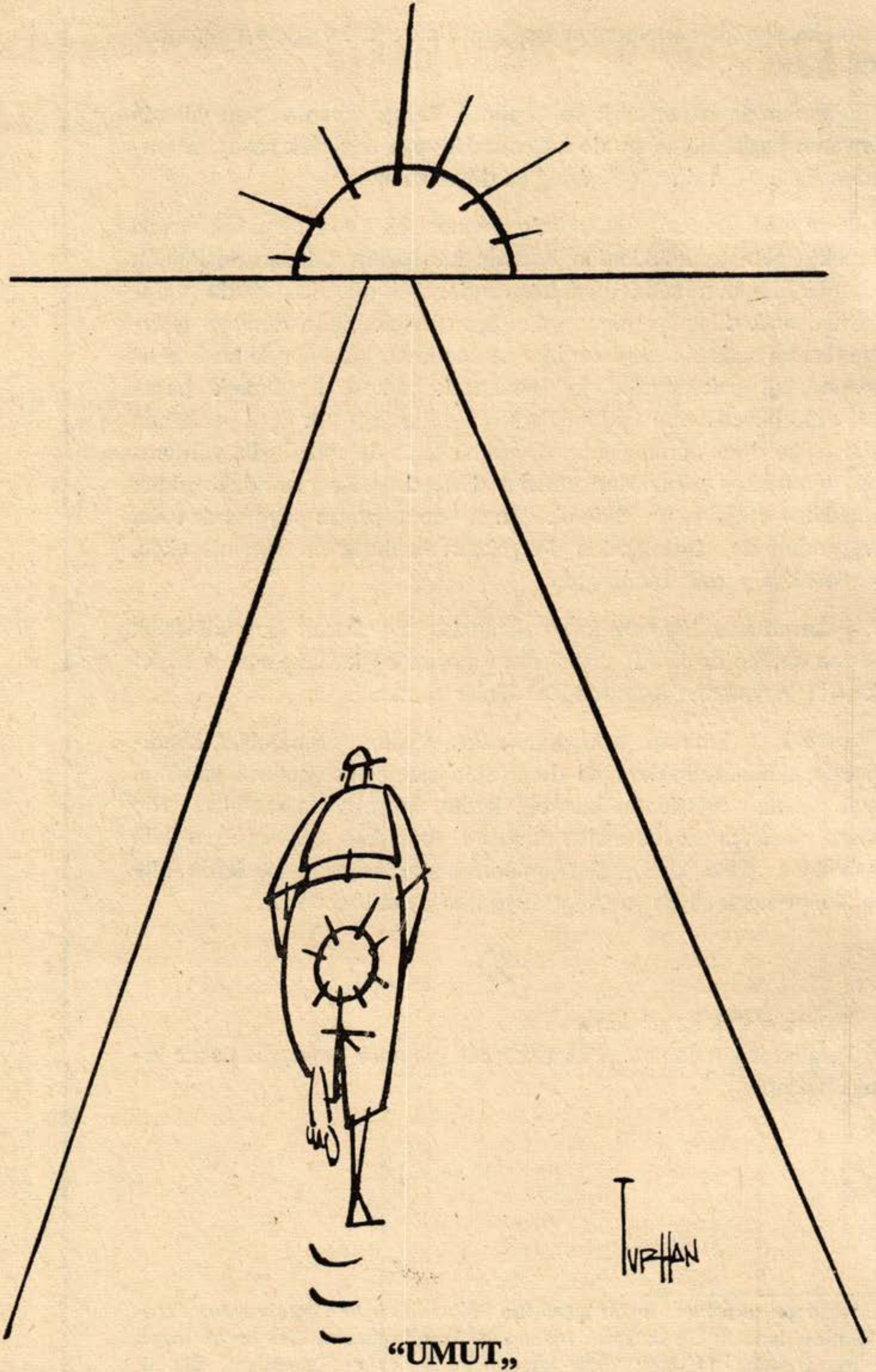

Sonuç olarak şu söylenebilir:

Taraflardan hiçbiri tam kazanamadı Vietnam Savaşını. Fakat insanlık kazandı.

* **«Geçen gün bana zırhlı müdafaa hatlarından bahsediliyordu. Faraza Majino'dan...... Bu hatların faydasına inanmıyorum. Zira harbi insan yapar.»** (Atatürk - 11 Mart 1938 - «Atatürkün Söylev ve Demeçleri», Cilt II, sayfa 285)

Turhan SELÇUK

“UMUT„

TARİHİN ÖĞRETTİKLERİ

Bir «Partilerüstü Hükümet» ve Sonu

A. Halûk ÜLMAN

-1-

12 Marttan sonra, Birinci Erim hükûmetinin kurulduğu günden başlayarak, Türkiye'de, bir «partilerüstü hükûmet» tartışması var: Acaba, bu tür bir hükümet Batılı demokratik ülkelerde görülmüş şey midir, değil midir? Sayın Erim, «görülmemiştir» diyenlere, 1931 yılında Ramsey MacDonald'ın İngiltere'de kurduğu hükûmeti gösteriyordu. Ancak, çok geçmeden, bunun Türkiye'deki anlamında bir «partilerüstü hükümet» değil, düpedüz bir koalisyon hükûmeti olduğu ortaya konulunca, tılsım birdenbire bozuluverdi. Şimdi, hâlâ «Batıda da bizdekine benzer hükûmetler kurulmuştur» diyenlerin acaba gösterebilecekleri bir örnek var mı? Arkadaşımız A. Halûk Ülman bir süredir bunu araştırıyordu. Sonunda bir tane buldu: hem de Weimar Almanya'sında.. Hitler'i işbaşına getiren yolun üzerinde, hattâ başında.. Aşağıda, bu «partilerüstü hükûmet»in ilginç öyküsünü ve acıklı sonu okuyacaksınız.

1930, bütün dünyada, «Büyük Ekonomik Bunalım» yılıdır.

Batıda Adam Smith'çi kapitalizm dönemini kapatarak Keynes'çi kapitalizmi başlatacak olan bu büyük bunalım, önce, 1929 sonlarında, Birleşik Amerika'da patlak verdi. New York borsasında hisse senetlerinin değeri birdenbire yarıya düştü, onu para çekmek için bankalara hücum izledi. Dev gibi şirketler ve koca koca bankalar birkaç gün içinde iflâs ettiler. Onun arkasından fabrikalar, işyerleri kapılarını kapadılar. Nihayet, işsizlik geldi.

HALÛK ÜLMAN, S.B.F. Siyasal Tarih Profesörüdür. Çeşitli dergi ve gazetelerde iç ve dış politika konularında pek çok yazısı yayınlanmıştır. «Türk-Amerikan İlişkileri (1939-47», «Osmanlı Diplomasisi (1860 Lübnan bunalımı)» ve « Birinci Dünya Savaşına Giden Yol» adında üç kitabı vardır. Dergimizin sürekli yazarıdır.

Birleşik Amerika'daki bu bunalım, kısa sürede, Avrupa'ya da atladı. Önce Avusturya'nın dev bir bankası iflâs etti; sonra da Almanya'nın dört büyük bankasından biri.. Ötekiler de sıra ile onu izlediler.

«Büyük Ekonomik Bunalım» Avrupa'da kendisini en çok Almanya'da duyurdu, çünkü Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan Almanya, 1924'de kadar kargaşalık içinde yüzdükten sonra, Birleşik Amerika'nın kendisine verdiği ödünç paralarla ekonomisini yeniden düzene koyabilmişti. Alman ekonomisinin çark... dönüyordu. Bunalım

sal tarihçilerin pek iyi bildikleri **Young Plânının** korkusundan sermayenin dışarıya kaçışı eklenince, Almanya bu kadar yükü kaldıramadı. Enflâsyon ve işsizlik korkunç bir hızla geldi, Weimar Cumhuriyetinin üzerine çöreklendi.

Enflâsyon ve işsizlikten doğan toplumsal huzursuzluk içinde Weimar Cumhuriyetinin üzerine çöreklenen bir başka dert de, anarşiyde. İlk denemelerini 1921-1924 yılları arasında yapan nasyonal sosyalizm, bu huzursuzluk içinde kendisine çok elverişli çıkaracak bir vurucu güç arayan iş çevrelerinin de desteğiyle, hızla örgütlenmeye başlamıştı. Ayrıca, işçi hareketlerinden kuşku duyanlar için, nasyonal sosyalizm, savunduğu otoriter devlet görüşüyle de çekici bir doktrindi. Öteyandan, Almanya'nın Versailles zincirlerinden kurtulmasını, bu arada askerlikle ilgili kısıtlamaların kaldırılmasını savunduğu için de orduda önemli bir taraftar kütlesi buluyordu. Şunu da ekleyelim: Alman ordusunun Versaille'da küçültülmesini ülke güvenliği bakımından kuşku verici sayan bazı komutanlar da, örgütlenen nasyonal sosyalist gençliği gerektiğinde savunmada kullanılacak bir çekirdek olarak görmek eğilimindeydiler.

Bu sırada Weimar Cumhuriyetinin başında, Mareşal **von Hindenburg** bulunuyordu. Hindenburg, Birinci Dünya Savaşında büyük yararlıklar göstermiş, Alman Genelkurmay Başkanlığına kadar yükselmiş ve savaş sonundaki karışıklık yıllarında ordunun desteğiyle Devlet Başkanlığına getirilmiş, yaşlı bir askerdi. Mesleği gereği otoriter yaradılışı, Bismark Almanya'sından buyana alışageldiği düzeni değiştirmek isteyen solculara karşı hiçbir yakınlık duymayan, buna karşılık, eski bir «onbaşı» olan Hitler'den hoşlanmadığı halde, solcuların karşısında yeni yeni seslerini duyurmaya başlayan nasyonal sosyalistleri anlayışla karşılamaya eğilimli bir kimseydi.

Bunalım Almanya'ya sıçradığı sırada, iktidarda, Sosyal Demokrat **Müller**'in başkanlığında bir koalisyon hükûmeti vardı. Bu bunalım karşısında alınacak tedbirler, özellikle sayıları hızla artan işsizlere işsizlik sigortasından ödeme yapılıp yapılmaması konusu, hükûmet içinde anlaşmazlık çıkardı. Koalisyon içindeki bazı orta yolcu partiler, bu sigortanın olağan zamanlar için kurulduğunu, böyle bunalımlı bir dönemde yapılacak ödemelerin devlete ağır yükler yükleyeceğini ileri sürdüler. Müller ise, tersini savundu. Sonunda bir anlaşmaya varılamayınca, hükûmet istifa etti.

Weimar Anayasası gereğince, yeni Başbakanı seçmek Devlet Başkanının göreviydi. İşte bu sırada, Hindenburg'un yanında iki kişi belirdi: Bunlardan birincisi gene eski Genelkrurmay Başkanlarından, Müller hükûmetinin Savunma Bakanı General **Wilmelm Gröner**; ikincisi de onun yakın danışmanı General **Kurt von Schleicher..** Uzaktan bakılınca, iş çevreleriyle de yakın ilişkisi bulunan ikincisinin Hindenburg üzerinde birincisinden daha etkili olduğu ve Devlet Başkanına sonunda kendi iktidarına ulaşacak daha doğrusu, ulaşacağını sandığı bir yolu önerdiği anlaşılıyor.

Ordunun bir kanadının olduğu kadar büyük iş çevrelerinin de görüşünü yansıtan bu iki general, Hindenburg'a

---

●

Almanya'daki işsizliği anlatmak için birkaç sayı verelim: 1930 Ocağında 400 bin kayıtlı işsiz vardır. Bu sayı 1930 Aralığında 3 milyon 750 bine; bir ay sonra, yani 1931 ocağında 4 milyon 350 bine; aynı yılın Şubatında da 5 milyona yükselmiştir. 1931-1932 kışında işsiz sayısı 6 milyona erişmiş bulunuyordu. Çoluk çocukları da katılınca, aşağ yukarı 20 milyon kişi bu günlerde işsizlik sigortasından aldıkları paralarla yaşamaya çalışıyordu.

●

şunu öneriyorlardı: Almanya hem ekonomik bunalım, hem de ona bağlı olarak gelişen sağ sol çatışmaları nedeniyle, olağanüstü bir durumla karşı karşıyadır. Bu olağanüstü durum Parlamentoya dayanan hükûmetlerle atlatılamaz. Çünkü Parlamentoya partiler egemendir ve partiler, ulusal çıkarlardan çok, kendi çıkarlarıyla, seçim yatırımlarıyla ilgilidirler. Onun için, parti çıkarlarından çok ulusal çıkarları düşünün olaylara bu açıdan bakacak olan seçkin kişilerin katılacağı bir «partilerüstü» hükûmet kurulmalıdır. Peki, bu hükûmet Parlamentoda destek bulamazsa, güçlüklerle karşılaşırsa? O zaman, Anayasanın Devlet Başkanına verdiği kanun gücünde kararname çıkarmak yetkisinden yararlanmak yoluyla işler yürütülür; hattâ, gerekirse, Parlamento dağıtılırdı.

Gröner ve von Schleicher bu «partilerüstü» hükûmeti kuracak adamı da bulmuşlardı: Parlamentodaki küçük ve sağcı Halkçı Partinin lideri **Dr. Heinrich Brüning..**

Ve Hindenburg, 1930 Martında, yeni hükûmeti kurmak görevini Dr. Brüning'e verdi.

*
* *

Aslında Dr. Brüning enerjik ve yürekli bir politikacıydı. Ama ne var ki, zaman zaman küstahlığa kadar varan bir kendini beğenmişliği vardı. Partilerle görüşüp anlaşarak, bir ortak program saptayarak değil, kendi başına ve kendi istediği kimselerden bir azınlık hükûmeti kurmuş olduğu halde, çaresizlikten kendisini destekleyen Parlamentoya karşı kırıcı bir dil kullanıyor, sık sık ona meydan okuyordu. Örneğin, görevi yüklendiği gün yaptığı konuşmada, Parlamentoya şöyle sesleniyordu: «**Bu, Parlamentolu bir yönetim için yapılan son denemedir. Eğer hükümetime güvensizlik oyu verirseniz, milletvekillerini evlerine yollar ve ülkeyi, Anayasanın Devlet Başkanına verdiği yetkilere dayanarak, sizsiz de yönetiriz.**» Bir başka konuşmasında da, açıkça, ordunun desteğinin Parlamentonun desteğinden daha önemli olduğunu söylemişti.

Dr. Brüning'in izlediği politika, kendi ve kendisini işbaşına getirenlerin eğilimlerine uygun olarak, düpedüz sağ bir politikaydı. İşe, memur maaşlarında yüzde 10 kısıntı yapmakla, sigaraya ve **bekârlara** yüksek vergiler koymakla, işsizlik sigortası fonunu işçilerden alınan primleri yükseltip işsizlik ödemesini dondurarak sağlamakla, zararla çalışan özel sektör girişimlerini satın alıp ötekilere de 100 milyon mark tutarında teşvik yardımı yapmakla başladı.

Sosyal Demokratlar, başlangıçta, demokratik rejimin selâmeti bakımından, Dr. Brüning'e razı olmaktan başka çare görememişlerdi. Fakat bu tedbirler Parlamento önüne getirilince, bunların bunalımı gidermek şöyle dursun, dar ve belli gelirlere yeni yükler getirerek büsbütün ağırlaştıracağını söyleyerek, karşı çıktılar. Başkanı kendileriyle görüşmeye ve tasarılarda bazı değişiklikler yapmaya çağırdılar. Bu, Başkanın önüne, arkasına gerçek bir Parlamento çoğunluğu toplamak için açılmış büyük bir fırsattı. Ancak Dr. Brüning bildiğinden şaşmıyordu. Bunun üzerine, tedbirlerin oylanması sırasında, karşıt oy kullandılar. Onlara komünistler ve küçük orta sınıfı temsil eden bazı küçük partilerin bir bölük üyesi de katılınca, Dr. Brüning azınlıkta kaldı. Dr. Brüning de, kuru bir sesle, «**tartışmayı sürdürmekte hiçbir yarar görmüyorum**» diyerek, Parlamentodan ayrıldı.

Ertesi gün çıkan gazetelerden, Alman halkı, Devlet Başkanı Hindenburg'un kanun gücünde kararnameler yayınlayarak tedbirleri yürürlüğe koyduğunu, Parlamentonun dağıtıldığını ve yeni seçimlerin Eylül ayında yapılacağını öğreniyordu.

*
* *

Dr. Brüning'in «partilerüstü» hükûmeti sanıldığı ve beklendiği gibi başarılı olamamış ki, giderek artan ekonomik bunalım ve toplumsal kargaşalık içinde yapılan 1930 Eylül seçimleri umulmadık bir sonuç verdi: Bir önceki seçimlerde 54 sandalye kazanan komünistler 77, 12 sandalye ile yetinmek zorun-

da kalan nasyonal sosyalistler ise tam 107 milletvekilliği kazandılar. Böylece, Hitler'in partisi, Alman Parlamentosunda, Sosyal Demokratlardan sonra ikinci büyük parti oluyordu.

Bu durumda Almanya'yı faşizmin elinden kurtarmak içn yapılacak tek iş, Sosyal Demokratlarla Katolik Merkez Partisi'nin bir koalisyon kurmasıydı. Ancak Hindenburg, gene Gröner ve Schleicher'in etkisiyle, Başbakanlık görevini, yeni bir «partilerüstü» hükûmet kurmak üzere, Dr. Brüning'e verdi. Dr. Brüning gene aynı Dr. Brüning'di. Parlamentoya tepeden bakıyor, eğer dedikleri yapılmayacak olursa onu bir kez daha dağıtacağını ve yeniden seçimlere gideceğini söylüyordu.

Sosyal Demokratlar için, demokratik rejimi korumak bakımından, Dr. Brüning hükûmetini desteklemekten başka çare görülmüyordu. Hem de, hiç inanmadıkları, benimsemedikleri yeni yeni tedbirleri onaylamak ve böylece büyük itibar yitirmesine uğramak bahasına..

*
* *

Ancak Sosyal Demokratların bu uysallığı, Almanya'da parlamenter rejimi kurtarmaya yetmedi.

Çünkü koskoca Almanya'da, onlardan başka demokrasiye inanan kalmamıştı.

Parlamentoyu açıktan bir «yahudi icadı» olarak ilân eden nasyonal sosyalistler artık iyiden iyiye örgütleyip geliştirdikleri S.A.lar ve S.S.leriyle sokağa egemen oluyor, bir olayı bitirip bir yenisini başlatıyordu. Kozları sokakta paylaşmaya çalışanların bir başkası da komünistlerdi. Polis bunların arasında çıkan kavgalarla başedemiyor; ordu ise, kavgalar çoğu kez nasyonal sosyalistlerin başarısıyla sonuçlandığı için, seyirciliği seçiyordu.

İşin kötüsü iki uç arasındaki bu çatışmalar Parlamentoya da sıçramıştı. Parlamento artık eskisi kadar toplantıya çağrılmıyordu ama, çağrıldığı zaman da nasyonal sosyalistlerle komünistler arasındaki kavgalardan doğru dürüst çalışmaya olanak bulamıyordu. Dr. Brüning bu durumdan yararlanarak parlamento dışı politikasını daha rahat yürütüyordu. Artık ülke kanunlarla değil, parlamento dışında ve parlamento dışı çevrelerince istenen, oluşturulan kanun gücünde kararnamelerle yönetiliyor; Parlamento deneti işlemiyordu. Bu nedenle de, Parlamentonun itibarı hergün biraz daha azalıyor, demokrasi hergün biraz daha kokuşuyordu.

İşte Almanya'da Hitler iktidarına giden yolun başında, bu kokuşma vardır. Hitler'in istediği de, zaten bundan başka birşey değildir.

*
* *

Bu konuyu inceleyen yazarların çoğu, Dr. Brüning'in aslında demokratik rejimden yana ve onu kurtarmaya çalışan bir politikacı olduğunu söylüyorlar. Ancak, izlediği politikanın bunu sağlamaya yetmediğini olaylar açıkça gözler önüne sermektedir. Gerçekten, Dr. Brüning Almanya'da esen ekonomik bunalım ve toplumsal kargaşalık havasını dağıtmanın ve bunlardan yararlanan aşırı uçların demokratik rejime son vermelerini önlemenin yolunu, hiç kuşkusuz Gröner ve ondan daha çok von Schleicher'in de etkisiyle, demokratik olmayan bir yoldan, Parlamentoyu ve onun ayrılmaz birer parçası olan siyasal partileri bir yana iten «partilerüstü» hükûmette aramıştır. Onun bu tutumu belki de gerçekten içtenlikle korumaya, sürdürmeye çalıştığı demokratik parlamanter rejime, Almanya'da indirilen en büyük darbelerden biri olmuş ve yalnızca Hitler'e yaramıştır.

«Partilerüstü» hükûmette kendi iktidarını arayan General von Schleicher'e gelince, onun hikâyesi de ayrı bir yazı konusu olacak kadar ilginçtir.

Demokratik Çoğulculuğa İndirilen Darbe: Dernekler Kanunu

Ahmet N. YÜCEKÖK

1630 sayılı yeni Dernekler Kanunu üzerinde çok tartışıldı, çok şeyler yazıldı ve söylendi. Kanunun bu şekli ile çıkmasını savunanlar, bazı derneklerin iktidarlara karşı benimsedikleri olumsuz tutumu engellemek, gelişigüzel artan der nek sayılarını sınırlamak, ve dernekleri tamamen devlet denetimi altına sokma gerektiğine inanan kimselerdi.

Kanuna karşı çıkanlar ise, toplumda «dikensiz gül bahçesi» yaratma çabası içinde olduğunu iddia ettikleri bu kanunun 1961 Anayasası tarafından teminat altına alınan temel hak ve özgürlüklere aykırı olduğunu öne sürmekteydiler. Bu gibi düşünenlerden bazıları ise sorunu, 7 - 11 tarihli Yeni Ortam gazetelerinde ayrıntılı bir biçimde ortaya koyan sayın S. Hiçerimez gibi, yürürlükten kaldırılan 3512 sayılı eski Cemiyetler Kanununun dernekler üzerinde zaten yeterli devlet denetimini sağlamakta olduğunu iddia etmekte ve geçirilen yeni kanunu hem anayasal özgürlükler açısından hem de derneklerin görev görmesini engelleyecek uygulamalar açısından «insafsız» olarak nitelemekteydiler.

Bu gibi düşünenler yeni Dernekler Kanununu, Anayasa mahkemesinin «bir hak ve hürriyetin gayesine uygun bir şekilde kullanılmasını son derece zorlaştıran veya onu kullanılmaz duruma düşü ren kayıtlara tabi tutulması halinde o hak ve hürriyetin özüne dokunulmuş olur» yorumuna dayanarak Anayasamıza aykırı bulmaktaydılar.

AHMET N. YÜCEKÖK, Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyasal Davranış Kürsüsü Dr. asistanıdır. Çeşitli bilimsel makalelerinin yanı sıra «Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı» «Türkiye'de Din ve Siyaset» ve Türkiyede Dernek Gelişimleri» adlı üç kitabı vardır. Özgür İnsan Dergisinin sürekli yazarlarındandır.

Gerçektende yeni dernekler kanunu derneklerin statülerinde, örgütlenmelerinde büyük değişiklikler getiren, kongre toplantılarını zorlaştırarak dernek çalışmalarını engelleyen, dernek genel kurullarına ait olan yetki ve sorumlulukları hükümet komiserine bırakan ve idareye dernek faaliyetlerine men ya da izin konusurda sonsuz yetki veren bir kanun görünümü taşımaktaydı.

Sorumsuzca ve gelişigüzel bir sürü dernek kurma özgürlüğünün anarşinin ve başıbozukluğun artmasına katkısı oldu ğunu iddia eden yeni Dernekler Kanununun gerekçeleri ise eski Cemiyetler Kanununda zaten var olan ve idarece iyi uygulandığı takdirde her türlü kanun dışı eylemi ve tutumu rahatlıkla önleyebilecek idari sınırlamalar karşısında geçerliklerini büyük ölçüde yitirmekteydiler.

Bu yazıda yeni Dernekler Kanununun Anayasaya uygun olup olmadığının, eski Cemiyetler Kanununun başıbozukluğu durdurma yeteneği olup olmadığının tartışması yapılmayacaktır. O konuda Türkiye'de bir çok şey yazılıp söylenmiştir. Yapılmaya çalışılması gereken şey, yeni Dernekler Kanunu gerekçelerinde meydana çıkmış olan bir anlayışın, demokratik çoğulculuk ilkelerine ne denli karşıt ve Türkiyenin sosyo-ekonomik gelişme çizgisinden ne denli uzak olduğunun saptanılmasıdır. Biz burada hem haksız, hem de Anayasaya aykırı olduğu öne sürülen bu

kanunun, 1970 ler Türkiye'sinin siyasal ve sosyal gelişim ortamına ters düşüp düşmediğine eğilmek istiyoruz.

YENİ KANUNUN GEREKÇELERİNİN ÖZÜ NEDİR?

Yeni Dernekler kanununun gerekçelerinin önemli bir kısmına egemen olan görüşler şöyle belirtilebilir:

● 1971 yılında Türkiye'de 41.000'in üstünde dernek bulunmaktadır. Her yıl kurulan dernek sayısının gittikçe artması yukarıdaki sayıyı bu gidişle toplum hahayatı için çok denecek bir ölçüye çıkartmak olanağını göstermektedir. Bu artış, derneklerin faaliyet alanlarını, gelir kaynaklarını ve üye sayılarını daraltmakta ve toplumdaki beklenen fonksiyonlarını kaybettirmektedir.

● Eski kanun devletin dernekleri etkin bir şekilde sınırlandırmasını sağlıyamamaktadır.

● Eski Cemiyetler Kanununa göre dernek kurmak bugünkü durumuyla çok kolay ve devlet idaresini son derece uğraştırıcı niteliktedir.

Bu gerekçeleri göz önünde tutarak, toplumdaki dernekleşme sürecinin nasıl bir toplumsal gelişmenin ürünü olduğuna eğilebilirsek dernekler bahanesi ile aslın da bazı çevrelerin nelerden yakınmakta ve nelere karşı oldukları açıkça ortaya çıkabilecektir.

DERNEKLER NASIL BİR TOPLUMUN ÜRÜNÜDÜRLER?

Siyasal ve sosyal yapıyı toplumdaki üretim ilişkileri türünün bir yansıması sayarsak, bu siyasal ve sosyal yapının bir parçası olan dernekleri de üretim biçimi ancak belirli bir modernleşme düzeyine varmış toplumların ürünü olarak bulabiliriz. Bu anlamda dernekleşme olayı her toplum türünde görebileceğimiz bir oluşum değildir. Yoğun bir dernekleşme olayı, ihtisaslaşmış, atomize olmuş, iş bölümünün yoğunlaşıp, siyasal katılmanın arttığı sınaileşmiş toplumlarda, toplumsal hareketliliğin artışı sonucu görülür.

Toplumsal hareketlilik, geleneksel yaşama düzeyinden, modern yaşama düzeyine yönelmiş toplumların davranışlarında beliren geniş kapsamlı değişme süreciyle başlar. Bu anlamda toplumsal hareketlilik üretim ilişkilerindeki değişiklik, göçlerle ve statü farklılaşması ile beliren değişiklik, kurumlardaki, rollerdeki, davranışlardaki, ihtiyaçlardaki ve geleneklerdeki değişikliklerden başka bir şey değildir. Bütün bu değişiklikler siyasal ve sosyal davranışı değiştirir. Bunun sonucu olarak da eski toplumsal, manevi ve ekonomik bağlılıklar çözülür ve toplum yeni davranış kalıplarını benimsemeye başlar.

Toplumsal hareketlilikle birlikte toplumda geniş bir «siyasallaşmış» yurttaş topluluğu oluşur. İnsanların ilgileri mahalli bölgelerden ulusal düzeye çıktıkça, mesleklerinde ve yaşama ortamlarında değişimler oldukça ihtiyaçlarında da belirgin bir değişim olacaktır. Siyasal sürece yönünü veren insan ihtiyaçlarındaki bu değişiklikler yoğunlaştıkça bu «siyasallaşmış» yurttaş topluluğu tarafından siyasal kurumlara ve uygulamalara büyük bir baskı başlar. Böyle bir gelişmenin doğal sonucu olarak da dernekleşme olayı hız kazanır. Çünkü toplum böylesine gelişip değiştikçe kişi toplum içinde giderek önemini yitirecek, büyük kuruluşlar, büyük kentler, ve gayri şahsi, ulaşılması zor bir siyasal yapı karşısında ihtiyaçlarını duyurabilecek güçte bir baskıyı tek başına sağlıyamıyacak kadar güçsüzleşecektir. Yoğun iş bölümü nedeni ile çıkar türlerinin çoğaldığı böyle bir toplumda insanlar eş görüşlere ve eş çıkarlara sahip insanlarla bir arada, dayanışma içinde olmak zorunluğunu duyacaklardır.

Toplumsal gelişme ve farklılaşmanın yarattığı böylesine bir zorunluk sonucu çeşitli birlikler, kooperatifler ve sendikaların yanı sıra dernekler de kurulmaya başlar. Kişi, çıkarlarının ve dünya görüşünün paylaşıldığı bu kurumlarda artık o devasa, gayri şahsi, yığınlar toplumunun karşısında güçsüz değildir. Dernekleşme ile birlikte kişi, siyasal, sosyal ve ekonomik yaşantısına yön veren kararları ve unsurları etkileyebilecek duruma gelmiş olacak, devletin dışında kişinin bağlılığını çekecek bir sürü kurum oluşacak, iktidar uğraşısı bu kurumlar aracılığı ile verilecek ve böylelikle paylaşılan

bir siyasal yapı ve çoğulcu bir toplum düzeyine geçilmiş olacaktır.

Dernekler bu anlamda ekonomik ve sosyal gelişmenin bir ölçüsüdürler. Çünkü, bir toplumsal zorunluluk olarak ancak gelişmiş, atomize olmuş, çok yönlü ve karmaşık bir toplumda eş çıkarları ve yönleri olan kişileri bir araya getirerek onları çevrelerine karşı daha güçlü kılma gereği ile oluşan dernekler, böyle bir sosyal dinamizme sahip olmayan geleneksel toplumların ürünü olamazlar.

Kapalı pazar ekonomilerinin egemen olduğu, tek örnek yaşantının ve sosyal hareketsizliğin belirlediği toplum türlerinde, farklı çıkarlar, sorunlar ve talepler olamıyacağından bunları siyasal yapıya taşıyacak kurumlara da bir gerek duyulmayacaktır. İkincil kuruluşlar adını ver diğimiz ve yoğun bir şekilde ancak farklılaşmış, modern sanayi toplumlarında bulabildiğimiz dernekler, belediyeler ve sendikaların az gelişmiş ülkelerde ender görülür kuruluşlar olmasının nedeni de budur.

DERNEKLERİN BİR BAŞKA TOPLUMSAL GÖREVİ

Kaldı ki dernekler yalnızca, iş bölümü, ihtisaslaşma ve ekonomik gelişme sonucu farklılaşmış toplumlarda, değişik çıkarları siyasal yapıya taşıyan baskı gurupları görevini yerine getirmekle kalmazlar. En az bunun kadar önemli bir diğer görevleri ise modern toplumun en büyük sosyal hastalıklarından birini tedavi etmedeki katkılarıdır. Bu hastalık kişilerin yabancılaşan, büyüyen bir topluma karşı gösterdikleri uyuşumsuzluktur.

Modern yığın toplumunun yaşama koşulları insanları yüz yüze temasın sıcak çerçevesi içindeki yakın çevre ilişkilerinden koparır. Yabancılaşan bir dünyada kişi kendini yalnız ve güçsüz hisseder. Ayrıca yoğun işbölümü kişinin yalnızca tek bir konuda bilgi sahibi olmasına yol açtığından insanlar çokcası yarım bir cehalete itilip ömür boyu az yetenek ve bilgi isteyen işlerde otomatlaşmaktadırlar. Böylesine otomatlaşmış ve birbirlerinden kopmuş insanların oluşturduğu bu yığınlar, kolaylıkla güdülen ve istenilen yöne sürüklenebilen bir kuru kalabalık haline geldiği zaman, toplum örgütlenen azınlıkların otoritesi altına kolaylıkla girebilmekte, totaliter rejimler siyasal kurumlarını rahatlıkla kurabilmektedirler.

Yığın toplumu bir anlamda dağınık ve çözülmüş bir toplumdur. Ama her modern ve farklılaşmış toplum bir yığın toplumu değildir. İnsanlar eş görüşleri ve eş çıkarları olan guruplarla kendilerini kaynaştırabilirlerse, karmaşık ve çözülmüş toplum gurup örgütlenmesinin getirdiği ilişkiler sonucu çözülmekten kurtarılacaktır. Böylece yabancılaşma bunalımlarını ve diktatörlük tohumlarını yeşertmeye yatkın çözülmüş bir yığın toplumu, gönüllü kuruluşlar kanalıyla toparlanacak, herkesin iktidarı etkileyebileceği çoğulcu bir toplumsal yapının egemen olduğu dengeli ve sağlıklı bir toplum yaşantısı oluşacaktır. Bu şekilde, toplumda gelişen birlikler, sendikalar ve derneklerin birleştirici, aracılık yapıcı, iletici nitelikleri toplum çıkarlarını temsilcisiz ve etkisiz bırakmayacak, belli belirsiz ve eksik kalmayacak talepler siyasal yapıya kadar pürüzsüzce taşınabilecektir. Bu nedenle etkili karar alma ve siyaset uygulama olanak kazanacak, toplumsalla siyasal arasında bu toplum örgütlenmeleri kanalıyla sağlanacak yakın ilişki, sağlıklı, dinamik ve olgun bir siyasal ortam yaratacaktır.

DERNEKLER KANUNU NASIL BİR SİYASAL ANLAYIŞIN SONUCUDUR?

Yukarıdaki açıklama ve tahliller açısından bakarsak, dernekleşme süreci bir sosyal ve siyasal hareketlilik olduğuna göre, sayıları 1971 de 41.000'i bulan dernek sayısı ile Türkiye'nin nasıl bir gelişme ve toplumsal hareketlilik ortamına girdiği açıkça görülür. Toplum kendi gereklerine ve bünyesine uymayan, görev göremiyecek kadar topluma yabancı olan kuruluşları benimseyip yaşatamayacağına göre, var olan ve görev gören 41.000 derneği, Dernekler Kanunu gerekçesinde de belirtildiği gibi, Türkiye için çok saymak hem sosyal gerçeklere aykırıdır hemde Türk toplumunun sosyal gereklerinin karşısına çıkmak demektir.

Ayrıca, dernek sayısındaki artış, gerekçede belirtildiği gibi, derneklerin ne faaliyet alanlarını, ne üye sayılarını, ne de gelirlerini daraltır. Belirli bir bölgede toplumsal gerekleri tam anlamıyla karşılayan dernekler var ise aynı amaçla kurulmuş başka dernekler zaten yaşama olanağı bulamazlar. Yok eğer aynı amaçla kurulmuş birden fazla dernek bir bölgede yaşama olanağı buluyor ise bu, o bölgedeki toplum üyelerinin farklı kültürel ve sosyal taleplerinden, coğrafi engellemelerden ve ulaşım yetersizliklerinden oluyor demektir. Hiç bir işe yaramayan, adından başka varlığı olmayan dernekler ise zaten ölü sayılabilecek derneklerdir ki herhangi bir diğer derneğin faaliyetini ve gücünü sınırlayabilecek güçten yoksundurlar.

Kanunun dernekleri etkili bir biçimde denetlemesi konusuna gelince, her türlü kanun dışı, anarşik eylemleri önleyebilecek yetkiler idareye önceki kanunlarda da tanınmış bulunmaktaydı. Bunun dışında dernek kurma toplumsal gereğini herhangi bir iktidarın yanlış-doğru anlayışının tek yönlülüğü ile sınırlamak, yukarı da gelişimini belirtmeye çalıştığımız çoğulcu bir demokratik toplum anlayışına tamamen karşıt düşmektedir.

Bu bakımdan Dernekler Kanununun siyasal çizgisi toplum gereklerine dönük çoğulcu, demokratik bir yapıyı korumaya yönelmiş bir çizgi değildir. Halbuki Türkiye her geçen gün büyüyen, sosyal ve ekonomik gelişmesinin yarattığı talepleri siyasal yapıda giderek yoğunlaştıran bir ülkedir. Ülkenin her gün yenileşen ve farklılaşan sorunlarına boşalma yolları açacak yeni tedbirler gerekirken, var olanları da kısıtlayıp budamak 1973 Türkiyesinin siyasal ve sosyal büyüme ortamına tamamen ters düşen bir siyasal anlayıştır.

Sorun dernek kurma hakkını sınırlayarak devletin işini kolaylaştırmak değil, toplumsal gelişme ile doğan yeni gerek ve taleplere meşru iktidar yapısı içinde yer vermek, onlara hayat hakkı sağlamak sorunudur.

Bu kanun toplumun gelişip farklılaşmasından doğan yeni siyasal ve sosyal güçlerin örgütlenmesinden korkanları mutlu kılacak bir kanundur. Herkesin iktidardan talebi olan çoğulcu bir demokraside bugünkü çıkarlarını yitireceklerinden korkanların kanunudur. Ya da idarenin beceriksizliğinden dolayı işleri çığrından çıkarmış bir kaç kuruluşun anarşik eylemlerinden korkarak sağduyu ve mantıklarını hislerine tutsak edenlerin kanunudur.

Tan ORAL

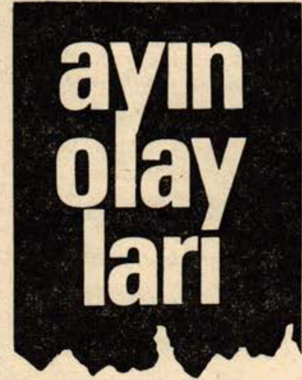
tAN

Suskunluk Ortamında Tek Ses

Uzunca bir süredir suskunluğun yaygın olduğu Türkiye'de tek bir ses çıkıyor. CHP'nin sesi. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ve Merkez Yöneticileri durmaksızın dolaşıyorlar ve konuşuyorlar. Basın özgürlüğünü, üniversite özerkliğini, dernek kurma hakkını savunuyorlar, hattâ getirilmeye çalışılan Teşvik Tedbirleri Kanunu karşısında halkı ve ezilecek, yokolacak orta ve küçük sanayiciyi uyarıyorlar.

Üniversite Reformu adı altında öğretim ve bilimsel araştırma özgürlükleri kısılacak olan üniversite öğretim üyeleri suskun. Basının, ekonomik baskılar nedeniyle, teşvik tedbirleri üzerindeki tartışmaları «atlaması» bir yana, mahkum olan gazeteci sayısı arttıkça manşet haberleri küçülmekte. Sendikaların çoğu, yeni Dernekler Kanunu uygulamasıyla, sendika yetkili kurullarında kimlerin hangi kararlara, ne şekilde muhalefet şerhi verdiklerinin savcılıklarca öğrenileceğinden haberli gözükmüyor. Savcılıkların bu muhalefet şerhlerini ihbar sayıp saysaymayacakları henüz bilinmiyor ama, sendikaların gün geçtikçe bildiri yayınlamakdan kaçınmaya başladıkları da duyulmakta. Ayrıca, emekli subay ve assubay derneklerinin maddi durumlarının düzeltilmesi için istekte bulunmaları da yasa dışında bırakılınca, Türkiye'de çalışanların ve emeklilerin tümünün geleceğine güvenle bakmaları iktidarın insafına kalmış gibi gözüküyor. Atatürk kurumlaştırılarak Hükümetlerin tekeline bırakılacak; maden ve petrol «reform» ları sayesinde yabancılar yeraltı servetlerimizi yurtdışına taşımaya devam edecekler. Her Petrol kanunu çıkarken yaptıkları gibi, «biz de sizin için çalışıyoruz» diyerek Petrol bulacaklar, Türk toplulumuna «şirin» gözükmeye çalışacaklar ve kanundan sonra kuyuları gene kapayacaklar.

Geçen ay İstanbul'da da CHP'ye

katılan binlerce kişi için büyük Örgüt Toplantısı düzenlendi. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in 5 Ocak'ta yapılan toplantıya katılması uçağın geç kalması le gecikti. Fakat, toplantının Ecevit'in gecimmesiyle dağılacağını sananlar yanıldılar. Toplantıya katılanlar, CHP Genel Sekreter Yardımcısı Mustafa Üstündağ'ın «**Zor koşullar altında, halkın suskun olduğu bir dönemde bizimle birlikte olmayı seçtiniz**» diyerek başladığı konuşmasını çoşkuyla karşıladılar. CHP kişilerin değil ülkenin kalkınmasını amaçlamaktaydı ve üretim ilişkileri değiştirilmeden reform yapılamıyacağı inancındaydı. Anarşinin kaynağı aslında üniversite değil, bozuk düzendeki bozuk eğitim sistemiydi. Öğrenci ve öğretim üyelerini dört duvar arasında yaşıyan kişiler olarak ele alan Üniversite reform Tasarısı, «reform» tasarısı değil, gericilik tasarısıydı.

Daha sonra konuşan Ecevit, teşvik tedbirlerinin arkasındaki yağma düşüncesini açıklıka ortaya koydu. Getirilen teşviklerin her birinin bazı ülkelerde bu lunabileceğini, ancak tümünün hiçbir ülkede uygulanmadığını belirtti ve «**Bu teşviklerin uygulandığı Kongo, Senegal, Fildişi, Malezia, Çat ülkelerinin sömürü düzenlerini Türkiye'de kurmak istiyorlar.**

Buna kimsenin gücü yetmeyecektir» dedi. CHP'nin kuracağı düzende devlet işletmelerinin patronu; mühendis, ustabaşı ve işçi olacaktı. Teşvik tedbirlerinin baş savunucuları olan büyük iş çevıeleri «Biz de halkız» diyorlardı, ama onlar ancak CHP kadar halkı düşündükleri zaman bu sözü söyleyebilirlerdi. Yağma alacakaranlıkta yapılırdı ve «seçim öncesi bu işi bitirelim» düşüncesinde olanlara karşı, CHP feneri tutmuş, ortalığı aydınlatmış ve oyunu bozmuştu.

İstanbul'dan Eskişehir'e giderken halk Ecevit ve yanındakileri her köyde karşıladı, ilgiyle dinledi.

Ecevit, partisinin Türkiye'nin sanayileşme sorunları ile ilgili görüşlerini Eskişehir'de gene binlerce kişiye anlattı. Halkın üretim gücünün ve buna bağlı olarak tüketim gücünün arttırılarak iç pazarımızın geliştirilmesi gerektiğine işaret etti. CHP'yi suçlayan Başbakan Ferit Melen'e de yalnızca «Demokrasiyi anlıyamamış kimseyle demokrasi tartışmasının gereği yoktur» cevabını verdi.

CHP Genel Sekreteri Kamil Kırıkoğlu güneyde, partisinin Adana Bölge Toplantısında CHP'nin görüşlerini açıkladı. Teşvik tedbirleri ile getirilmek isenen yağmayı CHP'nin ortaya çıkarması üzerine telaşa kapılan büyük iş çevrelerinin yasalar sınırı içinde çalıştıklarını söylediklerini belirten Kırıkoğlu, şöyle devam etti: **Biz, bu kanunların belirli bir azınlık yarırına işlediğini, bunların değiştireceğimizi, değiştirilmesi gerektiğini söylüyoruz. Aşiretlerde bile kanun vardır. Ama kanun vardır emekten yana, kanun vardır sermayeden yanadır. Ama kanun vardır toplumdan yana, kanun vardır bir avuç azınlıktan yanadır.»** Toplantı sırasında konuşmaları teybe almakta olan dört polis memurunu dışarıya davet ederek çıkmalarını sağladıktan sonra, toplantının kapalı bir parti toplantısı olduğunun yetkili mercilere bildirildiğini hatırlatan Kırıkoğlu, **«Böylesine kanunsuz davranışlara müsamaha, bir gün vatandaşın yatak odasına kadar teyp sokulması zihniyetine yol açar ki, bu da içinde bulunduğumuz rejime en büyük darbeyi indirmek olur. CHP böyle hareketlerin daima karşısında olmuştur, olacaktır ve bunlara kesin surette karşı koyacaktır. Davranışımız bu inancımızın ve kanuni hakkımızın gereğidir.» dedi.**

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Kurban Bayramı dolayısıyla yayınlanan mesajında, rejimle ilgili bazı Anayasa ve yasa değişikliklerine karşı çıkanlar hakkında son derece ağır sözler söylüyor ve onları **«gaflet ve dalalet» içinde, «tertip ve oyun peşinde»** göstermek istiyordu. Oysa belirli Anayasa ve yasa değişikliklerine karşı çıkan parti CHP idi. Cumhurbaşkanının mesajının CHP teşkilatında yarattığı büyük üzüntüyü, Genel Başkan Ecevit dile getirdi. **«Demokrasinin temel kurallarını ve demokratik özgürlüklerin kapsamı konusunda, CHP'nin görüşleri sayın Cumhurbaşkanının görüşlerinden büyük ölçüde ayrılmaktadır.»** diyen Ecevit, şiddet eylemlerini ve zorbalığı önlemek bahanesiyle, gerçek demokratik ülkelerin hiç birinde eşine rastlanmayacak özgürlük kısıntılarına CHP'nin razı olmayacağıntekrarladı. Ecevit, Ankara Bayram Gazetesinde de bunu belirtmişti. Düşünceye ve düşüncelerin açıklanmasına sınır konmamalıydı, yoksa bu sınır giderek daralırdı. «Aşırı», «ülke yararına aykırı» düşünceler yasaklansa, egemen siyasal güçler veya büyük çıkar çevrelerinin işine gelmeyen her düşünce «aşırı», «ülke yararına aykırı» bulunurdu. Baskı rejimi de ancak düşüncelerin baskı altına alınmaya başladığı ortamda gelirdi.

1961 Yılında Türk ulusunun oylarıyla benimsenen yürürlükteki Anayasa'da yapılmak istenen temel hak ve özgürlükleri ve demokratik hukuk devletini tahrih edecek değişikliklere CHP karşı çıktı. Yürürlükteki Anayasaya aykırı kanunların çıkartılmasını da önlemeye çalıştı. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu CHP'nin oylarıyla reddedildi.

Suskun toplumun, konuşan toplum olma özlemini dile getiren CHP geçtiğimiz ay içinde de kamuoyunun tüm dikkatini üzerinde topladı. 1973, Türk toplumu için bir umut yılıydı, ve 1973 konuşulan ve seçim yapılan yıl olacaktı.

Kurumlaştırılan Atatürk

12 Mart ertesinde Hükümet çevrelerince ortaya atılan Atatürk Akademisi kurma görüşü, geçtiğimiz ay içinde tekrar tartışma konusu oldu. Akademiyle ilgili olarak hazırlanan kanun tasarısı kamuoyuna açıklanmış değildir. Ancak genel olarak tasarının gerekçesi bilindiğinden, niteliğinin ne olacağı tahmin edilebilmektedir.

Atatürk Akademesi kurulmasını isteyen Hükümet çevrelerinin düşünceleri şöyle özetlenebilir:

Atatürk, O'nun görüşleriyle ilgisi bulunmayan çevrelerce «istismar» edilmektedir. Bu «istismar»ın önüne geçmek ve Atatürkçülüğün sınırlarını çizmek gerekir. Kurulacak Akademi, Atatürkçülüğü belirleyecek ve farklı yorumların yapılması önlenecektir.

Tasarı hakkında bilinen bir diğer nokta ise, Akademinin Başbakanlığa bağlı olacağıdır.

Konuyla ilgili temel sorun, nasıl bir kanun çıkarılması gerektiği değil, böyle bir kanunun gerekli olup olmadığı ve ne gibi sorunlar yaratacağıdır.

Öncelikle bilinmesi gereken, Atatürkçülüğün donmuş bir kalıp olmadığıdır, Atatürk gibi bir büyük devlet ve eylem adamının «sistemleştirilmesi», durağan ve zamanla geride kalan bir düşünce yaratılmasına yolaçar. Diğer yandan kurulacak Akademi, yeni tartışmaların açılmasını da önleyemiyecektir. Toplum yaşantısı nasıl akışkan bir nitelik gösteriyorsa, toplumsal düşünceler de aynı niteliği gösterir. Hiçbir görüş olduğu kadarıyla kalmaz. Nitekim günümüzde, düşüncelerini kitaba dökmüş birçok düşünür bile yeniden tartışılmaktadır. Belirli bir dünya görüşü üzerinde sayısız yeni yorumlar yapılabilmektedir.

Atatürk'ün görüşlerinin sınırını çizmek ve böylece yeni yorumlara set çekmek, düşüncenin kısırlaşmaya zorlanması demektir. Ortaya konulacak resmi, yarı resmi herhangi bir görüş, aslında, Atatürk'ün değil, Atatürk adına konuşan bir kesimin görüşü olabilir. Belirli bir yorumun hukuki çerçeveler içinde topluma empoze edilmesi, düşünce özgürlüğüyle bağdaşmıyacaktır. Türk toplumuna malolmuş böyle bir konuda, medrese anlayışına dönülerek «içtihat kapıları» kapatılamaz.

Tasarının diğer bir sakıncalı yönü, siyasal iktidarların etkisi altındaki Akademinin ne ölçüde bağlayıcı olacağının bilinmemesidir. Ortadaki sorular şunlardır: Kimler, ne ölçüde «sistemleştirilecek» olan görüşlere uymak zorundadırlar? Siyasal partiler, Başbakanlığa bağlı bu Akademinin «kararlaştıracağı» görüşlere katılmak zorunda mıdırlar? Bu durum, çoğulcu demokrasinin farklı görüşlerin birlikte yaşayabilmesi kuralıyla açık bir çelişki yaratmıyacak mıdır?

Yukarıdaki sorular, konuyla ilgilenenlerin sordukları sorulardır. CHP başından beri tasarının karşısında yer almıştır. Tasarının, kendi «reform» anlayışını «Atatürkçü» olarak niteleyen bir iktidar tarafından hazırlanması ise, kamuoyunun dikkatinden kaçmamıştır. Bilindiği gibi, iktidar «reform» anlayışıyla mevcut sosyal ve ekonomik düzene ilişmemeyi hedef almıştır.

Vietnam

Nixon, başkanlığı, Vietnam'a ABD halkının özlemini duyduğu barışı getireceğini söyleyerek aldı. Kısa bir süre için tutulan bu söz yerini bombardımanlara bıraktı. ABD halkı seçimlerde aldatılmıştı. Başkan Nixon, kongreye danışmadan aldığı bombalama kararıyle kendi halkının ve dünya kamuoyunun tepkisini üzerine çekti.

Senatörler, Başkanı bu sorumsuz davranışından ötürü Kongreye hesap vermeye çağırırlarken, ABD'ni dünya kamuoyu önünde alay edilir duruma getirdiği için de suçladılar; Vietnam savaş ödeneğinin kesilmesi çabasına giriştiler.

Barış özlemi çeken dünya halklarının şiddete gösterdikleri tepki geçen ay Viet-

nam'da somutlaştı. ABD askerleri savaşmak istemediklerini belirttiler. Geçen yıl esir düşen 1000'den fazla ABD pilotu savaşın bitmesi çağrısında bulundular. «Demokratik bir ülkenin başkanı bu derece saçma hareketini nasıl açıklayacak» diyen bilim adamlarına Nixon, Vietnam'a savaşmak için gitmek istemiyen bir bilim adamını tutuklayarak cevap verdi.

Kuzey Vietnam'da bu güne dek, büyük çoğunluğu sivil halk olmak üzere bir milyon insan öldürüldü. Bu arada 1972 yılı içinde Güney Vietnam'ın yarım milyon askerini kaybettiğini de söylemek gerek. 18 - 29 Aralık 1972 bombardımanlarında 8 elçilik hasara uğrayıp, 1350 sivil ölünce, ABD pilotları bomba atmayı reddetmeye başladılar. Yüzbaşı Michael Heck bombalamaya katılmadığı için Savaş Divanına verildi. ABD uçaklarının yanlışlıkla kendi Danang üslerini bombalayıp 1 milyon galon yakıtı imha etmeleri ve Güney Vietnam askerleriyle çatışmaları sonucu 200 kişi öldü.

ABD'nin amacının Kuzey Vietnam sanayi bölgelerini yerle bir etmek ve sivil halkı yıldırmak olduğunun açıklanması, dünyanın çeşitli ülkelerinde karşı gösterilere ve Amerikan bayraklarının yırtılmasına yol açtı. Başta İskandinav ülkeleri İsveç ve Finlandiya olmak üzere, İtalya, Hollanda, Belçika, Avusturya, Yugoslavya, Hindistan ve Yeni Zelanda ABD'ni kınadı. Papa Vatikan'da ağlayarak «Neden savaş tekrar başladı» derken, Sovyetler Birliği ve Fransa ABD'ne ateşkes için baskı yapmağa başladılar.

ABD nin Vietnam'da nükleer silâh kullanılabileceği tehdidi, bu güne değin ABD nin Vietnam politikasına kayıtsız kalan Almanya Başbakanı Brant'ın da tepkisiyle karşılandı. Brant, ABD'ne savaşı sona erdirmediği takdirde Avrupalı dostlarını kaybedeceği uyarısında bulundu. Beyaz Saray, «Başkan Nixon'un hiç bir zaman Vietnam'da nükleer silâh kullanılmayacağını tekrarladığı» açıklamasını yapmak zorunda kaldı.

ABD Başkanı Nixon yenildi. Aldatılmayı kabul etmeyen ABD halkı ve tüm dünya halklarının tepkisiyle bombardımanlar hedefine ulaşamadı.

Sosyalist Enternasyonal

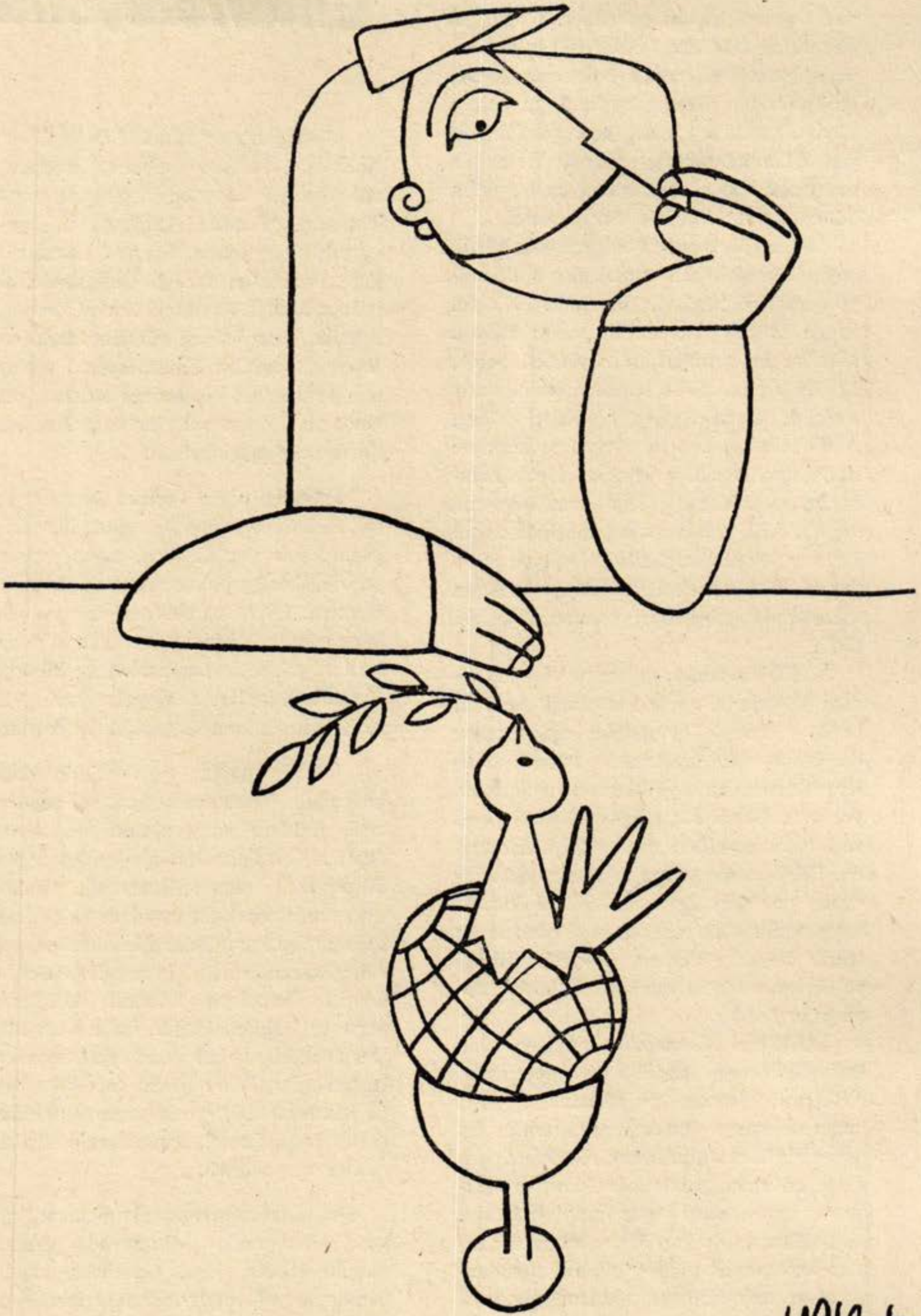
Geçtiğimiz ay içinde 13 - 14 Ocak tarihlerinde, Paris'te Sosyalist Enternasyonal Avrupa Liderler Toplantısı yapıldı. Toplantı, Fransız kamuoyunda çeşitli yorumlara yol açtı. Fransız Cumhurbaşkanı Pompidou verdiği demeçlerde, toplantıya katılan Avrupalı Sosyal Demokrat liderleri, birer «siyasi militan» olarak niteleyerek, Sosyalist Enternasyonal toplantıının Fransa'nın içişlerine karışma olduğunu ve iktidarı solcular kazanırsa Meclisi feshedeceğini belirtti.

Bilindiği üzere Fransız Sosyalist Partisi, II. Dünya Savaşı öncesinde ülkenin en güçlü «sol» örgütü iken, savaş sırasında geçirdiği dağınıklık sonucu gücünü kaybetmişti. 1969 Seçimlerinde «De Gaulle»e karşı cumhurbaşkanı adayı olan François Mitterrand, seçim sonrasında, çeşitli örgütlenme çalışmalarına girerek Fransız Demokratik Sol'unu dağınıklıktan kurtardı.

Ülkede iktidar çevrelerinde doğan tedirginlik havasının nedeni, sol cephenin artık iktidara aday olması idi. Ayrıca, Fransız Komünist Partisi'nden destek alma durumunda olan Mitterrand, özellikle orta sınıfın marksist uygulamaya çekingen davranması karşısında, görünümüne, meşruiyet kazandırmak için çeşitli ülkelerdeki Sosyal Demokrat liderleri de Paris'e çağırmış bulunmaktaydı. İskandinav ülkelerinde iktidarda bulunan Sosyal Demokrat başbakanlar, Willy Brand ve Golda Meir de Mitterran'da Fransız kamuoyunda meşruiyet kazandırmak için davet edilen konuklar arasındaydı.

Sosyalist Enternasyonal toplantısı Fransız kamuoyunda Mitterrand yönünde olumlu etkiler yaptı. Gazeteler, yapılan kamuoyu yoklamalarından seçmenin çoğunluğunun «Sol» cepheyi destekleyeceği sonucunu çıkartmaktadırlar. Mart ayında yapılacak olan seçimlerde, Fransız Demokratik Sol'unun ne derece başarılı olacağı dikkatle izlenmektedir.

Yalçın ÇETİN

Enflasyonun Hangi Aşamasındayız?

Cahit Kayra

Cahit Kayra bu yazısı ile, enflasyonun iki aşama içinde geliştiğini açıklıyor ve enflasyonun bu aşaması ile parasal tasarruflar arasındaki ilişkiyi araştırıyor. Bu iyişki açısından yazar, 1972 yılında halkın tasarruf gücünde bir duraklama olduğu sonucuna varıyor. Bu sonuca göre, enflasyon gerçek gelirleri ve tasarrufları azaltıcı ikinci aşamadadır. Ve bu bakımdan 1973 yılı programında öngörülen dengelerin yeniden gözden geçirilmesinde yarar vardır.

ENFLASYONUN İKİ AŞAMASI

Enflasyonlar görüntüleri ve etkileri ile iki değişik aşamada oldukları izlenimini veriyorlar. Bu bakımdan enflasyon keyif verici maddelere benzemekte. İnsan keyif verici maddeleri alırken kendisini rahat ve mutlu duyar. Oysaki bu arada, yapısı, tümü ile, maddesel olarak ve manen ciddi tahribata uğramaktadır. Enflasyon da böyledir. İlk aşamada toplum kendisini eskisinden daha rahat, daha müreffeh sanır. Bu aldatıcı bir rahatlık, bir euphoria dönemidir. İşsizlik kısmen azalmış gibidir. Parasal gelirlerin yükselişi belli bir olumlu etki yapmaktadır. Bu dönemde gerçek ve parasal gelirler arasındaki ilişki tasarrufların da gelişmesine olanak sağlar. Halk parasal tasarrufla gerçek tasarruf arasındaki ayrılığı gereği ölçüsünde izleyemediği sürece bu da sürer gider. Tasarruflar, enflasyonun gelişimine uygun bir ölçü içinde, farkına varılmadan el değiştirmeye başlarlar. Mekanizma parasal tasarrufları, belli ölçülerde boşalan kalıplar halinde halkın elinde bırakarak toplanan fonları, hiç olmazsa bunların bir kısmını, özel ya da kamu kesimindeki teşebbüslerin emrine verir. Aşamanın başlangıcı ile sonu karşılaştırıldığı zaman halkın refahının, tüm olarak artmadığı, belli bir zümrenin büyük servetler, ya da sermayeler yoğunlaştırdığı görülür. Toplumun tüm ekonomik gücü açısından bu kazancın, enflasyona saptırılmamış bir ortamda milletçe sağlanacak kazanca kıyasla değerlendirilmesi ise başka bir konudur. Özet olarak, enflasyonun birinci aşamasını, gerçek ve parasal gelirlerin ve tasarrufların artması, artan gerçek gelir ve tasarrufların belli hızda olmak üzere halkın elinden çıkarak sınırlı sayıda kişilerin eline geçmesi olarak tanımlayabiliriz.

Dram enflasyonun ikinci aşamasında ortaya çıkar. En tabandakinden başlıyarak, halk değişmez gelirliler, üreticiler, satıcılar, gelirlerinin değişmediğini, hatta giderek azaldığını günlük deneyleri içinde anlamaya başlarlar. Konunun toplumsal ve kişisel yönleri yanında ekonomik olay bütün ağırlığı ile ortaya çıkar. gerçek gelirler düşmüştür. Tasarruflar azalmıştır. Tasarruf sahibinden alınarak müteşebbise verilen fonların kaynağı ku-

CAHİT KAYRA, Halen Türkiye İş Bankası Yönetim Kurulunda olan yazar, Dış Ticaret Dairesi Başkanlığı ve Maliye Tetkik Kurulu Başkanlığı, Cenevrede GATT nezdinde Heyet Başkanlığı ve OCDE nezdinde heyet Başkanlığı yapmıştır. Kayra'nın Dış ödemeler ve dış iktisadi ilişkiler, vergiler konusunda çeşitli eserleri vardır. Özgür İnsan dergisinin sürekli yazarlarındandır.

rumaktadır. Enflasyon sistem içindeki yararlılık olanağını kaybetmiştir. Toplumun, bu aşamada ciddi bir bunalıma kayması olasılığı vardır. Tedbirler alınması ve ekonominin bir duraklama dönemine sokulması gereklidir.

TÜRKİYE'NİN SORUNU

Türkiye'deki enflasyonist gelişimi bu aşamalar açısından incelersek nasıl bir sonuca varırız? Türkiye birinci aldatıcı rahatlık (euphoria) aşamasında mıdır? Yoksa bunu geri mi bırakmaktadır? Bu sorunun çözümlenmesinin önemi şurdadır. 1973 Programına göre, Türkiye'de toplum, harcanabilir gelirinin 1972 de % 85.7 sini, 1973 de ise % 85.4 ünü tüketime harcayacak, kalanı (1972'de % 14.3, 1973 de % 14.6) tasarruf edecektir. Program 1973 de özel tüketimin artışını, daha önceki yıllara oranla daha düşük olarak (% 4.8) önermektedir. Tümü ile gerçek gelir % 7.8 artarken halkın harcanabilir geliri % 5.6, tüketimi ise % 4.6 artacak, böylece tasarrufların artış oranı da % 6.9 olacaktır. Bu dengelerin gerçekleşme şansı nedir? Bu tasarruf sağlanabilir mi? Biz konuya parasal tasarruflar açısından bakarak bu sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

Ekonomide yatırımlarla tasarruflar geçmiş dönem (ex post) olarak birbirlerine eşittir. Buna karşılık yatırımları yapanlarla bunlara kaynak sağlayan faktörler ayni değildir. Bir kısım kurumlar yatırımlarını kısmen kendi kaynakları ile karşıladıkları halde genellikle müteşebbisler ekonomide oluşan likit parasal tasarrufları alarak bunları yatırıma çevirirler. Yatırım yapmak için pazan gerekli kaynaklar dış ülkelerden sağlanır. Bazen de, bu sonuncu biçimde denge kurucu dış finansman sağlanamadığı zaman açık finansmanlara, enflasyonist politika uygulamalarına gidilir.

Hiç kuşkusuz yatırımları gerçek ve en elverişli kaynağı yurt içindeki tasarruflardır. Bu tür kaynak yaratmanın birinci ve en büyük yardımcısı olan halk, gelirinin belli kısmını tüketecek, bu arada bir kısmını devlete, kamu harcamalarının yapılabilmesi için verecek, belli bir kısmını da parasal tasarruflar halinde mâli kurumlarda biriktirecektir. Bu suretle biriken fonlar belli yöntemlerle girişimcilerin emrine verilecek ve bunlar tarafından yatırıma çevrilecektir. Bir ekonominin sıhhatı ve sağlamlığı incelenirken yatırımların kaynakları üzerinde ciddiyetle durulmasının nedeni budur. Yatırımları artırmak kadar, bu yatırımları finanse eden en iyi kaynakları sağlamak ta o ölçüde gereklidir ve yurtiçi parasal (likit) tasarrufların oluşumu, bu bakımdan önemlidir.

TÜRKİYE'DE YURTİÇİ PARASAL TASARRUFLAR

Amacımız, buraya kadar, likit, parasal tasarrufların önemini ve ekonominin gidişatı bakımından bunların dikkatle izlenmesi gereğini belirtmekti. Yazımızın bundan sonraki kısmında Türkiyede son yıllarda parasal tasarrufların nasıl bir gelişme içinde olduklarını inceleyeceğiz ve bulgularımıza göre Türkiyede enflasyonist gelişmenin aşamasını saptamaya çalışacağız.

Türkiyede toplam parasal tasarruflar son beş yıllık rakamlara göre görünüşte etkileyici bir artış göstermektedir. Geçen beş yıllık dönem boyunca, kasım ayı sonu itibariyle, likit tasarrufların, mutlak değer olarak vardığı düzeyler şöyledir:

Yıllar	Toplam mevduat	yıllık artış
1968	23.6 milyar Tl.	-
1969	27.6 "	4.0 MilyarTl.
1970	32.2 "	4.6 "
1971	43.8 "	11.6 "
1972	56.7 "	12.9 "

Bu görüntü de gösterişli bir gelişmedir. Ancak toplam rakkamların dikkatli bir incelemeden geçirilmesi ve bazı ayıklamalar yapılması gereklidir. Gerçekte bu rakamlar içinde yer alan iki değişik tür parasal tasarruf var ki bunlar bizim (parasal tasarrufların artıp geliştiği) yolundaki değerlemelerimizi etkileyebilir. Bunlar ekonominin dışından, dış ülkelerden gelen fonlardır. Bu fonları ekonominin kendisi yaratmamaktadır. Bunların yararlılıkları, ya da yararsızlıkları ayrı bir konudur ve ayrıca tartışılabilir. Biz bunların ekonominin kendi iç ürünü olmadıklarını belirtmek istiyoruz. Böyle olunca, bu dış fonlara ilişkin rakkamların toplamlardan çıkarılması ve gelişme seyrinin buna göre saptanması gerekli olur. Çünkü biz, ekonominin kendisinin yarattığı, yurtiçi parasal tasarrufları enflasyonist gelişmenin aşamalarını saptama açısından anlamlı ve önemli bulmaktayız.

Dış ülkelerden gelen ve parasal tasarruflar içinde yer alan bu fonların iki tür olduğunu biliyoruz. Dış ülkelerde çalışan türk işçilerinin Türkiyeye gönderdikleri paralar.. ve yabancı ülkelerde euro -dolar, euro- döviz adları altında serbestçe dolaşan ve kârlı bulduğu ülkeye yönelen kısa vadeli paralar. Bunlardan işçilerin gönderdikleri Türkiyeye girdikten sonra ülkenin malı oluyor. Buna karşılık kısa vadeli yabancı fonlar, yabancıların Türkiyeye verdikleri borç paralar olarak bir gün geriye gitme durumunda bulunuyorlar. Tümü ile Türkiyede likit, parasal tasarrufların gerçekte nasıl geliştiğini tanımlayabilmek için bu iki tür yabancı kaynaklı fonun mevduat rakkamlarından çıkarılması gereklidir. Bu işlemi yaparsak nasıl bir sonuçla karşılaşacağız? Bu sonucu aşağıdaki tablolardan izliyelim.

Tablo :1 Yurtdışı kaynaklı mevduat (kasım sonu)

Yıllar	İşçi dövizlerinden oluşan mevduat (milyar Tl)	Dövize çevrilebilen mevduat (milyar Tl.)	Toplam (milyar Tl.)
1968	0.1	0.0	0.1
1969	0.2	0.0	0.2
1970	0.5	0.3	0.8
1971	1.3	1.3	2.6
1972	2.4	5.5	7.9

Not: **İşçi dövizlerinden oluşan mevduat, ortalama tasarruf oranına göre bulunmuştur.**

Tablo: 2 Toplam Mevduat ve Yurtiçi Mevduat (Kasım sonu)

Yıllar	Toplam mevduat	Yıllık artış	Yurtdışı mevduat	Yurtiçi mevduat	Yıllık artış
1968	23.6	-	0.1	23.5	-
1969	27.6	4.0	0.2	27.4	3.9
1970	32.2	4.6	0.8	31.4	4.0
1971	43.8	11.6	2.6	41.2	9.8
1972	56.7	12.9	7.9	48.8	7.6

Not : **Değerler Milyar Tl. dir.**

Bu tablolar bize önemli bir durumu açıklamakta ve 1972 yılında YİPT (Yurtiçi parasal tasarruflar) ın 12.9 değil 7.6 milyar lira arttığını ve bu artışın 1971' deki düzeyin altında olduğunu göstermektedir. Öte yandan daha dikkatli bir inceleme sonunda 1972 yılında mevduatta geçmiş yıllarda görülen düzgülü biçimdeki artış eğiliminin bozulduğu ve aydan aya dalgalanmaların yer aldığı gerçeğine varmaktayız. 1972 yılında nisan, mayıs, ağustos ve ekim aylarında mevduatta belirgin gerilemeler izlenmektedir.

Bir başka karşılaştırmayı her yıl sonunda erişilen rakkamlar ile o yılı izleyen yılın en son ayı rakkamları arasında yapabiliriz. YİPT (Yurtiçi parasal tasarruflar)ın bu açıdan incelenmesi şu sonuçları vermektedir:

Yıllar	Artışlar (milyar Tl)
1968	-
1969	1.6
1970	1.1
1971	6.7
1972	4.0

Bu rakkamlar 1972 yılında YİPT larda bir duraklamanın oluştuğu konusundaki izlenimimizi pekiştirmektedir.

Öte yandan YİPT ile fiyat hareket leri arasındaki ilişkiler üzerinde de durmak gerekli olacaktır. Gerçekte fiyat yükselişleri YİPT ların gerçek değerini bu yükseliş oranında azaltmaktadır. Bu açıdan bir değerleme yaparak 3 sayılı tabloda saptadığımız sonuçlara varmaktayız.

Tablo: 3 Gerçek ve sabit değerlere çevrilmiş yurtiçi parasal tasarruflar

Yıllar	Yıllık Ortalama Artış		Aralık/Kasım artışı	
	deflatör uygulanmadan	deflatör uygulanarak	Deflatör uygulanmadan	Deflatör uygulanarak
1968	—	—	—	—
1969	3.9	3.7	1.6	1.1
1970	4.0	3.1	1.1	0.9
1971	9.8	7.0	6.7	5.0
1972	7.6	5.0	4.0	2.6

Not: Değerler milyar TL.'dir.

Bu karşılaştırma da bize YİPT ların 1972 yılında istatistiklerde görülen rakkamların çok gerisinde kaldığını belirtmektedir. Burada son aylara ilişkin resmî ve ticarî mevduat rakkamlarını bulamadığımız için karşılaştırmayı toplam mevduat rakkamlarına göre yapmak zorunda kaldığımızı belirtmek gerekli olacaktır. Eğer bu karşılaştırma yalnız tasarruf mevduatı açısından yapılabilse idi sonuçların yukarıdaki bulguları daha da pekiştireceğinden kuşku olma mak gerekecekti.

SONUÇLAR, DÜŞÜNCELER

Bu analiz doğruluğu ölçüsünde Türk halkının 1972 yılında tasarruf yapabilme gücünün azaldığını, bu gücün eko nomik büyümenin gerektirdiği ölçüde büyüyemediğini göstermektedir. Bu rakkamlardan anlamaktayız ki, toplumun tasarrufları bir yandan kendiliğinden bir duraklama eğilimi gösterirken öte yandan enflasyonun tasarruflar üzerindeki olumsuz etkisi de yoğunluk kazanmaktadır. Gerçekte Türk toplumunun büyük kısmının kanaatkâr yaşadığını ve harcama modelinin çok basit olduğunu, fakat buna karşılık bu nedenle yapılan tasarrufları, enflasyonist gelişimin bir teviye eritip azalttığını düşünebiliriz. Halkımız 1971 ve 1972 yıllarında tasarrufunun toplam % 40 ına yakın bir kısmını enflasyona ödemiş görünmektedir.

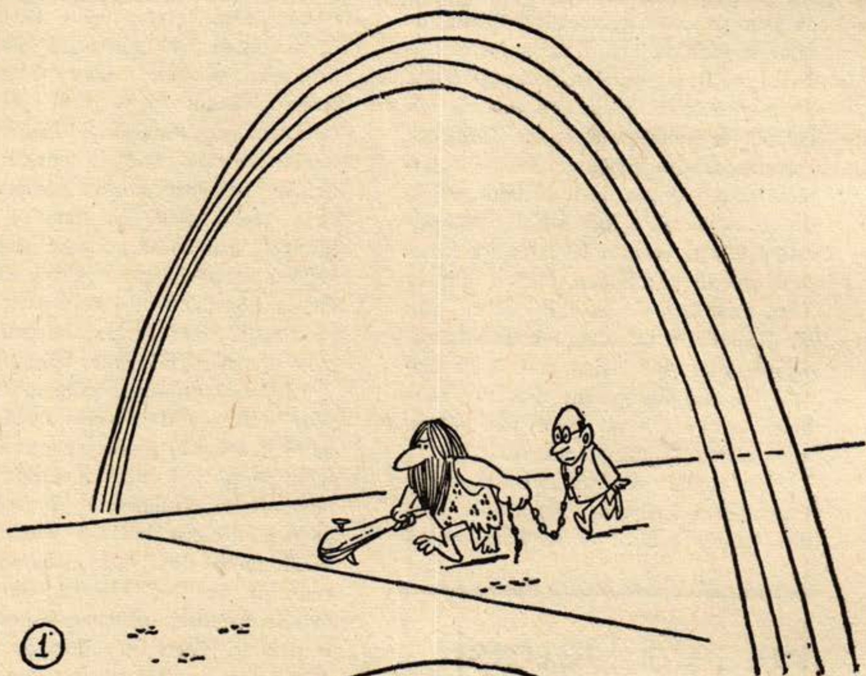
Burada düşüncelerimizi bu olay ile bağlantılı başka alanlara uzatabiliriz. Önce tasarrufların enflasyon tarafından eritilmesinin, her ülkede olduğu gibi,

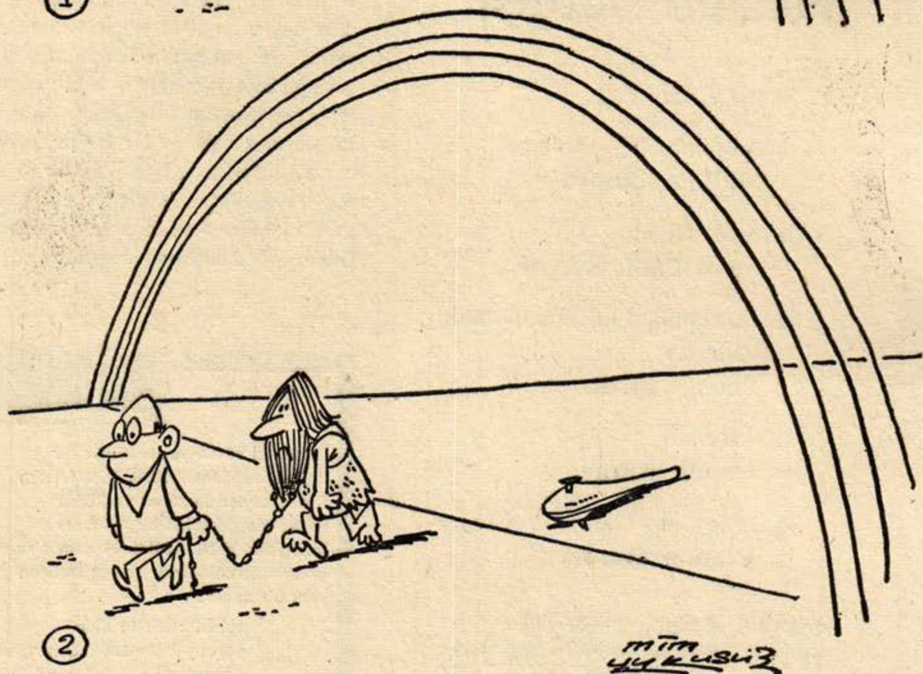
tasarruf terbiyesi ve çabasına olan olumsuz etkileri üstünde durabiliriz. Aslında şimdiye kadar kanaatkâr ve basit yaşamı içindeki halkımız, daha büyük tasarruf gücü sağlıyabilecek olduğu halde bunu yapamamaktadır. Öte yandan, bildiğimiz ve anladığımız kadar Türkiyede harcama modeli toplumun belli bir bölümü için oldukça hızlı biçimde değişmektedir. Gerek görgü etkisi (demonstration effect) gerekse harcamalara özendirici çeşitli tekniklerin etkileri altında Türk toplumunun özellikle kentli olan bir bölümü harcamalarını hızla arttırma eğilimindedir. Biz kişisel görüşümüz olarak, bu oluşumu halkın tümünün refahının artması, hayat düzeyinin yükselmesi olarak tanımlayamıyoruz.

Bu konuda bir başka nokta parasal tasarrufların kullanılış biçimi ile ilgilidir. Batıda parasal tasarrufların müteşebbisler tarafından kullanılışı ile Türkiyedeki mekanizma arasında önemli ayrılıklar göze çarpmaktadır. Batıda sermaye sahibi ile müteşebbis arasındaki ilişki esas itibariyle malîdir ve teşebbüslerin yönetimi profesyonel yöneticiler (manager'ler) elindedir. Türkiyede ise teşebbüsler esas itibariyle sermaye sahiplerinin mülkiyetindedirler. Böylece Türkiyede teşebbüslere fon transferi aslında tasarruf sahiplerinin sermaye sahiplerine yardım etmesi anlamına gelmektedir. Enflasyon dönemlerinde bu hareket, sermaye transferi, borç verme niteliğini aşarak gelir transferi niteliğine bürünmektedir.

Bütün bu düşüncelerden sonra Türkiyede enflasyonist gelişmenin aldatıcı rahatlık (euphoria) aşamasını geride bıraktığını ve gelirleri olumsuz olarak, parasal tasarrufların kısılmasına varacak ölçülerde etkilemeye başladığı sonucuna varabilir miyiz? Biz buna olumlu cevap vereceğiz. Bu, bizi konuya ekonominin makro dengeleri açısından bakmaya yöneltecektir. Eğer, bu konudaki görüşümüz doğru ise 1973 yılı için saptanan tasarruf ve yatırım büyüklüklerinin gerçekleşebilme olanağının ciddi güçlüklerle karşılaşmasını beklemek gereklidir. Bu duruma rağmen bir başka seçim harcama düzeyini büyük açıklar yüklenerek Programda belirlenen düzeyde tutmak olabilir. Bu seçim enflasyonist gelişimin, yoğunlaşması demektir.

Mim UYKUSUZ

Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Sorunları, Yeniden Düzenleme

M. Alev COŞKUN

Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) tarihsel açıdan sanayileşmemizin önderliğini yapmış olup, bugünkü ekonomik hayatımızın oluşumunda da pek önemli bir yer tutmaktadır. Planlı ekonomik kalkınma içinde, toplam yatırımların dörtte birine yakınını gerçekleştiren bu kuruluşlar bir yandan Türk ekonomisinin gelişmesine yardım ederken, öte yandan da, bazı çerelerce beğenilmese de, kendileri de giderek büyümektedirler. Karma ekonomik düzenimizin vazgeçilmez unsurları olarak nitelenen bu kuruluşların önemleri yanında, birçok sorunlarının da bulunduğu bir gerçektir.

Bu yazıda konu tarihsel açıdan ele alınmakta, kuruluşların bugünkü sorunları özetlenmekte, ve Bakanlar Kurulunca kuruluşlar için düşünülen «reform» ilkeleri eleştirilmektedir. KİT'ler için yapılabilecek olan reformun kavram ve kapsamı üzerinde durulmakta, ve kuruluşlar için ana hatlarıyla yeni bir düzenleme önerilmektedir. Yazıda, kamu kuruluşlarını yeniden düzenleyerek ciddi atılımlar yapmış olan bazı batı ülkelerinden de örnekler verilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana geçen yarım asırlık dönemde ekonomik hayatın şekillenmesinde devlet öncülüğü önemli bir rol oynamıştır. Çeşitli fonksiyonları içeren bu öncülükte Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) devlet girişimciliğini temsil etmişlerdir. Bir bakıma, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin tarihi, Türk sanayileşmesinin de tarihidir.

KISA TARİHÇE

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğundan sanayi kuruluşu olarak, askeri ihtiyaçları karşılamakla görevli dört-beş ufak fabrika devralmıştı. Kundura, pamuklu, v.s. üreten bu fabrikalara 1930'lara kadar yenileri katılamadı. 1923 İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlara uyularak, sanayiin yaratılması ve geliştirilmesi özel sektörden bekleniyordu. Bu nedenlerle o devirde yürürlüğe giren «Teşvik-i Sanayi Kanunu» özel sektöre özendirici geniş teşvikler, ve büyük kolaylıklar sağlamıştı. (Devlet arazisinden yararlanma, demiryollarında yüksek indirimli tarifeler, yüksek oranlı vergi muafiyetleri v.s. gibi).

Bir yandan, o sıralarda zaten cılız olan özel girişimin özendirici ve destekleyici bütün teşvik tedbirlerine rağmen sanayileşmemizi gerçekleştirememesi; öte yandan 1930 başlarında yaygınlaşan dünya ekonomik bunalımı, uluslararası durum ve diğer birçok nedenler başarısızlığı görülen liberal ekonomi politikasının yerine yeni bir politikanın uygulanmasını zorunlu kılıyordu. Böylece, büyük Atatürk'ün direktif ve onayı ile «Devletçilik» olarak adlandırılan: «devletin ekonomik hayatta öncülüğünü» ve «planlama» kavramlarını içeren yeni bir döneme girili-

M. ALEV COŞKUN, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi bölümünde öğretim görevlisidir. Amerika'da Amme İdaresi üzerine Master ve doktora yapmıştır. Yazarın doktora konusu «İktisadi Devlet Teşekküllerinin Yönetim Sistemleri üzerine karşılaştırmalı bir incelemedir.

yordu. İlk iş olarak, yoksulluk ve az gelişmişlik çemberini kırmak amacıyla, Komünist bloka dahil olmayan ülkeler arasında ilk plan olarak nitelenen «Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı» düzenlendi. Türkiye, böylece gelişmekte olan ülkeler (yoksul ülkeler) arasında sanayi planı öneren ilk ülke olarak tarihe geçiyordu. Planın hedeflerini gerçekleştirecek girişimlerde bulunmak üzere Cumhuriyet devrinin Kamu İktisadi Teşebbüslerine öncülük yapan Sümerbank ve Etibank kuruluyordu.

1930'lardan bugüne kadar KİT'ler eliyle yürütülen bu devlet girişimciliği ve ekonomik hayattaki devlet öncülüğü çeşitli dönemlerde yükselen yada alçalan konjonktür dalgalanmaları göstererek sürüp gitmektedir. Devletçilik anlayışına ve KİT'lere karşı olan siyasi iktidarlar bile bu kuruluşlardan vazgeçememekte, muhalefette iken bu kuruluşları özel sektöre satacağını programına alan siyasi partiler, iktidar yıllarında bu kuruluşları satmak şöyle dursun, onları genişletip çoğaltmakta ve hatta, iktidarlarının devamı için onları birer politika aleti olarak kullanmaktadırlar. (Bu konuda yabancı kaynaklarada geçen en kanıtlayıcı örnek D. P. İktidarıdır. Gerçekten D.P. muhalefet yıllarında bu kuruluşları özel sektöre devredeceğini söylemiş, ancak iktidara geçince satamamış ve devraldığı kuruluşların sayısını iki misline çıkarmıştır.)

Özet olarak, tarihi açıdan bakıldığında, KİT'ler Türk ekonomisi için pek yararlı olmuşlar, yerli sanayiin yaratılmasında, tabii kaynaklarımızın işletilmesinde ve temel sanayi mallarının üretilmesinde önderlik yapmışlardır.

KİT'LERİN BUGÜNKÜ TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Bugün tekstilden, çelik üretimine kadar çeşitli sektörlerde çalışan kamu kuruluşlarının toplamı yüzü geçmektedir.

KİT'ler artık değer yaratma, personel istihdamı, üretim ve yatırım yönlerinden Türk ekonomisinin gelişiminde önemli rol oynamaktadırlar.

Bu kurulaşların artık değer yaratmak bakımından «Gayri Safi Milli Hasıla» (GSMH) daki payı giderek artmakta ve 1971 yılında % 11.1'i bulduğu görülmektedir. Bunun anlamı, KİT'lerin türlü sorunlarına rağmen yurt ekonomisinde pek önemli bir yer tuttuğudur. Aynı yıl için açıklanan rakamlara göre, kuruluşlar toplam olarak 600 milyon T.L. net kâr sağlamışlar, hazineye de 6 milyar 300 milyon T.L. vergi ödemişlerdir.

Yatırımlar yönünden ele alınırsa, örneğin 1970 yılında toplam sabit sermaye yatırımlarının (toplam kamu ve özel sektör yatırımları) % 22,5 'ini bu kuruluşların gerçekleştirdiği görülmektedir. İmalat sanayiindeki yatırımların ise, yarıya yakınını gerçekleştirmektedirler. Bu kuruluşların 1973 yılında 12 milyar 600 milyon T.L. yatırım yapmaları öngörülmektedir.

Milli gelirimizi oluşturan en önemli sektörlerden sanayi kesimi gelirleri içinde bu kuruluşların payı % 43.3'ü bulmaktadır.

Kamu kuruluşlarının istihdam yönünden Türk Ekonomisi içindeki yeri büyük bir önem taşımaktadır. Örneğin, 1970 yılı rakamlarına göre, bu kuruluşlarda 171 bin memur, 216 bin işçi olmak üzere 387 bin üzerinde bir istihdam kapasitesi vardır. 1970 yılına göre, KİT'lerde çalışan memur sayısı, Türkiye'de çalışan toplam memur sayısının % 21'ini kapsamaktadır. Daha açık bir deyimle, Türkiye'de çalışan her 5 memurdan 1'i bu kuruluşlarda çalışmaktadır. Gine aynı yıl rakamlarına göre, işçi istihdamı yönünden, tarım dışı toplam işçi istihdamının % 9.7' sini bu kuruluşlar temsil etmektedirler. Ortak pazar ülkeleriyle bu istatistikler karşılaştırıldığı zaman ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. KİT'lerde çalışanların, tüm sanayi sektöründe çalışanlara oranı en yüksek olan ülke Türkiye'dir. Bu oran İtalya'da % 6, Almanya ve Fransa'da % 2 iken, Türkiye'de % 12.4 dür. Bu rakamlar, gerek Türk sanayiindeki işçi istihdamı yönünden, gerekse toplam işçi ve toplam memur istihdamı yönünden KİT'lerin taşıdığı önemi kesin olarak belirtmektedir.

Ancak, şurası da unutulmamalıdır ki, KİT'lerin varlıkları toplamı 130 milyar

T.L.'nı bulmaktadır. Buna karşılık bu kuruluşların 1972 de öngörülen net kârları 1 milyar 100 milyon T.L. olarak tahmin edilmektedir. Böylece, kâr oranı yüzde bir civarında oluşmaktadır. Kârlılık oranının düşüklüğü dikkatten kaçmamalıdır. Bu kuruluşların ulusal ekonomimize yararlı olabilmesi için kârlılık ve verimlilik anlayışı içinde çalışmaları ve sermaye birikimine yardım ederek, daha fazla yatırım kaynağı yaratmaları zorunludur.

İŞLETMECİ KURULUŞ-KAMU HİZMETİ GÖREN KURULUŞ

Yukarıda sözü edilen net kârın bu derece düşük olmasının çeşitli nedenleri vardır. Bu kuruluşların giderek bürokratik bir yönetim düzeyinden kendilerini kurtaramayıp modern işletmecilik prensiplerini uygulayamayışları (bu sorunlara ileride dokunulacaktır) yanında, işletmeci ve kamu hizmeti gören kuruluşların aynı potaya konarak analize tabi tutulması bu sonuçları yaratmaktadır.

Bazı kuruluşların (Demiryolları, Kömür İşletmeleri gibi) bugünkü koşullarda kâr etmelerine imkân yoktur. Aslında bu kuruluşlar genellikle kamu hizmeti niteliklerinin ağır bastığı alanlarda çalışmaktadırlar. Ayrıca uyguladıkları fiyat tarifeleri ekonominin arz-talep dengesinde oluşmamaktadır. Bunların yanında, Toprak Mahsulleri Ofisi gibi asıl görevleri destekleme alımları yapmak olan bazı kuruluşların hesaplarının kundura, kâğıt, yada çelik üreten işletmeci kuruluşların hesaplarıyla aynı potada analize tabi tutulması yukarıda sözünü ettiğimiz kâr yüzdesinin düşüklüğüne sebep olmaktadır.

Bu konuda doğru bir yaklaşım KİT'lerin işletmecilik ya da kamu hizmeti görmek niteliklerinin ağır basmasına göre, iki ana bölüme ayrılmalarıdır. Bu kuruluşları değerlendirirken şu ana nokta gözden uzak tutulmamalıdır: işletmecilik niteliği ağır basan (mal ve hizmet üreten) kuruluşlar genellikle bilançolarını kârla kapatırken, bazı alanlarda kamu hizmeti görenler genellikle zarar etmektedirler. Bu sonuç da doğaldır.

REFORM İHTİYACI VE SORUNLAR

KİT'lerin çeşitli sorunları üzerinde uzun yıllar durulmuş ve bir reform ihtiyacı en azından 12 yıldır devamlı olarak kendisini hissettirmiştir. KİT'lerin reformu konusunda 1960 dan bu yana çeşitli çalışmalar yapılmış, yabancı ve yerli uzmanların katıldıkları çeşitli komisyonlar kurulmuş, orta boy bir kütüphaneyi doldurabilecek kadar çalışma raporu yayınlanmıştır. Artık Türkiye'de KİT'ler konusunda söylenmedik fazla bir şey kalmamış, sorunlar açık-seçik ortaya çıkmış fakat milletin malı olan bu kuruluşları artık değer yaratır, rahat çalışır bir yönetim düzeyine ulaştıracak reform bir türlü gerçekleştirilememiştir.

KİT'lerin çeşitli ve çok yönlü sorunlarını, genel bir ayırımla ekonomik, politik ve yönetimin modernleşmesi olarak üç bölümde özetleyebiliriz.

EKONOMİK SORUNLAR

Ekonomik nitelikteki sorunlar, diğer bölümlerde vereceğimiz sorunlarla sıkı-sıkıya ilgili olmakla beraber, KİT'lerin öz kaynaklarının arttırılması ve iyi kullanılması, kredi temini, yatırım projelerinin rasyonelleştirilmesi, resmi sektörle kendi aralarında gittikçe büyüyen borç ve alacak ilişkilerinin düzenlenmesi, ürünlerin ve hizmetlerin satış fiyatlarının tesbitinde ortaya çıkan zorluklarla ilişkilidir.

POLİTİK SORUNLAR

Bu kategoriye KİT'lere organik bağlar sebebiyle emir verebilmek durumunda olan politik şahsiyetlerin KİT'lerle ilişkileri girmektedir. KİT'ler birer bakanlığa bağlıdırlar, ve bilinen bir gerçektir ki bakanlar genel olarak, bu kuruluşların günlük yönetim ve operasyonlarına, zaman zaman da teknik yönlerine müdahale etmektedirler. Bu karışmalar giderek her düzeydeki personel tayinlerini sıkı şekilde kontrol etmeye, sonucunda ya ehliyetsiz, ya da lüzumundan fazla personelin tayini sebebiyle kadroların şişmesine yol açmaktadır. Çoğu kez, politik nedenlerle başarılı yöneticiler başka yerlere atanmakta,

yüksek seviyedeki sevk ve idarecilerin sık sık değişmesi nedeni ile kuruluşlarda devamlılık ve yönetimin işlerliği kaybolmaktadır. Ya da, bunun tersi olmaktas ırf politik nedenlerle başarısız yöneticilerin, yerlerini koruyabildikleri görülmektedir.

YÖNETİM SORUNLARI

Yönetimin modernleştirilmesi sorunları içersinde, verimliliğin arttırılması, modern işletmecilik esasları ve tekniklerinden etkili bir biçimde yararlanılması, personel seçim, tayin ve terfilerinde çağdaş personel yönetimi prensiplerinin kullanılması gibi konular yer almaktadır. Yönetimin modernleşmesi kapsamına sadece yapısal ve hukuki değişmeler ve tedbirler değil, aynı zamanda her düzeyde (işçilerden en yüksek dereceli yöneticiye kadar) hizmet içi etkili bir eğitim uygulamasına geçilmesi, koordinasyon, araştırma ve geliştirmeye önem verilmesi, verimi arttırıcı tedbirlerin, kalite kontrolu, üretim planlaması, pazarlama, tek düzen muhasebe gibi çağdaş işletme tekniklerinin ve topyekün yönetimin gelişmesine yardımcı olan aletlerin kullanılması olanaklarının yaratılması girmektedir.

REFORMUN KAPSAMI NE OLMALI?

Reform ya da yeniden düzenlemenin yukarıda sayılan aksaklıkları giderici yönde olması gerekir. Günlük yönetimde dıştan gelen idari ve politik baskıları en aza indirebilecek, genel koordinasyonu, verimli ve etkin bir yönetim işleyişini ve ekonomik sorunların olumlu bir yönde çözümünü sağlayacak makro düzeyde yapısal değişiklikler gereklidir. Bunun yanında, modern işletmeciliği yürütecek olan, yüksek ve orta dereceli yöneticilerin seçimi, eğitilmesi, işçilerin verimliliği ve yönetime daha etkin iştiraklerinin sağlanmasını, ve çağdaş yönetim geliştirme tekniklerinin uygulanmasını öngören mikro düzeydeki değişiklikler gereklidir. Kanımızca, yukarıdaki sorunları çözemiyen yapısal değişiklikler ya da hukuki tedbirler yeniden düzenleme niteliğinde değildirler.

BAKANLAR KURULUNUN REFORM ANLAYIŞI

Bugünlerin reform anlayışı ve edebiyatı içersinde, Bakanlar Kurulu 11 Aralık 1972 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan «Kamu İktisadi Teşebbüsleri Reformu Stratejisi» adlı dokümanla, KİT'ler için düşünülen reformun esaslarını açıklamış bulunuyor.

Yayınlanan stratejiye göre KİT'lerle ilgili reformun esasları şöyle özetlenebilir:

1. Sektörsel holdinglere yer veren bir yapısal değişim getirilmektedir. Mevcut KİT'lerin şu anda bağlı oldukları bakanlıklarla ilişkileri sürdürülmekte, ve aynı bakanlıklar içerisinde devlet holdinglerine dönüştürülmektedir.

2. Başbakanlığa bağlı bir «Devlet Teşebbüsleri Genel İdaresi» kurulmak istenmektedir. Bu idareye işbirliği, koordinasyon gereklerini yerine getirmek, genel ekonomik ve mali politika ile teşebbüslerin politika ve faaliyetleri arasında uyumu sağlamak ve bütçe ile hesap ilişkilerini düzenlemek görevi verilmek istenmektedir.

3. Ayrıca, Başbakanın başkanlığında sektör holdinglerinin bağlı olduğu bakanlıklardan oluşan bir «Devlet Teşebbüsleri Yüksek Kurulu» öngörülmektedir. Bu kurula üst seviyede koordinasyonu sağlamak, fiyat-tarife, yatırım politikalarının tespiti görevi verilmektedir.

4. Holdinglerin, faaliyet alanına giren üretim ve hizmet konusundaki bakanlıklarla ilişkisi devam etmekte, fakat bu ilişkinin işletme faaliyetlerinin özerkliğine tesir etmeyecek biçimde düzenleneceği belirtilmektedir.

5. Holdingler, faaliyetlerini özel hukuk hükümlerine, göre kuracakları «Sermaye Şirketleri» aracılığıyla yürüteceklerdir. Bu şirketlerin özel hukuk hükümlerini verimlilik, kârlılık ilkelerine göre hareket edecekleri, ve bütünü ile özel hukuk esaslarına göre işe alınan, çalıştırılan ve işlerine son verilen elemanlardan oluşturulacakları belirtilmiştir.

6. Resmi Gazetede yayınlanan stratejiye göre, özel ve yabancı sermayenin Bakanlar Kurulu Kararıyla Holdinglerin işletmelerine ortak edilebilecekleri de belirtilmiştir.

MEVCUT DÜZENİN AKSAMAMASI ESASI

Yukarıda özeti verilen stratejide reformun ilkeleri sayılırken, KİT'lerde belirtilen hedefler doğrultusunda yapılacak *yeniden düzenleme ve değişikliklerin mevcut düzeni aksatmayacak şekilde yapılacağı ve reformun sarsıntısız bir tarzda gerçekleştirileceği* özellikle belirtilmiştir.

Reform stratejisinde KİT'ler için öngörülen dört önemli öneri: sektörsel holding, sermaye şirketleri ve onlara bağlı personel rejimi özel ve yabancı sermayenin holdinglerin işletmelerine ortak edilmeleri, ve yeni bir örgüt «Devlet Teşebbüsleri Genel İdaresi» hemen göze çarpmaktadır. Getirilmek istenilen bu değişiklikleri, olumlu gördüğümüz yönlerini de belirterek analize tabi tutmakta yarar görmekteyiz.

ÖZEL VE YABANCI SERMAYENİN ORTAKLIĞI

Yukarıda sözü edilen stratejide, Bakanlar Kurulu karar verirse özel ve yabancı sermayenin işletmelere ortak edilebilecekleri belirtilmiştir. Yerli özel sektörle karma ortaklıklara gitmenin de ötesinde, türlü mahzurları anlaşılmış olan yabancı sermayenin KİT'lerin bünyesine sokulmasının çeşitli sakıncalar yaratacağına inanmaktayız.

Bu sistem işlediği zaman, Türkiye koşullarında ve özellikle özel sermaye için hizmet arzetme yarışında olan siyasi iktidarlar elinde KİT'ler amaclardan saptırılacak lardır. Son getirilen teşvik tedbirleri tasarısı ile bu konu birlikte düşünülürse, özel ve yabancı sermayenin bu kuruluşlara ortak edilmesi halinde büyük tröstler ortaya çıkabilecektir. Böylece KİT'ler kamu yararı amaçlarından saptırılıp, özel sektör için kârlı yatırım merkezleri haline gelebilecekdir.

SEKTÖRSEL HOLDİNG-YARATACAĞI SORUNLAR

Strateji, mevcut düzeni aksatmamak ana esasını öngördüğü için «sektörsel holding»lere gidilmiştir. Buna göre, kuruluşlar bağlı bulunduğu bugünkü bakanlıklarında sektörsel holding biçiminde örgütlenmektedirler. Bütün sektörsel holdinglerin üzerinde işbirliğini sağlıyacak merkezi bir örgüt düşünülmediği için, getirilmek istenilen bu sistem, bugünkü düzeni olduğu gibi yansıtacaktır. Sistem, planlama ve koordinasyondan yoksul olacak, bugün olduğu gibi kuruluşlar gine sahipsiz kalacaktır. İlgili bakanlıkların kuruluşlarla ilişkileri bugünkü gibi devam edecek, kuruluşların en önemli sorunu olan gereksiz karışma ve politik müdahaleler sürüp gidecektir.

SERMAYE ŞİRKETLERİ VE PERSONELİNİN STATÜTÜSÜ

Sektörsel holdinglerin kendi konularını, kendilerine bağlı, Ticaret Kanunu hükümlerine göre çalışacak «sermaye şirketleri» eliyle yürütmeleri istenmektedir. Bu işletmeci şirketlerin personelinin, devlet memurları dışında, özel hukuk hükümlerine bağlı olarak oluşmaları öngörülmektedir.

Bu yaklaşımın benimsenmesi gerekir. Bu işletmelerdeki personel, işletmecilik ilminin esaslarına göre bir mal yada hizmet üretecekler, kârlılık ana kuralı içinde çalışacaklardır. Bu sebeple, özel girişimlerde olduğu gibi, bu personelin verimli olmalarını sağlıyan tedbirlerin uygulanması, bürokratlaşmayı önlemek için doğru bir yaklaşımdır.

DEVLET TEŞEBBÜSLERİ GENEL İDARESİ VE SORUNLARI

Stratejide, Başbakanlığa bağlı bir bir genel müdürlük olarak kurulacak «Devlet Teşebbüsleri Genel İdaresi»nin bu konularda koordinasyon sağlaması öngörülmektedir.

Görünüm şudur: Bir tarafta dağınık bakanlıklara bağlı olarak ticari hayatın gereklerine göre ayrı ayrı çalışacak olan holdingler, öte yanda onları koordine edecek ve direktifler verecek bir devlet dairesi şeklindeki kuruluş. Böylece, organik olarak değişik bakanlıklara bağlı olan holdingleri, kendileri ile organik ilişkisi

olmayan bir genel müdürlüğün koordine ətmesi istenmektedir. Böyle bir sistem içinde, böyle bir genel müdürlüğün koordinasyon sağlaması uygulamada *imkânsız* olmasa bile son derece güçtür.

Arada bir üst organ durumu da olmadığı için, bu genel müdürlük fonksiyonlarını yürütemez hale gelecek, giderek lüzumsuz bir bürokrasi doğacaktır.

Holdingler ticaret esaslarına göre çalışırlarken, bir devlet dairesi biçimindeki Genel İdare lüzumsuz karışmalarla zaten etkinliğini kaybeden bu kuruluşlar için yeni bir bürokrasi daha yaratılmış olacaktır. Daha açık bir deyimle, holdingler ve onların üst organı olan bakanlar bu genel müdürlük niteliğindeki idareden gelen direktifleri ya benimsemeyecekler, yada arada bir üst organ durumu da olmadığı için etkisiz bırakacaklardır.

NE YAPILABİLİR?

KİT'lerin daha etkili bir çalışma düzenine kavuşması için öngörülecek yeniden düzenlemede, bir yandan yeni bürokrasi yaratmaktan, öte yandan da bu günkü düzensizliği sürdürecek tedbirlerden kaçınmalıdır. Aşağıda önerdiğimiz sistemin daha tutarlı olacağı kanısındayız. Önerilen bu sistem, hemen işaret edelimki kesin olmayıp bu konuda düşünenler için üzerinde çalışılması gereken bir ön taslak mahiyetindedir.

Öncelikle, KİT'ler yukarıda özetlediğimiz mahzurları gidermek için kamu hizmeti gören ve işletmeci kuruluşlar olarak ikiye ayrılmalıdır. Destekleme alımsatımları adı verilen bir politikanın uygulayıcıları olan kuruluşlar da ayrı bir kategoride toplanmalıdırlar. Bunların yanında, mal ve hizmet üreten işletmeci kuruluşları birleştiren bir tek holding sistemine gidilmelidir.

Bir piramidi andıran tek holding içinde, sektörsel holdinglere (Enerji, çelik, kimya v.s.), onlara bağlı olarak da işletmeci kuruluşlara yer verilmelidir.

Ana holdingi, sektörsel holdingleri ve işletmeci kuruluşları politik etkilerden uzak tutabilecek bütün tedbirler getirilmelidir. Ana holding yönetim kurulu, bütün kuruluşlar için makro düzeyde ve beş yıllık planın amaçlarına uygun olarak yön verici kararlar alabilmelidir. Bu sistemde, personel tayinlerini politik iktidarın baskı ve müdahalesinden kurtarmak için gerekli yasal tedbirler getirilmelidir. Bu tedbirler konusunda, Fransa, Avusturya, İtalya ve ABD'nin bulduğu yöntemlerden yararlanabilir. Bu piramidin en tepesinde, bir işletme bakanlığı yada devlet bakanı olmalıdır. Bu bakanlığın gereksiz karışmalarını önlemek için tedbirler alınmalıdır. Örneğin: Dünyanın en büyük Devlet Holdingine sahip olan İtalya'da, holdinglerin koordinasyonunu sağlıyan İştirakler Bakanlığı için böyle kanuni tedbirler konmuş olup, bakanlığın gereksiz karışmalara, ve personel tayinlerine müdahalesi önlenmiştir. Bakanlık teşkilatının KİT'ler için gereksiz bir bürokrasi yaratmaması için de, Bakanlık personeli yüz kişi ile dondurulmuştur.

BAŞLICA SORUN: POLİTİK MÜDAHALE VE ÇARE

Bütün dünyada KİT'lerin başarısızlıklarının birçok nedenlerinden en ağır basanları, politik müdahale ve kuruluşların artık değer yaratma amacını unutup bürokratlaşmalarıdır. Bu iki önemli sorunun çözümünde en etkin yol, yönetime ve belli bir oranda kâra personel ve işçileri iştirak ettirmekle bulunmuştur.

Batıda, işletmelerden en yukarıdaki yönetim kuruluna kadar işçilerin her düzeyde yönetime ve kararlara katılmasını sağlıyarak, kuruluşlarda etkinlik ve verimlilik sağlıyan ülkeler vardır. Bu örneklerden yararlanılmalıdır.

Yukarıda, sözünü ettiğimiz Bakanlar Kurulu stratejisi özellikle bu konuda hiçbir şey söylememektedir. Halbuki, Batıda işcinin kuruluşun amaçlarıyla özdeşmesini sağlamak ve verimi arttırmak için, yönetime katılma yanında, kârdan pay dağıtma ve giderek işçilerin kuruluşlara ortak edilmeleri sistemleri oluşturulmuştur. Bu tedbirler yadırganmamalıdır. Nasıl az gelişmiş bölgelerin ekonomik kalkınması için özel sektöre adaletli oranlarda teşvik tedbirleri getirmek tutarsız karşılanmıyorsa, milletin malı olan işletmelerin daha verimli çalışıp artık değer yaratmasını sağ-

lamak için bu gibi teşvik tedbirleriyle donatılması da yadırganmamalıdır. Batıdan bu konu da verilecek çok örnek vardır. En ilginçlerinden birisi de Fransa'daki RENAULT'dur. Yurdumuzda da tanınan Renault, bir iktisadi devlet teşekkülü olarak bütün dünyada en hızlı rekabetin oluştuğu otomobil sanayiinde çalışmaktadır. Dünya otomobil sanayiindeki dev şirketler arasında altıncı sırayı işgal eden Renault, bütün dünyada en iyi çalışan İktisadi Devlet Teşekküllerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Bu kuruluşta işçiler en küçük birimden, en yukarıdaki yönetim kuruluna kadar etkin olarak yönetim ve kararlara katılmakta, ayrıca kârdan da pay almaktadırlar. Geçen yıllarda çıkarılan bir kanunla da, bu kuruluşun yarıya yakın hisse senetleri yalnız Renault'da çalışan işçiler için satışa çıkarılmıştır. İşçilerden ve personelden başkası bu hisselere sahip olamıyacağı gibi, kuruluştan ayrılan işçilerin hisse senetlerini tekrar Renault'a satmaları esası getirilmiştir. Böylece, kuruluş hem yeni sermayeye kavuşmuş, hem de kuruluşun amaçlarıyla işçinin amaçları özdeşleştirilerek verimlilik sağlanmıştır.

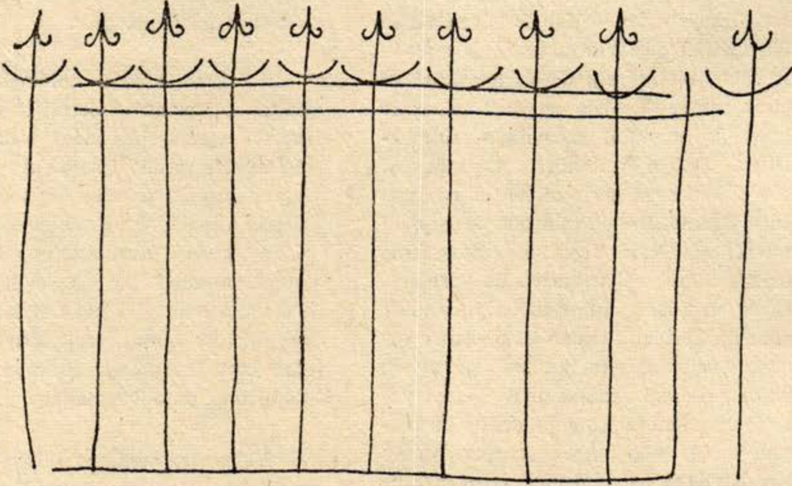
YENİDEN DÜZENLEME-GERÇEK DÜZENLEME OLMALIDIR

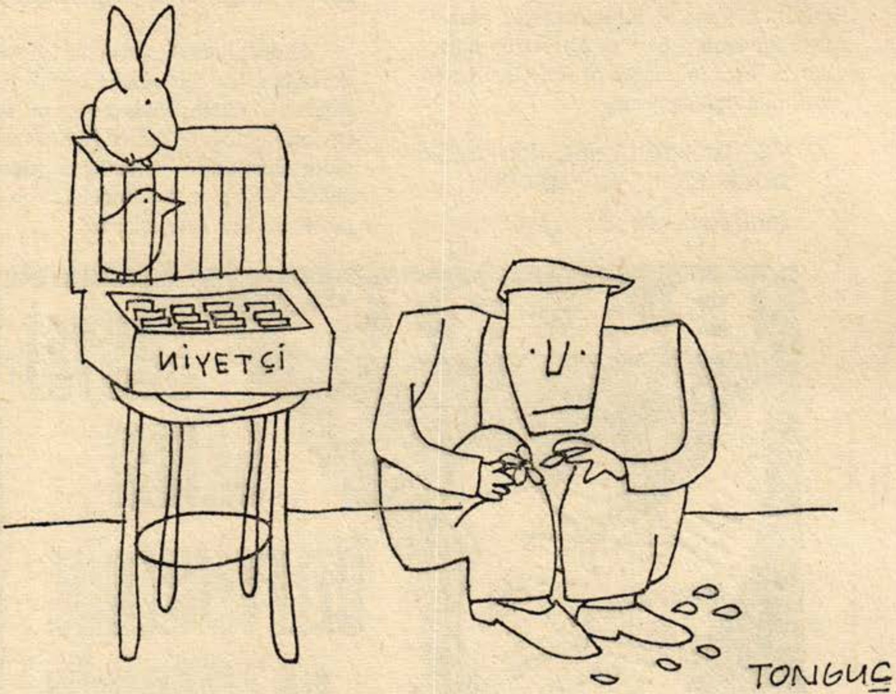
Artık çağımızda cılız organizasyonlar yerine planlı ve programlı çaalışan desiştemler geçerlidir. Ancak bu dev organizasyonlar içersinde yeniden yönetim esasları da uygulanmaktadır.

KİT'leri büyük holdingler haline getirip, çağımızın modern işletme tekniklerini de uygulayarak ciddi atılımlar yapmış ülkeler vardır. Türkiye'nin Ortak Pazara katılışının temelini teşkil eden geçit sürecinin başladığı unutulmamalıdır. Türk Kamu İktisadi Kuruluşlarının önemi, bu gerçek karşısında bir kere daha kendisini göstermektedir. KİT'leri Ortak Pazardaki dev özel ve kamu kuruluşlarıyla rekabet edebilecek bir düzeye getirmek zorunda olduğumuz unutulmamalıdır.

Yukarıda yeniden düzenleme için çok kaba hatlarıyla önerdiğimiz sistem aslında bugün Ortak Pazarda bulunan ve bulunmayan ve isimleri yukarıda belirtilen ve değinilmeyen birçok batı ülkesindeki uygulamaları da yansıtmaktadır.

Şurası unutulmamalıdır ki, yeniden düzenlemelerin bir amacı olmak gerekir. Bugünkü düzensizliğin devamını sağlayıcı olarak kalan ve sadece isim olarak «yeniden düzenleme» adını alan yapısal ve hukuki tedbirler, bu konularda yoğunlaşan sorunlara deva olamaz.

NiYETÇi
TONGUÇ

Paralı Yüksek Öğretim

Bozkurt GÜVENÇ

*«**Paralı Yüksek Öğretim**» tasarısı, eğitim alanındaki tartışmalara bir yenisini ekledi. Milli Eğitim Bakanı Sayın Özbek'in açıklamasından bu yana, gazete ve dergilerde çıkan haber, yorum ve eleştiriler, konuya güncelik ve öncelik kazandırdı. Partiler, meslekî ve sendikal kuruluşlar sorun üzerindeki görüşlerini tesbit ettikçe kamuoyuna duyuruyorlar. Tartışmaların, önümüzdeki gün ve haftalarda, daha da yoğunlaşması beklenebilir. Hemen her «**reform**» tasarısında görüldüğü gibi, bu tasarıya da gönülden «evet» diyenler, şiddetle karşı çıkanlar var ve olacak, Sayın Özbek'in TRT'ye verdiği demeçten ve buna ilişkin gazete haberlerinden anlaşıldığına göre, yüksek öğrenim kurumlarından sonra köklü sistem değişikliğinin orta öğretimde (liselerde) de uygulanması düşünülmektedir. Özellikle bu son öneri, her Türk aydınının konuyla ilgilenmesini ve konu üzerindeki düşüncelerini açıklamasını gerektiren bir önem ve anlam taşımaktadır.*

TÜRKİYE İÇİN YENİ BİR ŞEY DEĞİL!

Paralı öğretim, Türk Eğitim Sistemi için bir yenilik değildir! Ünlü Galatasaray Lisesindeki «Fransızca», İstanbul Erkek Lisesindeki «Almanca», özel ve resmî kolejlerdeki «İngilizce» eğitim ve öğretim paralı olduğu gibi; İngiliz, Fransız, Alman ve İtalyan liselerinde ve Amerikan kolejlerinde uzunca bir süredenberi rağbet gören özel orta öğrenim, başlangıcından bu yana, paralı olagelmiştir.

1966'da yürürlüğe giren «Özel Öğretim Kurumları Yasası», orta dereceli özel okullar için doğrudan doğruya; özel yüksek okullar içinse dolaylı yoldan, paralı öğretimi yasalaştırmış bulunuyor. Özel yüksek öğretimin Anayasa'ya aykırı görülmesi üzerine, bu tür kurumlar resmileştirilmiş; fakat geçici kaydıyle de olsa paralı yüksek eğitime dokunulmamıştır. Resmîleştirilen özel yüksek okullar, öğrencilerinden para almaya devam ediyorlar. Özel bir yasa ile kurulan ODTÜ de paralı öğretim yapıyor. Sıralanan örneklerden şu sonuca varılabilir: Türkiye'de paralı bir öğretim uygulaması olmuştur, bugün de vardır. Önerilen tasarı ile, paralı öğretim, sistemin bütününe teşmil edilmektedir.

BOZKURT GÜVENÇ (doç.), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü Başkanıdır. Yazarın «İnsan ve Kültür» ve «Kültür Sorunu» adında iki eseri vardır. Yazarın «Dini kurumların eğitimdeki rolü, eğitim yapıları, Üniversite - Devlet İlişkileri» konusunda içte ve dışta çalışmaları yayınlanmıştır. Güvenç, halen Türk Sosyal Bilimler Derneğinin de başkanıdır.

GEREKÇELER

Böyle önemli bir değişikliğin yasal, siyasal ve sosyo-ekonomik gerekçeleri olması gerekir. İlk bakışta, yasal gerekçelerin mevcut olduğu görülmektedir.

Yeni strateji gerekçesi: Üçüncü Beş Yıllık Plan'ın «genel eğitim stratejisi»ne ilişkin bölümünde (Madde 7.54) şunları okuyoruz:

> **«Eğitimin fırsat eşitliğini sağlama fonksiyonunu görebilmesi ve kişilerin yeteneklerine uygun eğitim olanaklarının sağlanabilmesi için, burs, kredi ve yatılılık sistemleri yeniden düzenlenecek, eğitim olanaklarının sağlanması**

konusunda bölgesel farklılıklar giderilecektir...»

Sayın Özbek'in ileri sürdüğü yoksullara burs ve kredi verme gerekçesi, yeni stratejinin bu ilkesiyle bağdaşık görünüyor. Şöyle ki, Devlet, burs, kredi ve yatılılık sistemlerini yeniden düzenleme ilkesini benimsediğine göre, yeni sistemin finansmanı için ek tedbirler ve kaynaklar bulacaktır, bulmak zorundadır.

Plan gerekçesi: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yüksek öğretimle ilgili bölümünde de, strateji ilkesine uygun hedeflere yer verildiği görülmektedir:

> **«Üçüncü Plan Dönemi'nde ancak uzun dönem sonunda ekonomik kalkınmanın gerektirdiği insangücü açıklarını kapatmaya yönelen yeni kayıtlar yapılacak, 1977 yılı sonunda, yüksek öğretimde yüzde 9 okullaşma oranına ulaşılacak... 1995 de** (yüksek öğrenim) **çağındaki nüfus** (diliminin) **yüzde 15'inin kapsanması hedef alınacaktır.»**

Plan'da, «fırsat eşitliği» ilkesi üzerinde yeniden durularak, strateji maddesine açıklık getirilmektedir:

> **«Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla ilgili olarak, yüksek öğretimde öğrencilere kredi, burs ve yurt sağlanması çabaları geliştirilecek, yüksek öğretim öğrencileri için sosyal ve sağlık hizmetleri sağlanacaktır.»**

Plan gereklerinin bu kısa özetinden anlaşılıyor ki, yüksek öğretimde fırsat eşitsizliği ve olanak eksikliği bulunduğu dolaylı yoldan kabul edilmekte; hem bunları düzeltecek hem de bugünkü kapasiteyi 2-3 katına çıkaracak yeni tedbirlerin alınması öngörülmektedir. Toplanacak paraların, hızla artırılacak olan kapasite ve okullaşma oranının beraberinde getireceği burs-kredi ve yurt gibi sosyal ihtiyaçların karşılanması için sarfı da plân hedeflerine **uygun gibi** görünmektedir.

FIRSAT EŞİTLİĞİ VE OLANAK DENGESİZLİĞİ

Anayasa'mızdaki «fırsat eşitliği» ilkesine karşılık, eğitim sistemimizde, belirgin bir «olanak eksikliği ve dengesizliği» vardır.

Bölgelerarası fark ve dengesizlikler: Devlet üniversitelerine girme olanağını veren veya şansını artıran özel ve resmî okullarla üniversiteye hazırlık dershaneleri —üniversitelerin kendileri gibi— Batı bölgelerimizle üç büyük kentde toplanmış, kalifiye öğretmenler de aynı yer ve okullara yığılmış bulunmaktadır.

TABLO 1

Türkiye Liselerinin Coğrafî Bölgelere Göre Başarı Durumları ve Sosyo-Ekonomik GELİŞMİŞLİK (1966)

Bölgeler	Üniversite Giriş Sınavında Toplam Puvan Ortalaması (1)	Öğrencilerin Başarısı Binde (%0) (1)	İlçelere göre Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik (2) Bölgesel Ortalama (%0)	Seçilmiş İl Endeksleri (%0)	Bölgelerden Seçilmiş İller
Marmara	361	315	143	325	İstanbul
İç Anadolu	356	297	102	210	Ankara
Ege	356	275	110	198	İzmir
Karadeniz	337	210	87	112	Zonguldak
Akdeniz	330	164	106	155	Mersin
Güneydoğu	328	167	66	96	Gaziantep
Doğu	311	136	70	79	Erzurum

Kaynaklar: (1) C. Mıhçıoğlu, **Üniversiteye Giriş ve Liselerimiz,** Ankara, 1969, s. 144.
(2) DPT - SPD, **İlçelere Göre Sosyo-ekonomik Yönden Gelişmişlik Endeksi Çalışması,** Ankara, 1966'daki verilerden hesaplanmıştır.

Taşradaki resmî liselerimizden mezun olan gençlerimiz, aynı (standart) lise programını izledikleri halde, en başta **öğretmen noksanlığı ve yetersizliği** nedeniyle, üniversite giriş sınavlarında hem daha az başarılı oluyorlar hem de istedikleri bölüm ve meslek dallarına giremiyorlar. Örnek olarak, Tablo 1'de görüldüğü gibi, Ege bölgesinden gelen gençlerin, Doğu'lu öğrencilerden yüzde 200 daha şanslı olduklarını belirtelim. Ancak bu eşitsizlikten **sadece** eğitimin sorumlu tutulması doğru değildir. Tablo 1'deki dikey sütunların karşılaştırılması, öğrenci başarısı ile bölge ve illerimizin sosyoekonomik (gelişme) düzeyi arasında son derece yakın ve anlamlı bir ilişki (korelasyon) olduğunu göstermektedir.

Gelir dağılımındaki dengesizlik: Türkiye'nin kalkınmış yada kalkınma yolundaki bazı ülkelere oranla daha dengesiz görünen milli gelir dağılımı da, eğitimde fırsat eşitliğini zedelemektedir. (Bkz: Tablo 2'de yararlanılan kaynak.) Bunun en inandırıcı kanıtı eğitim piramidimizde görülmektedir. İlkokula başlıyan yüz öğrenciden ancak 50'si ilkokulu, ve sadece 3'ü liseyi bitirebilmektedir. İlk öğretimdeki fire (kayıp) yüzde 45'in, ilk+orta öğretimdeki kayıplar ise, yüzde 95'in üzerindedir. (Bkz: VIII. Eğitim Şûrası Hazırlık Dokümanları.) Öğrencilerimizin **büyük çoğunluğu,** okulsuzluk, öğretmensizlik, devamsızlık ve dolayısiyle başarısızlık nedenleriyle, bugün orta öğrenimden yoksun bulunuyor.

Okullararası farklar: Merkezî sisteme dahil üniversite ve yüksek okullara girme hakkını kazanan öğrencilerin hangi liselerden geldikleri sorusunun cevabı, ilginç bazı ipuçları vermektedir. Mıhçıoğlu'nun (Tablo 1'de geçen kaynak, s. 139) toplam puvana göre yaptığı bir başarı sıralamasında, -özel/parasız Darüşşafaka Lisesi dışarda tutulursa- 217 okul arasında ilk 14 sırayı alan liselerin hepsi **paralı** okullardır; yine başta gelen 26 okul arasında sadece 2 resmî lise vardır ve bunlardan birisi (Galatasaray) **paralıdır.** Geri kalan 24'ü **özel/paralı** veya azınlıkların açtığı okullardır. Liste başında gözüken 26 okuldan, 19'u üç büyük kentimizde bulunmaktadır.

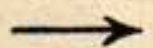
SOSYO-EKONOMİK DÜZEY (SED) TEORİSİ

Özel/paralı öğretimin, özetle, resmî/parasız öğretimden daha «başarılı» olduğu görülmektedir. Acaba bu sadece özel/paralı okulların bir başarısı mı, yoksa aynı zamanda, özel/paralı okullara gidebilecek öğrencilerin bir ayrıcalığı mıdır? Yukardaki bulgular, bazı Amerikalı eğitimcilerin «sosyo-ekonomik düzey etkisi» adını verdikleri bir sosyal olgunun, toplumumuzda da geçerli olduğunu kesinlikle göstermektedir. Ailelerin sosyo-ekonomik durumu veya düzeyi (kısaca, SED) ile çocukların okul ve hayattaki başarıları arasında, istatistik bakımdan yüksek ve anlamlı bir ilişki (korelasyon) vardır. SED'i yüksek olan ailelerden gelen öğrenciler, **çoğunlukla,** daha iyi okullara giriyor, iyi bir öğrenim görüyor; okulda başarılı, çalışma hayatında yüksek gelir getiren iş veya meslek sahibi oluyor; ailelerinin yüksek SED'ini kendi yaşamlarında da sürdürüyor. Buna karşılık, düşük SED'den gelen öğrenciler, **çoğunlukla** okul ve sınavlarda başarılı olamıyor, düşük gelir getiren işlere atılıyor, ana-baba evinin düşük SED'ini kendi hayatlarında da devam ettirmek zorunda kalıyorlar. Başka bir deyimle, ailenin SED'le çocuğun bugünkü başarısı ve gelecekteki SED'i arasında kısır bir döngü (fâsid daire) vardır.

İşte eğitimcilerin, Anayasacıların ve sosyal siyasetçilerin, «fırsat eşitliği» adını verdikleri ülkücü amaç, bu kısır döngünün kırılması, farklı SED'ler arasındaki engellerin kaldırılması, dikey ve yatay geçişlerin kolaylaştırılmasıdır.

Tablo 2'de baba mesleğini izleyen oğulların çokluğunu gösteren yüzdeler, eğitimde (ve eğitimin) fırsat eşitliğini sağlama hedefinden ne kadar uzak bulunduğumuzu yeterince yansıtmaktadır.

Tablo : 2, arka sayfada

TABLO 2
TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARIN BABA MESLEĞİNİ İZLEME EĞİLİMİ

Babanın Mesleği	Baba Mesleğini İzleyen Oğullar (%)
Sanayi-Ticaret	73,44
Ticaret	59,37
Serbest Meslek	85,31
Yüksek Memur	67,56
Küçük Memur	39,48
Teknisyen	0,00
Esnaf-Zanaatkâr	55,53
Kalifiye İşçi	33,01
Düz İşçi	35,58
Çiftçi	70,19
Tarım İşçisi	67,85

Kaynak: Bulutay, Timur ve Ersel. **Türkiye'de Gelir Dağılımı: 1968** A. Ü., SBF Yayını: 325, s. 186, 1971.

SED ve FIRSAT EŞİTLİĞİ

Aslında «fırsat eşitliği» ülküsüne karşı çıkan ve paralı eğitimden yana olanların, SED teorisini sadece biçimsel yönden kullandıkları bilinmektedir: «İyi ya» diyorlar, «mademki Devlet'in parasız eğitim olanaklarından yararlananlar, SED'i yüksek olan güçlü ve varlıklı ailelerdir, paralı yüksek öğretim uygulamasıyle, varlıklıdan aldığımızı yoksula vererek, fırsat eşitliğini sağlamış olacağız.» İlk bakışta mantıklı ve haklı gibi görünen bu savunma üzerinde etraflıca durulmalıdır. Çünkü **uygulamada** bu böyle olmuyor!

Millî Eğitim sistemimizin bir «parasız/yatılı» geleneği vardır. Okul ve sınavlarda başarılı olduğu halde, öğrenim yapma olanağından «yoksun görünen» öğrencilere, Devlet karşılıksız burs verir, kendi yatılı okullarında parasız okutur. Parasız/yatılı sisteminin 1960'lardaki uygulamasını inceleyen eğitimcilerimiz doğal fakat beklemedikleri bir sonuçla karşılaşmışlar; bu olanaktan yararlananların, **çoğunlukla,** memur, öğretmen, subay ve serbest meslek sahibi ailelerden geldiğini görmüşlerdir.

Aslında, bunda şaşılacak bir yan yoktur. Çünkü, seçme sınavlarında, köy çocuklarının başarılı olmaması doğal ve beklenen bir sonuçtur. Yani, «SED» her türlü sınav ve okuldaki başarıyı etkilemektedir. Ancak, seçim ve sınav sisteminin «püf noktası», adayların **gerçekten** yoksul olup olmadıklarındadır. Yoksul öğrenci başarılı olamıyor, başarılı olan da gerçekten yoksul değil, çünkü orta SED'den geliyor. İşte bundan dolayı, liseyi bitirip üniversite kapısına varanlar, **çoğunlukla,** orta ve üst SED'den gelenlerdir. **Çoğunlukla** sözcüğünün altını çiziyoruz «istisnaların kaideyi bozmadığı» özdeyimini hatırlatmak için.

Verilen örneklerle orta SED'den gelen başarılı öğrencilere Devlet yardım etmesin tezi savunulmuyor. Fakat son derece insancıl görünen bir uygulama içinde, Devlet'in yardım elini özlemle bekleyen geniş bir grubun unutulduğu açıktır. Bunlar, düşük SED'den gelen yoksul/başarısızlardır. Bu büyük grup, Tablo 3'te öteki grupların yanında fakat onlardan ayrı olarak gösterilmiştir: (YZ grubu.)

SED ile okuldaki başarı veya fırsat eşitliği ilişkilerini incelemek için, aslında, «SED» ve «Başarı» boyutlarını *üst, orta ve alt* olmak üzere 3'e bölmek ve 9 kategori üzerinden tartışmak daha gerçekçi olurdu. Ancak, Anayasa ve plan dilinde sadece bu ikisi üzerinde durulduğu için, Tablo 3 iki eksen üzerinde ikişer kategoriden 4 kutu olarak çizilmiştir. (Siyah ve noktalı «yapraklar»ın büyüklüğü her gruptaki– sayısal değilse de–nisbî veya sembolik dağılımları temsil etmektedir).

VB: **Varlıklı/başarılılar** için Devlet'den beklenen büyük bir hizmet yoktur. Onlar, geleneksel deyimle, «gemilerini kurtarmış kaptanlar»dır.

VZ: **Varlıklı/başarısızlıklar,** SED teorisine göre, çok küçük bir gruptur; zekâ veya güdülenme eksikliği yüzünden başarısızdırlar.

YB: **Yoksul/başarılılar,** yukarda gösterildiği gibi aslında orta SED'den gelen, parasız yatılı sisteminden ve öteki olanaklardan yararlanan, Anayasa'nın 50. Maddesinin 3. fıkrası kapsamına giren öğrencilerdir. «Fırsat eşitliği» gerekçelerinde sözü edilen yoksulların çoğunluğu bu gruptadır.

TABLO 3
SED TEORİSİ VE OKULDA BAŞARI

SED	OKULDA BAŞARI-	
	LI: (B)	SIZ: (Z)
VARLIKLI (V)	VB	VZ
OLANAKTAN YOKSUN (Y)	YB	YZ

YZ: **Yoksul/başarısızlar,** SED teorisine göre en ümidsiz durumda olan, millî eğitim istatistiklerine göre en büyük grup budur. Bölgesel, kentsel/kırsal ve sosyo-ekonomik farklar ve olanaksızlıklar en çok bu grubu etkilemektedir. İlk ve orta öğrenimden yoksun kalan öğrencilerimizin büyük bir çoğunluğu (yüzde 90 - 95'i) bu grupta bulunmaktadır. Eğitimin firesi bu gruptan verilmektedir. Anayasa'mız ve 3. Beş Yıllık Plan, bu geniş grubun «fırsat eşitliği» sorununa herhangi bir çözüm getirmemektedir. Konumuzun ve sorunun özü, bu grupta toplanmaktadır.

Ayrıca, yüksek öğretimdeki okullaşma oranı, içinde bulunduğumuz ve önümüzdeki plan dönemlerinde yüzde 10 - 15'e çıkarılacaksa, bu gruba eğitim olanağı ve fırsat eşitliği sağlamak zorunluğu vardır.

ANAYASA'YA AYKIRI MI?

Şimdi, elde edilen verilerin ve tanımlanan kavramların ışığı altında, paralı yüksek öğretim tasarısının, Anayasa'ya uygunluğu, yarar ve sakıncaları daha kolayca tartışılabilir. Paralı yüksek öğretimin Anayasa'nın belli bir maddesine aykırı olduğu ileri sürülemez. Anayasa'nın 50. Maddesi, yalnız «İlk öğrenimin *mecburî* ve Devlet okullarında *parasız*» olacağını emreder. Aynı madde, «Halkın eğitim ve öğrenim ihtiyaçlarını sağlamayı Devlet'in başta gelen ödevleri» arasında saydığı halde; 53. Madde, «Devlet bu ödevlerini, *ancak* iktisadî gelişme ve malî kaynaklarının yeterliği ölçüsünde yerine getirir» diyerek Devlet'in hizmet yükümlülüğüne bir «açık kapı» bırakmaktadır. PTT ve TRT gibi, Demiryolu, Deniz ve Hava ulaştırma sistemleri de, Devlet tekeline bırakılan hizmetler oldukları halde, *paralıdır*. Eğitim, özellikle yüksek öğrenim, neden paralı olmasın?

Paralı yüksek öğrenim tasarısının, tek veya ana gerekçesi, yoksul başarılı (YB) öğrencilere burs vermek ise, bu fıkranın da değiştirilmesi gerekir. Ancak, eğer bu fıkra değiştirilecekse, «fırsat eşitliği» ve «sosyal adalet» ilkeleri açısından,

olanak eksikliğinin de dikkate alınması ve çok daha geniş bir yoksul başarısızlar (YZ) grubunun, yardım ve teşvik kapsamına alınması gerekir. Bu önerimizin gerekçesi, Tablo 3 (YZ)'de, kategorik olarak görülmektedir. İlk öğrenim çağındaki nüfus diliminin yarısının ilk öğrenimden; orta öğrenim çağını bitirip yüksek öğrenim çağına gelenlerin ise yüzde 95'inin orta öğrenimden yoksun olduğu bir ülkede, yüksek ve orta dereceli öğrenimin paralı hale getirilmesi düşünülebilir, ama bunun gerekçesinin «fırsat eşitliği» veya «sosyal adalet» olduğu savunulamaz.

DIŞ ÜLKELERDEKİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Paralı eğitimi, özel eğitim vergileriyle ve başarıyla uygulayan ülkeler vardır. Fakat bunlar, genellikle ileri derecede endüstrileşmiş-şehirleşmiş, üretim ekonomisinden tüketime ve -en önemlisi- *hizmetler ekonomisine* geçmiş ülkelerdir. Örnek olarak ABD'de, eğitimin her derecesi ve türlüsü, sistem olarak, paralıdır. Yüksek öğrenimdeki okullaşma oranını, eyaletine göre, yüzde 30 - 60 arasında gerçekleştiren bu ülkede, çok sayıda ve çeşitli Devlet, Eyalet Üniversite, Vakıf, şirket ve özel araştırma burslarına ek olarak, yardıma muhtaç öğrencilerin, *mevsimlik, hatta saat hesabiyle, ek-görev bulma, çalışma ve gelir sağlama olanakları vardır.* Hizmet sektörü öylesine gelişmiştir ve örgütlenmiştir ki, yoksul bir üniversite öğrencisi, günde 1 - 2 saatlik emeği karşılığında günlük besin giderlerini, bir mevsimlik tasarrufuyle 2 sömestirlik okul taksidini karşılayabilir, *Çoğunlukla,* ailesine veya Devlet'e yük olmaz. Ülkemizde ise, paralı öğretimin finansman yükünün doğrudan doğruya aile bütçelerine yükleneceği hesaba katılmalıdır.

AİLE BÜTÇESİ

Paralı öğrenimin temelde vergi teorisine ve adaletine uygun, vasıtasız bir vergi olduğuna işaret etmek gerekir. Hizmetten yararlanan, onun bedelini ödesin, denebilir. Ancak, para aile bütçesinden çıkacağına göre, onun «ne âlemde» bulunduğuna bakmakta yarar vardır. Sanayici, ticaret erbabı ve serbest meslek mensupları gibi, millî gelir dağılımının en yüksek diliminde görünen özel kesimi bir yana bırakarak, Devlet'in en yüksek memurlarının ödeme gücü bu açıdan incelenebilir. Devlet personel bareminin en üst derecesine yükselmiş bir milletvekili, müsteşar, albay veya profesörün, aylık net geliri, 3 ilâ 5 bin lira arasında değişmektedir. Gelir ortalaması, ayda 4 bin lira, yılda ise 48 - 50 bin lira olarak alınabilir.

Genellikle yüksek tahsil görmüş bulundukları için ortalama 2,3 çocuklu *çoğunlukla* büyük kentlerde oturdukları için 1,9 çocuklu görünen bu ailelerin, *ortalama,* 2 çocuk sahibi oldukları da kabul edilebilir. Yine ortalama 45 - 55 yaşlarındaki babaların, bir çocuğu lisede ise ötekisi üniversiteye yeni başlamış durumdadır. İyi bir yabancı dil ve fen öğrenimi gören bu çocuklar, yukarda açıklanan gerekçe ve nedenlerle, özel/paralı bir orta öğrenim yapmış veya yapmaktadırlar. Böyle bir öğrenimin yalnız okul taksidi olarak yıllık tutarı, çocuk başına 4 - 6 bin lira arasında değişmektedir. İki çocuk için Yıllık toplam 8 - 12 bin Tl. eder. Bu gider, yıllık aile bütçesinin yüzde 16'sı ilâ 25'ini teşkil etmektedir. Bu oranlar, bugünkü fiilî durumu yaklaşık olarak yansıtmaktadır. Paralı yüksek öğrenim tasarısı, sonuç olarak, orta öğretimdeki okul (taksit) giderlerinin, yüksek öğrenim düzeyinde de devamını öngörmektedir. Bu oldukça ağır bir vergi nisbetidir, Devlet'in en yüksek memurları için bile. Öyleyse, ödeme güçlerini aşan bir vergi uygulaması karşısında, yüksek memurların Devlet'den vergi muafiyeti veya iadesi istemleri beklenebilir -eğer gelirlerinde köklü bir artış olmayacaksa-. O zaman bir dizi yeni sorunla karşılaşılacaktır: Yüksek memurların ödeme gücünü aşan bir eğitim vergisi, kimden, hangi toplum kesimlerinden veya gelir dilimlerinden tahsil edilebilir? Orta ve küçük memur kesiminin durumu nice olur? Millî gelir dağılımının en üst yüzde 1 veya 2'si içinde bulunanlara ağır geleceğe benzeyen bir vergi uygulamasıyle, yüksek öğrenimdeki okullaşma oranı, nasıl olur da, bugünkünün 3 - 5 katına çıkarılabilir? Böyle bir verginin randımanı ne olur?

Yüksek öğrenim kurumlarına kabul edilen ve devam eden gençlerimizin özel/paralı orta öğretimi için ailelerin bugün zaten böyle bir harcama yaptıkları gerçeği, paralı/yüksek öğrenimin malî ve hukukî gerekçesi olamaz. Çünkü bugünkü paralı/orta öğretim uygulaması, zorunluk değil, bir tercih konusudur. Aileler, dilerlerse, çocuklarını Devlet'in parasız resmî okullarına da gönderebilirler. Öyleyse, birlik sağlamak ve paralı yüksek öğrenimi makul ve mâzur göstermek için, paralı sistemin orta öğretime de teşmili, orta gelir dilimindeki aile bütçesine daha da büyük bir malî külfet yükleyecektir.

HALK DENETİ VE BAZI SORULAR

Paralı öğrenim sisteminin muhtemel bir yararı, halk deneti («*lay-control*») adı verilen bir uygulama veya müesseseyi de beraberinde getirecek olmasıdır. Halk, «mademki parasını ben veriyorum, öyleyse eğitim hizmeti benim istediğim *şekil* ve *muhtevada* olsun» diyecektir. Halkın bu bilinçlenmesi eğitim sorunlarımızın çözümüne önemli katkılar getirme potansiyeline sahip görünüyorsa da, son derece merkezî ve bürokratik bir örgütle yönetilen ve denetilen Millî Eğitim Sisteminin böyle bir katılma –işbirliği ruhuna, bugünkü denetim yetkilerini paylaşmağa hazır olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusudur. Ancak, önemli bir soru daha vardır: Merkezî ve bürokratik bir yönetim ve denetim altında bile bu derece büyük bölgesel başarı ve olanak farklarına yol açan eğitim sistemimiz, paralı eğitim, halk deneti ve halkın yönetime katılmasıyle ne duruma gelecektir? Yani, bölgesel farklar azalacak mı, yoksa artacak mı? Gelişen bir ekonomi ve güçlenen bir özel kesim gerçekleri karşısında, eğitim hizmetlerinin, çok daha uzun süreler, Devlet tekelinde kalamayacağı belli olmaktadır. Karma ekonomi felsefesi, eğitime de er geç uygulanacaktır. Ancak, eğitim, tabiatı gereği, Devlet'in para karşılığında götüreceği en son hizmet olmalıdır. Tasarı kanunlaştığı takdirde, Boğaziçi Üniversitesiyle, Atatürk veya Karadeniz Teknik Üniversitesinin ücret tarifeleri eşit mi olacaktır?

ÖZET

Tasarı'nın açıklandığı kadarıyle Anayasa'mıza aykırı olmadığı kalkınma çabamızın yeni stratejisine ve plan hedeflerine uygun düştüğü gösterildi. Paralı sistemin bir yenilik olmadığına; zaten bir ölçüde ve özellikle başarılı görülen özel orta öğretimde uygulandığına; tasarı ile, bu uygulamanın sistemin bütününe teşmil edilmek istendiğine işaret edildi. Ayrıca, böyle bir vasıtasız verginin, hem vergi adaletine hem de sosyal adalete uygun olduğu üzerinde duruldu.

Ancak tasarının, SED teorisine göre, bölgesel, kentsel kurum ve kuruluşlararası dengesizlikleri ve fırsat eşitsizliklerini artıracak nitelikte olduğu gösterildi. Vergi randımanının düşük olacağı ihtimaline, ve sistem değişikliğinin muhtemel bazı «yan» sorunlarına değinildi. Eğitim hizmetlerinde görülen fırsat eşitsizliği; buna karşılık, mevcut olanakların ve plânlanan yatırımların bu dengesizlikleri gidermede yetersiz kaldığı ve kalacağı Tablo 1 ve 2'de gösterilmiştir. Bugünkü koşulların ağır yükünü, hem olanaktan yoksun hem de okulda başarısız görünen büyük bir grup (Tablo 3'de «YZ» grubu) taşımaktadır. Eğer eğitim sistemimizde, «fırsat eşitliği» ilkesine dayalı köklü bir reform yapılacaksa, bu yoksul/başarısızlar grubunun hedef alınması zorunluğuna değinildi. Kalkınma ve plan hedeflerinin öngördüğü yüksek öğrenimde yüzde 10 - 15'lik bir okullaşmanın gerçekleşmesi için yoksul-başarısızlar (YZ) grubunun ele alınması ve bu gruba bir şeyler verilmesi gereği üzerinde duruldu.

ÖNERİLER

1. Eğer tasarı kanunlaşırsa, toplanacak gelirlerin burs olarak dağıtılması yerine, orta öğretimde bugün mevcut olan ve hızlı kalkınmaya paralel olarak artan fırsat ve olanak eşitsizliklerini giderecek, veya hiç olmazsa azaltacak projelerde kullanılması düşünülmelidir. Yüksek öğretime geçiş yönünden başarılı orta öğretim, temelde, yetkin ve kalifiye öğretmen ve yöneticilere dayandığından, öğretmenlik mesleğinin sosyo-ekonomik simgesinin ve mesleğin sosyo-ekonomik düzeyinin yük-

seltilmesi, millî bir eğitim hedefi olarak benimsenmelidir. Belki de bu hedef, mühendis veya doktor olmaya yeterli bir hazırlık ve formasyondaki gençlerimiz, lise öğretmenliğini tercih etmeğe başladıkları zaman gerçekleşmiş olacaktır. Bugünkü başarılı lise öğrencisinin, öğretmen olmayı aklının köşesinden geçirmediği, çeşitli *araştırmalarla* ortaya konmuş bulunmaktadır. Bunun nedenleri de bilinmektedir. Böyle köklü bir reform için, değil *üç yıl*, onüç yıl bile az görülebilir.

2. Öyleyse ve özel/paralı orta öğretimin tartışma götürmeyen başarısı karşısında, çözüm yollarından birisi, bütün sistemi paralı yapmak ise; ikinci bir çözüm yolu olarak, Devletçe alınacak ve uygulanacak gerekli ve yeterli sosyo-ekonomik teşvik veya özendirme tedbirleriyle, resmî/ücretsiz okulların, özel/ücretli okullar düzeyine çıkarılması üzerinde durulmalıdır.

3. Son yıllarda tanık olduğumuz Orta-Doğu savaşları, millî savunma ve savaş gücünün, ülkelerin insangücüne, nüfusa değil de nüfusun niteliklerine, bağlı olduğunu bir kez daha göstermiştir. Millî varlığımızın beşerî kaynağını oluşturan insangücümüzü daha iyi yetiştirmek üzere bir «Eğitim Kurumlarımızı Güçlendirme Vakfı» kurulması veya mevcutların yeniden ve bu ad altında örgütlenmesi önerilebilir. Muhtemel yetki ve görev çatışmalarını önlemek üzere de, MEB ile bu Vakıf arasında gerekli bir eşgüdüm (koordinasyon) sağlanabilir.

4. Ara bir çözüm yolu olarak, tasarlanan değişikliğin sistemin bütününde aynı zamanda uygulanması yerine, seçilecek bazı kurumlarda önceden denenmesi ve denemenin *nesnel ölçütlerle* değerlendirilmesi tercih edilmelidir.

SONUÇ

1961 Anayasa'sına aykırı görünmeyen «paralı öğretim tasarısı»nın yeni strateji ilkelerine ve plan hedeflerine uygun olduğu; ancak, yeni plan ve stratejideki eğitimle ilgili ilkelerin, sosyal yapımızla, sosyal, ekonomik ve siyasal verilerimizle bağdaşık olmadığı söylenebilir. Bu şartlar altında, paralı öğretime fazla ümit bağlamak ve onu «her derde devâ» bir tedbir olarak görmek eğilimi, *tatlı* fakat gerçekleşmesi *zor bir hayal* olarak, yüce Meclislerimizin son kararını beklemektedir.

Toplumsal Gelişmeler Üzerine Bazı Düşünceler

Tuncer BULUTAY

Türk toplumunda İkinci Cihan Savaşından, özellikle 1950 den sonra önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişmelerin temelinde iktisadi olaylar yatmaktadır. Bu yazımızda bu konular üzerinde durmaya, görüşlerimizi açıklamaya çalışacağız.

Türk ekonomisinde 1950 lerden itibaren kapitalistleşme, sanayileşme özel bir önem kazandı. Bu gelişmeye bağlı olarak özel girişimin, kapitalist güçlerin Türk Toplumundaki ağırlığı arttı. Çünkü sanayileşmede temel rol özel girişime tanınmıştı. Sanayileşmenin gelişmesi kendisiyle birlikte zorunlu olarak işçi sınıfının gelişmesi, güçlenmesi sonucunu yarattı. Böylece Türk Toplumunda 1950 lerden itibaren en önemli iktisadi güç kaynağı olarak kapitalist sınıf ve işçi sınıfı ortaya çıkmış oldular ve gün geçtikçe önem ve ağırlıklarını arttırdılar.

Söz konusu sanayileşmeye paralel olarak Türk Ekonomisinde 1950 lerden sonra önemli bir iktisadi gelişme sağlandı. İlk yıllarda, 1950 nin başlarında çok hızlı olan iktisadi gelişme, kabaca 1954 - 1961 döneminde hızını geniş ölçüde yitirdi. Yani kabaca 1954 - 1961 dönemi iktisadi gelişmenin başarısız bir devresi olarak ortaya çıktı. Buna karşılık 1960 yılları sanayileşmede hızlı bir gelişmeye şahit oldu. Böylece 1960 larda Türk Ekonomisinde önemli bir iktisadi gelişme sağlanabildi. Bu dönemin, 1960 ların diğer temel bir özelliği de büyük özel girişimin ekonomideki ağırlığının giderek artması olmuştur.

Özetlemeye çalıştığımız bu iktisadi ortamın sonucu olan bir siyasal durum ortaya çıktı. Türk siyasal hayatının iki büyük partisinden biri olan Demokrat Parti özel girişimci kapitalist güçleri temsil eder bir nitelik taşıdı. Ayni nitelik 1960 lardan sonra Adalet Partisi tarafından korundu.

Türk siyasal hayatının ikinci büyük partisi olan C.H.P.nin durumu ne idi? Bu parti ya Türk toplumundaki, kapitalizmin gelişmesinden önceki egemen güçlerin temsilcisi olma niteliğini sürdürürdü, ya da toplumun gelişmesine paralel olarak yeni bir nitelik kazanırdı. Kanaatimizce C.H.P. nin temel özelliği 1950 - 1960 döneminden yukarki niteliklerden ilki, özellikle 1960 ların sonlarından itibaren de ikincisidir.

C.H.P.'nin 1950 - 1960 döneminde eski niteliğini sürdürmesinin temel nedeni 1950 lerin ikinci yarısında, ortaya çıktığına yukarda değindiğimiz, iktisadi gelişmenin eski hızını kaydetmesidir. Böylece 1950 lerin ikinci yarısında özel girişimci kapitalist güçler iktisadi gelişme sağlama yeteneğini kaybeder olmuşlardır. Bu ortamda eski niteliğini sürdürmesi C.H.P. için bir sakınca yaratmamıştır.

Buna karşılık 1960 lardan, özellikle 1965 lerden itibaren kapitalist gelişme yöntemiyle önemli ölçüde iktisadi büyüme sağlanır hale gelince C.H.P. nin yeni toplum koşullarına uygun bir nitelik kazanması

TUNCER BULUTAY, S.B.F. İstatistik ve Ekonometri Kürsüsü Doçentlerindendir. Yayınlanan son üç kitabı: «Ekonometrik Bir deneme», İki arkadaşı ile birlikte yazdığı «Türkiye'de Gelir Dağılımı, 1968» ve « İktisadi Büyüme Modelleri Üzerine Açıklamalar ve Eleştirmeler»

gerekmiştir. C.H.P. de 1960 ların sonlarından itibaren oluşan ve özellikle son iki yılda yoğunluk kazanan gelişmelerin anlamı kanımızca budur. Bu yeni durumda C.H.P.nin kapitalizmin gelişmesinden önceki güçlerden uzaklaşması, toplumsal değişmelerin ortaya çıkardığı yeni güçlere yönelmesi gerekmiştir.

Böylece bugünün Türk Toplumunda esas iktisadi kuvvet kaynağı olarak iki önemli toplumsal güç vardır. Bunlardan birisi özel girişimci kapitalist güçlerdir ki, bunların siyasi plandaki temsilcisi Adalet Partisidir. Diğeri iktisadi gelişmenin ortaya çıkardığı işçi sınıfı ve sendikalardır. C.H.P.nin yeni bir nitelik kazanmaya, sosyal demokrat olmaya yönelmesi bu ikinci güç kaynağına (işçi sınıfına ve sendikacılığa) özel bir ağırlık tanımaya meyletmesi anlamına gelir. Yalnız bu konuda bugün için kuvvetli de olsa yalnız bir yönelim söz konusudur. Bu yönelimin başarıyle sonuçlanıp sonuçlanmayacağını zaman gösterecektir. Ama bugün için şu söylenebilir ki C.H.P. nin güçlü bir siyasal parti olarak devam edip etmemesi bu yönelimde başarıya erişip erişemeyeceğine bağlı kalacaktır.

Bu noktada iki soru belirmektedir: Bu ana kadar iki toplumsal güçten bahsedilmektedir. Sayı olarak bunlardan biri çok daha küçük diğeri çok daha büyüktür. Ama her ikisi de, hatta ikisinin toplamı da nihayet bugün için Türk toplumunda bir azınlıktır. Bu ana kadar yürütülen çözümlemede asıl oy kaynağı olan güçlerden, Türk köylüsünden hiç söz açılmamıştır. Oysa söz konusu partilerin temel dayanaklarının çoğunluğun oyu olması kaçınılmazdır. Ayrıca, bu birinci soruyla ilgili olarak, Türk Ekonomisinde önemli bir yeri olduğu bilinen Türk Tarımı hakkında yukardan beri açıklanmaya çalışılan çözümlemede birşey söylenmemekte olduğu ikinci bir soru olarak ileri sürülebilir.

Bu sorulara şu şekilde cevap vermeye çalışabiliriz: Gerçekten nüfusumuzun çoğunluğunun köylerde yaşadığı bilinmektedir. Türk Millî Geliri içinde tarımın önemli bir paya sahip olduğu da malûmdur. Yalnız bunlar kadar açık olan şu gerçekler de vardır: 1950 lerden itibaren gerçekleştirilmiş iktisadi büyümede en önemli katkı sanayiden gelmiştir. Bu gelişimin sonucu olarak millî gelir içinde sanayiin payı devamlı olarak artmış, tarımınki ise hemen hemen devamlı olarak azalmıştır. Bu eğilimin önümüzdeki yıllarda da devamı, 1970 lerin sonlarında millî gelir içinde sanayi payının tarımın payına eşit bir değer kazanması çok muhtemeldir.

Bu durumda Türk Tarımının önümüzdeki yıllarda sağlanabilecek iktisadi gelişmede motor, temel güç olma yeteneğini kazanabileceği çok şüphelidir. Onun yerine Türk iktisadi büyümesinin temel itici gücünün sanayi olmakta devam edeceği söylenebilir. (Burada Türkiye'nin Ortak Pazara girmesi halinde meydana çıkabilecek gelişmeler üzerinde durmadığımızı, bunu gözönüne almadığımızı belirtelim. Bu konunun esas ağırlığını 1980 lerde ortaya çıkaracağı kanısındayız).

TOPRAK REFORMU ÜZERİNE GÖRÜŞLER

Tarım ve sanayiin Türk Ekonomisi içindeki nisbi katkıları üzerinde dururken son zamanların önemli bir konusu olan toprak reformu hakkındaki görüşlerimizi de kısaca belirtmeye çalışmamızda yarar olabilir. Bizce yapılmak istenen toprak reformunun temel özelliği tarımdan sanayie kaynak transferi amacını taşır olmasıdır. Çünkü bilindiği gibi toprağı kamulaştırılacak olanlar bunun karşılığında para alacaklar, toprak dağıtılanlar da aldıkları toprağın değerini ödeyeceklerdir. Böylece para alacak büyük toprak sahiplerinin bu kaynakları sanayie yatırmaları normal olarak beklenebileceğine, toprağın değerini ödeyecekler bu ödeme olanağına ürettikleri tarımsal ürünler aracılığıyle kavuşabileceklerine göre, söz konusu toprak reformunda tarımdan sanayie bir kaynak nakli amacı güdüldüğü açıktır. Toprak reformunun bugünkü siyasal durumda ileri sürülebilmesinin esas nedeni konunun bu temel niteliğidir.

Diğer yandan ileri sürülmüş toprak reformu teklifinin gerçekleşmede bazı güçlüklerle karşılaştığı, muhtemelen daha da karşılaşacağı bilinmektedir. Bu durum kanaatimizce bu kaynak naklini yaratmaya

tarımın gücünün yetmeyeceğinin düşünülmesinden ileri gelmektedir. Gerçekten de bugünkü verimlilik yetersizliği ile tarımın sanayie aktarılacak bu artığı yaratabileceği çok şüphelidir. Böylece toprak dağıtılan köylülerin bu toprakların bedelini ödemeye güçlerinin yetmeyeceğinden, bu yükün devletin sırtında kalacağından korkulmaktadır.

Toprak reformunun adil bir toprak dağılımı elde etmek amacını da taşıdığını inkâr etmiyoruz. Yalnız burada bir gözlemimize daşanarak bir uyarma ileri sürmek istiyoruz. Yaptığımız bir araştırmada Güney Doğu Anadolunun bazı yerlerinde yarıcıların aldıkları yarıcılık payının 7/8 e kadar çıktığını görmüştük. Bu durumun nekadar genel olduğu hakkında kesin bir görüşe sahip değiliz. Eğer bu durum bu bölgede genel bir nitelik taşıyorsa ve yine eğer yarıcılar toprak dağıtımında 7/8 yarıcılık oranıyle işledikleri bu toprakların sahibi olacaklarsa, o takdirde bu kimselerin toprak reformundan kazançlı çıkabileceklerini düşünebilmek zor olacaktır.

Toprak reformu konusundaki görüşlerimizi kısaca belirtmeye çalıştıktan sonra üzerinde durmakta olduğumuz asıl konuya dönebilir ve Türk Ekonomisinin bugün için temel itici gücünün sanayi olduğunu söyleyebiliriz. Tabii sanayiin itici gücü ile sağlanacak iktisadi gelişme bütün ekonomiyi etkileyecektir. Bu yolla sağlanacak ek iktisadi olanaklardan yararlanma durumlarına göre çeşitli guruplar ve bu arada köylüler oylarını kullanacaklardır.

OY VERMEDE ÖNEMLİ FAKTÖR

Burada da bir sorun ortaya çıkmaktadır. Türk Seçmenlerinin oylarını, yukarki çözümlemenin kabul ettiği gibi iktisadi nedenlere dayanarak kullandıkları söylenebilir mi? Bilindiği gibi bu konu 1950 lerden beri geniş ölçüde tartışılmaktadır. Bazılarına göre seçmenlerin çoğunlukla Demokrat Partiyi (sonra da A.P. yi) desteklemiş olmaları, dini eğilimlerinin ya da irrasyonel davranışlarının sonucudur. Biz bu görüşte olmadığımızı, Türk Seçmenlerinin oy verme eğilimlerinin belirlenmesinde en önemli etkenin iktisadi faktörler olduğu şeklindeki düşüncemizi birkaç yıl önce yaptığımız ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisinde yayınladığımız araştırmalarımızda belirtmiştik. Bu düşüncemizi bugün de muhafaza ediyoruz. Son birkaç yıl içinde C.H.P. nden ayrılanların siyasal yelpazede işgal ettikleri, kanaatimizce A.P. nin de sağında olan yerlerin bu düşüncemizi açıklıkla kanıtladıkları görüşündeyiz. Yani son birkaç yılda C.H.P. nden ayrılanlar bir bakıma 1950 lerin C.H.-P. sidir. Türk Seçmeni de bunlar yerine Demokrat Partiyi seçmekle kendisine bu partice sağlanan iktisadi imkânlara, eskiye oranla ileri olanaklara dayanmıştır. 1950 lerin ikinci yarısında Demokrat Partinin halka iktisadi çıkar sağlama gücünün azalmasına paralel olarak Türk Seçmenin de bu partiye yönelme eğilimi azalmıştır. Bu dönemlerdeki seçim sonuçları bu yargıyı açıklıkla kanıtlamaktadır.

Böylece, sosyal demokrat parti niteliğine bürünmek yöneliminde olan C.H.-P., Türk Ekonomisinin en önemli iki iktisadi ve toplumsal gücünden birine, işçi sınıfı ve sendikacılığa özel bir ağırlık tanımak durumundadır. Esas olarak bu gücün itişi ve aracılığıyle sağlanacak iktisadi gelişme olanakları bütün yurda yayılacaktır. Böylece tüm olarak milletin refahı devamlı olarak arttırılabilecektir.

Bu nitelikteki sosyal demokrat hareket Türk Ekonomisinin iki özelliğinden geniş ölçüde yararlanabilecektir. Bunlardan biri devletçiliğin Türk Ekonomisinde önemli bir yerinin, uzunca bir geçmişinin mevcut olmasıdır. Bugünkü esas itibarıyle özel girişime destek ve yardımcı olma niteliğinden uzaklaştırılıp, dinamik bir iktisadi güç niteliğine kavuşturulabildiğinde iktisadi devletçilikle verimli bir yola girilmek mümkün olabilecektir.

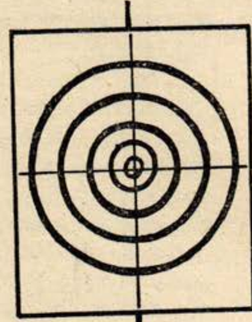
İkinci özellik yurt dışındaki işçilerin Türk Ekonomisine sağladıkları büyük olanaklardır. Bu imkânlarla dış ödemeler dengesinde yakın zamanlarda varlığı düşünülemeyen bir rahatlık ortaya çıkmıştır. Bunlara dayanarak Türk Ekonomisine önemli büyüme olanakları yaratmak mümkündür.

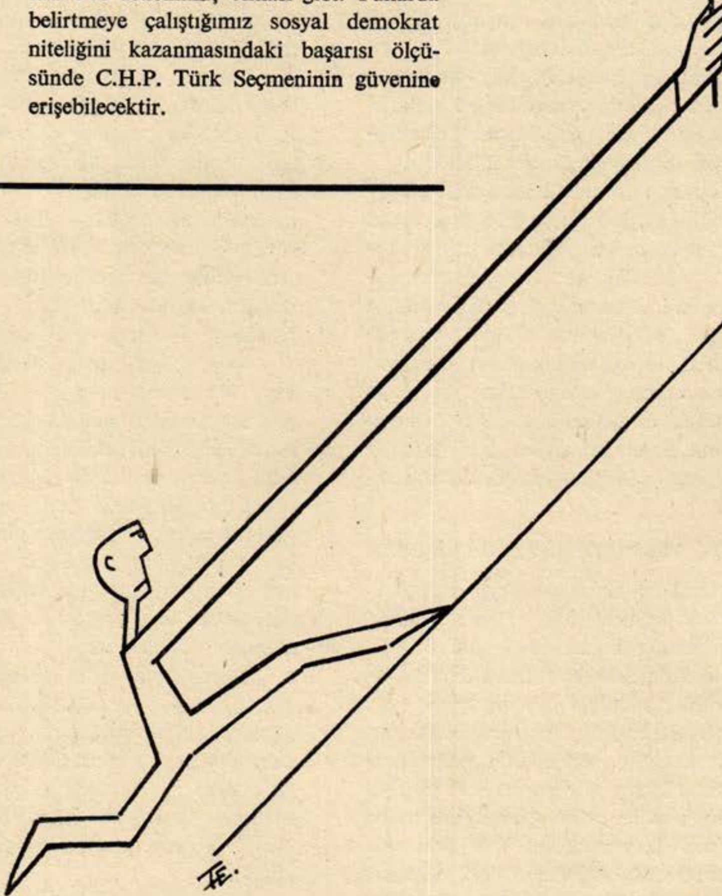
Sosyal demokratik nitelikteki bu yönelimin en büyük yararı tabii iktisadi

gelişme olanaklarının eşitlik ve sosyal adalet içinde yaratılabilmesidir. Böylece bütün yurttaşların millî gelirden adilce yararlanmaları, eğitim ve gelişme olanaklarına eşitce sahip olmaları imkân dahiline girebilecektir.

Demokrasi içinde gelişeceğini düşündüğümüz Türk Toplumunda 1970 lerin temel konularının değindiğimiz sorunlar olacağı görüşündeyiz. C.H.P. yukarda belirttiğimiz sosyal demokrat niteliği tam olarak kazanabilir mi? Kesin olarak bilemeyiz. Bunu zaman gösterir. Ama yanılabileceğimizi de peşinen kabul ederek, şimdiden şunu söyleyebilirizki Türk Demokrasisinde 1970 lerde temel rolü C.H.P. oynayacaktır. Tıpkı 1950 - 70 döneminde temel rolün Demokrat Parti ve sonra da A.P. nce üstlenilmiş olması gibi. Yukarda belirtmeye çalıştığımız sosyal demokrat niteliğini kazanmasındaki başarısı ölçüsünde C.H.P. Türk Seçmeninin güvenine erişebilecektir.

Ferruh DOĞAN

Türk Sendikacılığının Darboğazı

M. Şükrü KOÇ

Anayasamızda yapılan 1971 değişikliği ile, «biçimsel» anlamıyla da olsa, devlet personeli sayılan gruplardan «sendika» kurma hakkının geri alınmasıyla, toplumumuzun çeşitli kesimlerindeki «örgütlenme» özgürlüğü, belirli ölçüde kısıtlınmıştır. Son olarak çıkarılan «dernekler kanunu» ile de, bu örgütlenme, İdare'nin denetimi ve takdir ölçüleri içine sıkıştırılmak istenmiştir.

Bu gelişmeye paralel olarak, özellikle Kamu kesiminde çalışan ve şimdiyedek «işçi statüsü»nde sayılan bazı grupların da «memurlaştırılması» eğilimleri hızlanmıştır. Örneğin, Devlet kesiminde çalışan şoförlerin memur sayılması ile, Sosyal Sigorta Kurumu'nda görevli sözleşmeli personelin, işçi statüsünden alınıp, «memur yapılması» konusunda önemli direnmeler vardır.

Böylece, SENDİKA adı altında, topluca kendi sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal haklarını savunma, kendi menfaatlarını koruma imkânı, çalışan sosyal gruplar için, gittikçe daraltılmak istenmektedir. Buna karşılık, işveren ve sermaye çevreleri ile kendi hesabına çalışan gruplar için, bu çeşitten bir kısıtlanma şöyle dursun, aksine, kendi aralarında daha büyük, daha güçlü örgütleşmelere gitmeleri teşvik edilmektedir.

Toplu işsözleşmesi ve buna bağlı olarak, grev hakkını kullanma özgürlüğüne sahip gruplar yavaş yavaş, belirli bir işçi statüsü içine sıkıştırılmak istenmektedir. Ayrıca, tıpkı Dernekler Kanunu ile, cemiyetler kanunundaki bazı hak ve özgürlüklerin yeniden daraltılması yoluna gidildiği gibi, şimdilik, hukuken olmasa, bile, fiilen, Sendikacılık dar bir alana hapsedilmek ve faaliyetlerinin kısıtlanması gibi bir durum yaratılmış bulunmaktadır.

M. ŞÜKRÜ KOÇ, 1946 yılından bu yana çeşitli dergi ve gazetelerde yazıları yayınlanmıştır. Yazarın eğitimle ilgili üç eseri, «Sosyal Demokrat Düzen» adında sendikalarla ilgili bir eseri vardır. Asıl mesleği öğretmenlik olan Koç, halen işçi sendikalarında eğitim alanında çalışmaktadır.

HAK ARAMA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ARACI

İki yıla yakın bir zamandır ülkemizde yürütülmekte olan siyasal iktidar biçimi bellidir: Partilere dayalı PARTİLERÜSTÜ HÜKÜMET.. Bu yeni modelin ortaya koyduğu uygulamalardan başlıcası, toplumu teşkil eden ekonomik, sosyal ve kültürel grupların, örgütlenme ve demokratik birer baskı unsuru haline gelmesi eğilimlerini frenlemek biçiminde ortaya çıkmıştır. Oysa, Batılı toplum düzeninin ve domokratik hayatın en doğal ve en etkili özgürlüklerinden birisi ÖRGÜTLENME hakkına dayanır. Örgütlenmemiş sınıflar, sosyal tabakalar ve gruplar, demokratik hayat gibi, PLÜRALİST toplum düzeninde işliyebilen bir ortamda, kendi hak ve menfaatlarını gereğince koruyamazlar, savunamazlar ve kullanamazlar. Aslında, ÖRGÜTLENME, İnsanların, topluca ve belirli statüler içinde, HAK ARAMA özgürlüğünün bir aracıdır.

Şimdi, Türkiye'de ne kadar insanın, örgütlenme, hak arama ve kendi menfa-

atlarını koruma amaçlı kuruluşlara sahip olma hakkını kullanabildiğine bir gözatalım.

1970 sayımına göre, ülkemizde 36 milyon civarında nüfus yaşamaktadır. Bunun 16 milyon kadarı, 15 yaşın üzerinde bulunan ve «FAAL NÜFUS» sayılan kişilerden oluşmaktadır. Türkiye faal nüfusunun, ekonomik görevlere göre dağılımı şöyledir:

Niteliği	Toplam sayısı	Faal Nüfusa Oranı
ÜCRETLİ	3.880.000	% 24.4
İŞVEREN	102.000	% 0.03
SERBEST MESLEK (Kendi hesabına çalışanlar)	4.190.000	% 26.3
TARIM Kesimi	7.600.000	% 48.0
Bilinmeyenler	160.00	% 1

Yukarıdaki faal nüfus içinde görünen ve ücret ya da aylık karşılığında geçimini sağlıyan 3.880 bin nüfusun 560 bini, 18 yaşın altında bulunduğu için, sendika ve diğer meslek kuruluşlarının dışında tutulursa, geriye, aşağı yukarı üç buçuk milyona yakın ücretci kalır.

Şimdi, Anayasa değişikliği ile kendilerine sendika kurma hakkı yasaklanmış bulunan kamu kesiminde çalışan memur ve diğer personeli bu miktardan düşersek, işçi niteliğini taşıyan grupların gerçek sayısını buluruz. Bilindiği üzere, devlet memuru statüsünde çalışanların sayısı, 800-850 bin kadardır. Geriye kalan 2.5 milyon kişi, bir iş sözleşmesine bağlı olarak ya da olmadan, emeğini, başka birisinin işyerinde ücret karşılığında değişen insanlarımız demektir. Şu anda, Sosyal Sigortalar Kurumu ile ilişkili bulunün, çalışan ve işçi statüsünde bulunanların sayısa 1.55 milyondur. Orman ve tarımcı kesimde çalışanlar ise, hiç bir sosyal güvenlik ve sigorta kapsamında bulunmadıkları için, faal nüfusun yarıya yak.n şimdilik, Anayasa'nın öngördüğü ekono mik ve sosyal hakları için herhangi bir örgütün şemsiyesinden yoksun bulunmaktadır.

HİZMETLER VE SANAYİ KESİMİNDE İŞÇİ SAYISI

Şu halde, Türkiye'de, gerçekten Hizmetler ve Sanayi kesiminde emek karşılığı çalışanların sayısı 2.5 milyondan az değildir. Oysa bunlardan örgütlenme olanağına kavuşabilmiş olanlar 1 milyonun altındadır.

Bu söylediklerimizi tablolaştırırsak şöyle bir durum ortaya çıkacaktır:

Faal Nüfus	**: 16 milyon**
Ücret ve aylıkla çalışanlar	**: 3.9 milyon**
Sanayi ve hizmet kesiminde çalışan işçi statülü nüfus	**: 2.5 milyon**
Sigorta kapsamındaki nüfus	**: 1.5 milyon**
Sendikalı işçi sayısı	**: 0.8 milyon**

Yukarıda açıklamaları, başka bir deyiş içinde şöyle özetlemek mümkündür sanırız:

1. Türkiye'de, faal nüfusun yarıya yakınını teşkil eden tarım kesiminde, el emeği ve alınteriyle geçimlerini kazanmak durumunda bulunan, daha doğrusu, topraksız oldukları için Tarım-İşçisi durumunda olan 3.5 milyon insan vardır. Bunların hiç bir örgütleri, sendikaları, sosyal güvenlik kurumları yoktur. Şimdiye kadar, bunların en küçük bir güvenlik şemsiyesi altında toplanmaları konusunda, hükümetler ve Türk-İş yöneticileri tarafından bir faaliyet gösterilmiş değildir. Sadece, büyük arazi sahiplerinin isteklerine uygun olarak, hasad zamanında artan işçi ücretlerini belirli bir seviyede tutmak hedefini güden, fakat, hükümetin himayesi altına alınıyorlarmış görüntüsü verilerek kamuoyuna sunulan bir ASGARİ ÜCRET tesbiti hikâyesi söylenegelmektedir.

2. Dünyanın pek çok demokratik

düzenli ülkesinde, giderek gelişen bir eğilimin aksine, Türkiye'de çalışan insanlar, sosyal güvenlik kurumlarına ve ücret aldıkları yerlere göre sınıflandırılarak, sendika kurma haklarından yoksun bırakılmaktadır. Düşünmeliyiz ki, sendikacılığın beşiği İngiltere, Fransa ve İskandinav ülkelerinden tutunuz, en genç devletlerden İsrail'e varıncaya kadar, her yerde bir kimsenin, Devlet'ten ya da özel kesimden, İktisadî Devlet kuruluşlarından aylık veya ücret almalarına göre örgüt hakları değişik statülere bağlı değildir. Örneğin, 3 milyon nüfuslu İsrail'de 1.5 m. faal nüfus vardır ve bunların hepsi HİSTADRUT denilen Çalışanlar Konfederasyonunun çatası altındadır. Türk İşçi Hareketinin liderleri, memur statüsünde bulunanların sendika kurma hakları ellerinden alınırken, en küçük bir tepkide bulunmamıştır. Oysa, Türk-İş'in de üye bulunduğu Milletlerarası Hür Sendikalar Konfederasyonlarında, statü farklarına göre, örgüt haklarının kısıtlanmaması hakkında karar suretleri kabul edilmiştir.

2. Yasalarımızın örgütlenme hakkı tanıdığı Hizmetler ve Sanayi kesiminde çalışan ve işçi niteliği taşıyan 2.5 milyon kişiden sadece 800-850 bin kadarı, şu ya da bu çeşitten bir sendikal kuruluş içinde toplanabilmiştir. Geri kalan % 65 kadarı, halen böyle bir hakkı kullanma imkânından yoksun bulunmaktadır.

1.5 MİLYONDAN FAZLA İŞÇİNİN ÖRGÜTLENMESİ

Böyle bir tablo karşısında, hiç kuşkusuz insanın aklına hemen şöyle bir soru doğmaktadır: Niçin Türk İşçi Hareketinin lider kadrosunu dolduran kimseler, hâlen sendikalaşmamış 1.5 milyondan fazla işçiyi örgütlemek için, şimdiye kadar bir çaba göstermemişlerdir?

Gerçekten, bugün Türkiye'nin en büyük işçi kuruluşu sıfatını taşıyan Türk-İş, Anayasal teminata kavuşan Türk Sendikacılığının son 10 yılını, gereği gibi değerlendirerek, üzerine düşen görevi yapabilmiş midir?

Kanımızca, bu soruların cevapları olumlu değildir. Türk-İş'e bağlı kuruluşlara üye sendikaların 750 bin kadar işçiyi örgütlediği söylenmektedir. 1963'de çıkarılan Sendikalar (274) ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev-Lokavt (275) sayılı yasaları tarihimizin hiç bir döneminde görülmeyen bir cömertlikle, işçi sınıfına, geniş imkânlar getirmiştir. Bu haklar ve özgürlükler ortamının yaratılmasında, işçi sınıfımız, önemli ve Batı'daki örneklerinde görülen türden hiç bir mücadele de vermemişlerdir. Yasaların getirdiği geniş özgürlükler ve örgütlenme hakları iyi yetişmiş, yörüngesine iyi oturtulmuş bir lider kadrosu elinde iyi kullanılsaydı, bugün, hiç olmazsa, TÜRK-İŞ 2.5 milyon çalışan insanın en büyük gücü olurdu.

Üzüntüyle görülmektedir ki, Türk İşçi Hareketinin yönetimi şimdiye kadar, sadece, toplu sözleşme sendikacılığını amaçlamıştır. Kendilerine yerli ve yabancılar tarafından yapılan tavsiyeler de bu yönde olmuştur. Öte yandan, Türk-İş'e bağlı sendikalar, İşkolları Yönetmeliğinin gereği olarak, çok küçük üniteler halinde kalmaya itilmiştir. Hatta, bazen belirli ekiplerin gönlünü hoş etmek için, aynı işkolunda ayrı ayrı sendikalar kurulmuş ve bunlar, TÜRK-İŞ yönetiminde kabul ve temsil imkânına kavuşturulmuştur. Öte yandan, vaktiyle Türk-İş'e bağlı olarak kurulduğu halde gelişememiş ya da dağılma durumuna düşmüş sendikalar, bünyede korunmaya devam edilirken, kendileri dışında kurulup gelişen ve güçlü bir temsilci durumuna gelin sendikalar, Türk-İş tarafından tanınmamaktadırlar.

TÜRK-İŞ KENDİ ELİNİ AYAĞINI BAĞLADI

Başka ve önemli bir çelişki, Türk-İş'-in, kendi elini, ayağını kıskıvrak bağlıyan bir kararı, kendiliğinden almış olmasıdır. Bu da, artık, pek ünlü bir slogan haline getirilen «Partilerüstü Politika» izleme politikasıdır. Sanılmıştır ki, böyle bir karar alınırsa, Türk-İş'e bağlı sendikalarla, Konfederasyonun ilişkileri sağlamlaşacak dayanışma sağlanacak, işçi kendisiyle, sendikal kuruluş içinde bütünleşecektir. Bu teşhis yanlış çıkmıştır. Partilerüstü sendikacılık, aslında, partilerarası nda ayaktan ayağa gezen bir futbol topu olmaktan farksızdır. Bu yüzden, Türk-İş, bağlı sen-

dikalar üzerinde otorite kuramamakta, sendika yöneticileri, kişisel ilişkiler kurarak, siyasal faaliyetlere girişmekte, ancak bu ilişkiler çoğunlukla kendi sendikasının tabanındaki işçilerin çıkarlarıyle çatışmaktadır. Bu çelişkili durum işçilerin kendi ekonomik, sosyal hak ve menfaatlarını korumak için, gereğinde siyasal bir güç olarak ortaya çıkma olanaklarını zayıflatmakta, toplu tepki gösterme gücünü yok etmekte, bu amaca yönelik eğitimden kaçmalarına yol açmaktadır. Böyle bir eğitim çabası olmadığı için, Türk-İş, mevcut üyelerini, sendikalizmin gerekleri ve bu alandaki yeni gelişmeleri anlatan bir eğitimden geçirme imkânını elinde bulunduramadığından bu boşluğu başka güçler doldurmaktadır. O yüzden de, kendi kapsamı dışında bulunan 1.5 milyondan fazla işçiyi örgütlendirip, sendikalaştırmaya imkân, zaman ve çaba ayıramamaktadır.

Organizmadaki bu zaaf ve kudretsizlik nedeniyle, bugün Türk İşçi Hareketi, gerçekten, lâyık olduğu ağırlığı kimseye kabul ettirebilmiş değildir. Özellikle son iki yıl içinde, Milletlerarası Sermaye ile bütünleşip, ülkenin yalnız ekonomik ve sosyal iktidarını değil, aynı zamanda, siyasal iktidarını da elinde bulundurma cesaretine ulaşan çevreler, Türk-İş'in etkisini ve sesini iyice zayıflatmanın çarelerin kolaylıkla bulmaktadır. Örneğin son aylarda iyice örgütlenen, mali fonlarını artıran, yan kuruluşlar ve organlar kurmaya özel önem veren Sermaye çevreleri, yeni bir taktikle Türk-İş'i yıpratmaktadır. Bu da, grev'e karşı LOKAVT uygulamasının iyice arttırılmasıdır. Kendi aralarında topladıkları LOKAVT fonlarında milyonlar biriktiren işverenler, açık açık, ilân etmektedirler ki, «bundan böyle, nerede grev başlatılırsa, orada lokavt ilân edecekler»dir. Bunun için işverenin tüm zararını kapatacak fonları toplamışlardır. Buna karşılık, Lokavta uğrayan işyerlerindeki işçilerin hiç bir teminatı yoktur. Türk-İş'in elinden her yıl milyonlarca liralık bütçeler gelip geçmektedir. Fakat, Türk-İş'in, lokavt salgını karşısında dayanacağı, işçisinin sofrasındaki ekmeğini ve zeytinini eksiltmeyecek bir mâli teminatı yoktur.

TÜRK-İŞ'İN DARBOĞAZ HALİNE GELEN SORUNLARI

Artık, Türk sendikacılığı, yeni sorunlara cevap bulacak bir kuruluşa gitmek ve yeni talepleri karşılayacak bir çalışma plânı yapmak zorunda bulunmaktadır. Kanımızca, Türk-İş'in önünde bulunan ve darboğaz haline gelen sorunların bazıları şunlardır:

1. **Tarım kesiminde çalışan işçilerin hem sendikalaşmasını hem de sosyal güvenlik şemsiyesinin altına alınmasını sağlıyacak yasalar için kampanya açmak,**
2. **Sanayi ve hizmetler kesiminde mevcut işçilerden, sendikalaşmamış ve sosyal güvenlik haklarına kavuşturulmamış 1.5 milyondan fazla işçiyi kendi çatısı altında örgütlemek,**
3. **Güçsüz ve küçük parçalara bölünmuş sendikal birimleri büyük ve etkili gövdelerde birleştirmek. Birbirini yiyen ve içedönük kavga yapmaktan dışarıyı göremiyen sendikacılık anlayışını terketmek,**
4. **Genel ve temel bir sosyal, ekonomik ve siyasal bilinç içinde buluşarak, kendi deyimleriyle 24 ilkede önerilen Sosyal Demokrat bir toplum düzeni için, örgütlenip siyasal güç olarak ortaya çıkmak ve politika yelpazesinde kendi yerini belli etmek,**
5. **Sermaye ve işveren çevrelerinin siyasal iktidarları etkileyip, işçi haklarını ve özgürlüklerini kısıtlatmaya yönelik çabalarına, ayni metodlarla karşılık vermek. Kendi ekonomik, sosyal ve politik davranışlarına kamuoyunda taraftar toplamak, toplumun diğer kesimlerini kendi yaylarına alacak, en azından, kendi taleplerinde haklı olduklarına inandıracak bir «kamuoyunu oluşturma» çabasına girmek.**

Bu darboğazlarda ise, ancak, yeni bir silkinişle geçilebilir.

Azgelişmişliğimizin Oluşumu

(Tanzimat'a Kadar Geçen Dönemle İlgili Bazı Düşünceler)

Yahya S. TEZEL

Türk azgelişmişliğinin tohumları 16'-ncı yüzyılın sonlarında atılmıştır. Bu tohumları atan ve Türkiye'de günümüze değin süren bir dışa bağımlı azgelişmişliği oluşturan temel etken ise, *evrensel*dir. Batı Avrupa ekonomilerinin, diğer toplumlara göre meydana getirdikleri teknik üstünlükle birlikte, bu ekonomilerde giderek güçlenen kapitalist toplum - iktisat düzeni, 16'ncı ve sonraki yüzyıllarda, dünyanın her yanını hızla kendi etki alanı haline getirmiştir. Avrupa ve daha sonra Kuzey Amerika'daki merkezlerin çıkarları çevresinde, kapitalizmin bir dünya düzenine dönüşmesi, bir uçta, bu merkezlerin iktisadi gelişmesini yaratmıştır. Ne var ki öte uçta, iktisadi, siyasi ve askeri güç kullanılarak dünya pazarına katılan kapitalizm öncesi toplumlarda ise, bu katılışın sonucu, yüzyıllardır süren bir dışa bağımlı azgelişmişlik olmuştur.

Azgelişmişlik Türk, Hint ve benzeri toplumların kendilerine özgü bir kader sorunu değildir. Kapitalizmin bir dünya ekonomisi olarak gelişebilmesi için, bu toplumlara yüklenmiş bir görevdir. Öyle ki, bu toplumların, dünya ekonomisi içindeki dışa bağımlı azgelişmişliği oluşturulmasaydı, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki egemen merkezlerin iktisadi gelişmesi yaratılamazdı. Azgelişmişlik ve gelişmişliğin, *tek bir tarih bütününün* birbirinden ayrılmaz ve birbiri için gerekli *parçaları* oluşudur ki, emeğini kendi ulusunun ve kendi insanlarının *hizmetine vermesi* gereken tarihçilerimiz ve toplumbilimcilerimizin, artık Naima'yı ve Köprülü Fuat'ı aşmasını zorunlu kılmaktadır.

YAHYA S. TEZEL, Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İktisat ve İktisadi gelişme Kürsüsünde asistandır. «1923 - 1950 döneminde Türk iktisadi gelişmesi» konusunda doktora tezi çalışması vardır. Çeşitli bilimsel dergilerde Türk İktisat tarihi üzerine incelemeleri ve yazıları çıkmıştır.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN İKTİSADİ YAPISI

Osmanlı toplumunun 15 ve 16'ncı yüzyıllardaki yapısı, Osmanlıların kendi terminolojilerine göre yapılan gruplaştırmaları çok aşan bir karmaşıklığa sahipti.

Osmanlılarda, şer'i ilke olarak sözde devletin malı sayılan tarım arazisinin bir kısmında, önceleri genel kurum olan *dirlik* düzeni uygulanıyordu. Buna göre, bir yanda dirlik arazilerini işleyen köylüler, *feodal düzenin tarım üretimini* kesintiye uğratmamak gibi koşullarına uydukları sürece, arazi üstünde babadan oğula geçen *yararlanma* hakkına sahipti. Öte yanda, tarımda yaratılan *fazlaya el koyma* ise, merkezci feodal devlet tarafından, atlı asker sağlanması, fazlanın bir kısmının merkeze aktarılması ve bazı kamu görevlerinin yerine getirilmesi karşılığında *dirlik sahiplerine* bırakılmıştı. *Kökeni Bizans'ın pronoia* sistemine ve bunun ortaçağ İslâm devletlerindeki uzantısı olan *ikta* sistemine dayanan Osmanlı merkezci feodal düzenine biraz daha yakından bakalım.

Daha başlangıçtan itibaren yer yer dirliğini oğluna aktarma hakkı ve mali işlerde kısmi özerklik kazanan *dirlik sahipleri, tarım fazlasını, köylülerden ürün ve emek rantı biçiminde almaktaydı*. Ürün-

lerinin bir kısmını dirlik sahiplerine veren köylüler ayrıca angarya yükümlülükleri taşımışlardı. «Üç gün *şahsi hizmet* veya yerine 3 akçe, bir araba ot veya karşılığı 7 akçe, yarım araba saman veya karşılığı 7 akçe, bir araba odun veya karşılığı 3 akçe, araba ile hizmet veya karşılığı 2 akçe... Bu hizmetler köylünün sipahi için yerine getirmek *mecburiyetinde* olduğu hizmetlerdi...» Bu yükümlülükler altındaki köylüler dirlik hudutları dışına izinsiz çıkamaz, çıkarlarsa geri getirilirlerdi.

Feodalizm denen tarihi ve evrensel bir olgunun, dünyanın farklı yerlerinde aldığı biçimlerin temel ve belirleyici özelliklerinin *hepsine sahip olan* Osmanlı *dirlik* düzeni için, «kendi çağdaşı dünyada hiç özdeşi bulunmayan bir toprak işletme düzeni... *Günümüzde bile çok ileri sayılabilecek...* düzen» denebilmesi bir yanda bilim dışı bir Osmanlı romantizminin, öte yanda, Osmanlılığın değil, feodalizmin ne olduğunun bilinmemesinin bir sonucudur.

15 ve 16'ncı yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda başlıca pamuklu, ipekli, sof, ve keten dokumaları, deri, demir ve bakır eşyalar gibi dallarda önemli olan sanayi küçük üreticiliği, *feodal* İslami loncalar etrafında örgütlenmişti. *Merkezi feodal devletin bu örgütler üstündeki* sıkı denetimi sonucu, Avrupa'daki gelişmenin aksine, *sanayi üreticileri devlet üstünde etkin bir baskı gurupu oluşturamamışlardı.*

Ancak belirtilmelidir ki, merkezci feodal öğelerin egemenliğine karşın, bu yüzyılların Osmanlı İmparatorluğunda üretimin örgütlenmesi tek biçim ve durağan değildi. Bir kere, Hıristiyan ve Müslüman yarı bağımsız beylikler ve aşiretler gibi merkezci olmayan feodal güçler, başlangıçtan beri Osmanlı tarımında önemli bir yer tutmuştu. Üstelik, dirlik düzenine konu olan arazinin yer yer *vakıf* ve *malikâne* biçiminde özel mülkiyete dönüştürülmesi, daha 15'inci yüzyıl ortalarında bile küçümsenemeyecek boyutlar kazanmıştı. Ayrıca, 16'ncı yüzyıl Osmanlı yapısında, tarım, hatta sanayi kapitalizminin ilk belirtileri de görülmeğe başlanmıştı.

16'ncı yüzyıl sonlarına kadar Osmanlılarla ticaret yapan Avrupalılar, genellikle Venedik ve diğer İtalyan şehirlerinin tüccarlarıydı. Osmanlıların bunlara 1352'den beri kapitülasyonlar tanımasına karşın, ticaret yapan iki tarafın da ortak bir denizcilik teknolojisi ve denk deniz güçlerine sahip olması, Osmanlı-Avrupa ticaretinde tek yönlü bir İtalyan egemenliğini önlemişti. Kapitülasyonlar iki yönlü işlemiş ve İtalya'da ticaret yapan yüzlerce Türk ve diğer Osmanlı tüccarları bunlardan yararlanmıştı. Avrupa-Asya transit ticaretinin bu sıralarda Orta Doğu'dan geçmesinin ve 16'ncı yüzyılda Osmanlı hakimiyetinin Mısır ve Arabistan'a yayılmasının da etkisiyle, dış ticaret ve dış ticaretle sıkı organik bağları olan yerli tefeci-bezirgân sermayesi Osmanlı imparatorluğunda bir hayli önem kazanmıştı. Tarım ve sanayi üreticilerinin aksine, bu *aracı tefeci-bezirgân sınıfı, Osmanlı sarayı ve yönetici kadrosu üstünde ciddi bir etkiye sahipti.*

OSMANLI EKONOMİSİNİN BATI AVRUPA KAPİTALİZMİNİN YÖRÜNGESİNE GİRİŞİ

16'ncı yüzyılın sonlarına doğru Fransız, İngiliz ve Hollandalıların Osmanlı ekonomisine el atmasıyla birlikte Osmanlı tarihinde yeni bir dönem başladı. *Bundan sonra kurulan dış ticaret ilişkileri, bir yanda bütünüyle Batı Avrupalıların egemenliğinde gelişirken,* öte yanda, doğrudan ve dolaylı etkileriyle, eski Osmanlı yapısının çözülmesine, ve çağımıza kadar uzanan dışa bağımlı azgelişmişlik tohumlarının Osmanlı İmparatorluğunda da yeşermesine yol açtı. Batı Avrupalıların Doğu Akdeniz'e sarkmaları ve bu yörede *birdenbire* bir ticaret egemenliği kurabilmeleri, sanayi kapitalizmini geliştirmelerinin, bu gelişmeyi koruyan *ulusal çıkarcı dış ticaret politikalarının,* ve Akdeniz'deki Osmanlı-Venedik gemiciliğine göre sürat ve taşıma hacmi açısından çok üstün olan *Atlantik gemiciliğinin sonucuydu.*

Osmanlı hükümeti, Batı Avrupa'nın bu ticari sızmasını, ilk bakışta anlaşılması zor bir kolaylaştırıcı tutumla karşıladı. Batı Avrupalıların ulusal çıkarcı dış ticaret politikalarına, Osmanlıların «buyurunuz» diyen bir teslimiyetçilikle cevap ver-

melerinin nedenlerini, elimizdeki tarih bilgisi tam bir aydınlığa çıkarmasa da, yer yer sızan ışıklar, bazı ipuçları göstermektedir.

Bu teslimiyette, *Osmanlı varlıklı sınıflarının* kendi çıkarlarını, dış ticaretin gelişmesiyle bağdaştırmalarının payı her halde önemlidir. Şöyle ki: Osmanlı dirlik sisteminde en büyük parçalar yani *haslar*, Padişah ailesinin önemli üyeleriyle yönetici kadronun kıdemlilerine ayrılırdı. 16'ncı yüzyılın ortalarına doğru, bu haslar *saray erkânı* ve kıdemli yöneticiler tarafından özel çiftliklere dönüştürülmeğe başlandı. Köylülerin ırgatlaştırıldığı bu çiftliklerde, özellikle yün, deri ve canlı hayvan *ihracatı* için hayvancılık yapılıyordu. Örneğin Osmanlı İmparatorluğunun en büyük zenginlerinden olan Sadrazam Rüstem Paşa (Kanuni'nin damadı) 1461'de ölünce, mirasında yaklaşık olarak 53 *ton altınlık* nakit yanında, 1000 kadar özel çiftliği çıkmıştı. 1614'de idam ve serveti müsadere edilen bir başka damat Sadrazamın sayısız çiftliğinde 6000 sığır ve 500,000 koyun bulunmuştu. Öte yanda, Batı Avrupa ile sıkı ilişkileri olan büyük tefeci-bezirganların, Osmanlı sarayı ve kıdemli yöneticileri üstündeki etkisi, 16'ncı yüzyılın sonlarına doğru bir hayli artmıştı. Bunların en ünlüsü *Don Joseph Nasi*'nin, Avrupa'dan gelip yerleştiği İstanbul'da açtığı kredi kurumunun, Avrupa merkezlerindeki adamlarıyla birlikte en büyük görevi, Avrupa-Osmanlı ticaretini *kolaylaştırmaktı*. Don Joseph Nasi, Selim II'den bazı ticaret tekelleri elde etmiş, hatta ondan şaraplarıyla ünlü birkaç Ege adasının dukalığını bile almıştı. Bir başkası, İstanbul gümrükleri mültezimliğini eline geçirmiş olan, Sarayda yaşayan tefeci-bezirgân Yahudi Esther Kyra idi. Temel görevi Venedik çıkarlarını gözetmek olan bu kadının, tefeciliği ve paraları yontması sonucu, 1600'de İstanbul'da çıkan ayaklanmada öldürüldüğünde, 1400 kilo altınlık nakti, çeşitli yerlerde 42 büyük emlâki ve önemli mal stokları çıkmıştı.

Kendi çıkarları, çevrelerini saran tefeci-bezirgânlar gibi, dış ticaretle bu kadar kaynaşmış olan Osmanlı yöneticileri, Avrupa-Asya ticaret yolunun Okyanuslara kaymakta olduğunun da farkındaydı. Kızıl Deniz ve Basra Körfezi'ne inilmesi, buralarda Portekizlilerle savaşılması, Süveyş ve Hazar kanallarının tasarlanması gibi, Batı Avrupalılara taviz üstüne taviz vererek «buyurunuz» denilmesi de, Osmanlıların, Doğu Akdeniz bölgesinin kıtalararası bir ticaret yolu olmaktan çıkmasını engellemek için, sonuçta etkisiz kalmış bir çabası olarak yorumlanabilir. Ancak bir nokta, *Osmanlı büyük arazi sahipleri ve tefeci-bezirgânların, kendi çıkarlarını, Batı Avrupa kapitalizmini ticaret çıkarları hizmetine sunduklarını* gösteren bulguların önemini azaltmaz. Padişahtan ve Sadrazamdan başlayıp, gümrük memurlarına kadar ödenen rüşvetlerle, Saray'daki *Harem* için de *rüşvet ve iktisadi çıkarların takas bürosu* diyen Avrupalı tüccarların, aşağı yukarı her istediklerini elde etmeleri dikkatten kaçamaz. Şimdi biz, Batı Avrupalıların Osmanlı İmparatorluğunda kurdukları bu *yeni* ticaret ilişkilerini kısaca gözden geçirelim.

Fransızlar ilk gerçek kapitülasyonlarını Osmanlı Hükümetinden 1569'da, İngilizler 1581'de, Hollandalılar 1612'de aldılar. Bunları 17 ve 18'inci yüzyılda diğer Avrupa devletlerine verilen kapitülasyonlar izledi. 1569'daki için Fransız elçisinin, «şimdiye kadar Orta Doğu'dan çekip alınan en kârlı ve en kapsamlı ticaret anlaşması» diye söz etmesi boşuna değildi. Bu kapitülasyonlarla Fransız ve İngiliz çıkarlarına önemli ayrıcalıklar tanınıyordu. *Yerli esnaf sanayiinin* ham madde darlığı çekmemesi için, daha önceleri deri, yün gibi bazı malların ihracatı üzerine konmuş olan kayıtlar bir hayli daraltıldı ki, bu malların rahatça dışarı satılmasında Osmanlı büyük arazi sahiplerinin de çıkarı vardı. Batı Avrupalıların Osmanlı İmparatorluğuna gümrük bağışıklığı ile istedikleri kadar yabancı para ve kıymetli maden sokmalarına, ve bunlarla çoğu kez spekülatif nitelik kazanan işlemler yapmalarına izin verildi. Bir yanda, ithalatta değer üstünden alınan vergi % 5'den % 3'e indirilirken, diğer yanda, ticaret andlaşmalarına *en çok hoşgörü*

tanınan ulus ilkesi eklendi. Böylece birinin elde ettiği ek bir ayrıcalıktan, diğerleri kendiliğinden yararlanır oldu. Eskiden beri Mısır eyaletinde yüksek tutulan ithal vergisi de % 10 dan % 3 e indirildi. İngilizlere Mısır'la İstanbul arasında deniz taşıması tekeli verildi. Önceleri, bu ayrıcalıkların süresi, bunları veren Sultan'ın saltanatıyla sınırlı sayılıp, Padişahlar değiştikçe andlaşmaların yenilenmesi gerekirken, 1740'da, kapitülasyonlara sonsuza değin geçerlilik tanındı.

Osmanlı-Avrupa ticaretindeki gelişmelere gelince, *tekelci* Levant Şirketinin Osmanlı pazarlarını doldurduğu ucuz yünlü kumaş, demir-çelik, teneke ve madeni eşya gibi sanayi mallarıyla, İngilizler 17'nci yüzyıl başlarında bu ticareti ellerine aldılar. Osmanlı ekonomisinden genellikle ham ipek, ham tiftik, ham pamuk ve meyan kökü gibi ham mallar alan İngiliz Levant Şirketi tüccarlarının büyük kârları, İngiltere'deki sermaye birikimine ve İngiliz merkantilizminin gelişmesine önemli katkılarda bulundu. Bu yüzyılın sonlarına doğru. Osmanlı ekonomisi için «*arzı kıt, talebi bol bir ekonomidir*; *bu nedenle elde tutmalıyız*» diyen Colbert'in iktisat politikasıyla önemli atılım yapan Fransızlar ise, 18 inci yüzyılda, Osmanlı-Avrupa ticaretinde ön sıraya geçtiler. 1780'lere gelindiğinde 4.4 milyon sterlinlik bir düzeye ulaşan bu ticaretin beşte üçü Fransızların elindeydi. Fransızlar da Osmanlılara daha çok sanayi malları satıyorlardı. Ancak bunların Osmanlı ekonomisinden satın aldığı mallar arasında, 18'inci yüzyılın sonlarında bile, bazı düşük kaliteli pamuklu ve ipekli kumaşların ve pamuk ve tiftik ipliğinin bulunması, Osmanlı ekonomisinin mutlak bir ham madde ihracatcısı haline gelecek kadar kendi sanayiinden henüz yoksunlaşmadığını göstermekteydi. Osmanlı azgelişmişliğinin gelişmesindeki asıl önemli sıçrayış, daha sonra, Avrupa sanayii devriminin bu ekonomiyi etkilemesiyle görülecekti.

17 ve 18'inci yüzyıllarda dışa bağımlı azgelişmişliğin Osmanlı ekonomisindeki en önemli belirtisi, Osmanlı hükümetinin bir iki Sadrazamın istisnai ve kök tutmamış uygulaması dışında, adeta bir kompradorlar hükümeti gibi, Batı Avrupa iktisat çıkarlarının koruyucusu haline gelmesiydi. Bunun açık bir örneği, 18 inci yüzyılda, Fransız kumaş ihracatçıları karşısında pazarlık güçlerini arttırmak için, Osmanlı tüccarlarının kurduğu bir ortaklığın Fransızların şikayeti üzerine Osmanlı hükümetince dağıtılması, Osmanlı tüccarlarının cezalandırılması olayı ile gösterilebilir.

ÇÖZÜLÜŞÜN DİĞER ETKENLERİ

Merkezci feodal Osmanlı düzeninin iktisat, maliye, yönetim ve askerlik kurumları, 1570'lerden sonra büyük bir buhrana sürüklendi. Bu buhrandan sonra bu düzen hemen yokolmamış, giderek dağılmış ve 18 inci yüzyılda, yeni bir *ayan ve derebeyleri feodalizmi* tarafından, adeta Marmara kıyılarına sıkıştırılmıştı. Merkezin çöküntüsüyle birlikte, tarım yapısında köklü değişiklikler olmuştu. Ancak, dışa bağımlı azgelişmişliğin, Osmanlı ekonomisinde yaratılan fazlayı, sonuçta Avrupa merkezlerine akıtmaya yarayan kanallarını doldurmakta, yabancı tüccarların ve tefeci-bezirgânların oynadıkları rol bu *yeni feodalleşme* döneminde azalmamış, artmıştı. Özellikle Anadolu'da, köylüleri yer yer yarı-köle haline sokan bu dışa bağımlı tefeci-bezirgân sömürüsüdür ki, günümüze kadar süregelmiş ve günümüze kadar engellenememiştir.

Kapitalist üretim ilişkileriyle bütünleşmiş Batı Avrupa dış ticaretinin, 16'ncı yüzyılın sonlarında, Osmanlı İmparatorluğuna el atmasının, merkezci feodal düzenin çözülmesinde başlıca etken olduğunu daha önce belirtmiştik. Ne var ki, bu etken, tek başına değil, diğer etkenlerle birlikte ve onları güçlendirerek görev yapmıştır

Diğer etkenlerin en önemlisi, Osmanlı askeri örgüt ve teknolojisinin, 16'ncı yüzyılın ortalarında girdiği çıkmazdı. Osmanlı İmparatorluğunun genişlemesinde, baharda başlayıp kışa doğru biten yıllık seferlerde, daha çok *dirlik* askerlerine dayanılarak yapılan fetih girişimleri rol oynamıştı. 1550'lerde 200,000 dirlik askerine karşın sadece 13,000 yeniçeri bulunuyordu.

Ancak Kanuni döneminde, bu tür girişimlerde Osmanlı askeri kapasitesini tüketen sınırlara ulaşıldı. Osmanlı ordusunun Macaristan'a gidip İstanbul'a dönmesi 6 ayı aşan bir yolculuk gerektirdiği için, Osmanlılar 7-8 aylık sefer mevsimlerini yürümekle geçirir hale geldiler. Aynı durum Akdeniz'de de söz konusuydu. Osmanlı merkez donanmasını oluşturan teknoloji ve örgüt, Osmanlıların İtalya'nın batısında devamlı bir deniz egemenliği kurmasını imkânsızlaştırıyordu. Sonuç olarak Osmanlılar, Müslüman-Türklerle kolonize edemedikleri Avrupa sınırlarında, devamlı asker isteyen savunma savaşlarına zorlandılar. Sürekli savunma savaşları için yararsız olan *dirlik* askerleri gittikçe daha gereksiz hale gelirken, Yeniçerilerin sayısı, 1598 de 35,000 e, 1648 de 50.000 e yükseldi. Yayılma döneminin ganimetlerinin yerini savunma savaşlarının dayanılmaz harcamaları aldı. Bu harcamaların merkeze neye mal olduğunun bir örneği, 1595'de 22 milyon duka yani 77 *ton altın* taşıyan Padişah iç hazinesinin bu savaşlarda hemen tüketilmesi ve 1622 de bomboş bulunmasıyla verilebilir.

Gelişen dış ticaretle birlikte, Avrupa'daki enflasyonun 16'ncı yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğuna da yayılması, merkezin durumunu daha da güçleştirdi. Artan fiyatların da etkisiyle harcamalar görülmemiş boyutlara ulaşırken, bu hükümetin vergi gelirlerinin fiyat duyarlığının çok düşük olması, ortaya çıkan bütçe açıklarını daha da genişletti. Merkez hükümeti, bu açıkları kapatmak için, bir yanda parasının değerini düşürmeğe başladı. Osmanlı *akçesinin* 1566'da 0.66 gram olan gümüş değeri, çeşitli devalüasyonlarla, % 62 lik bir düşüş sonunda 1595'de 0.27 grama indirilmişti. Osmanlı para sistemi, 17'nci yüzyıl ortalarında iyice çöktü. Yabancı sikkeler, ve bu arada Avrupa'dan ihraç edilen kalp paralar İmparatorluğu istila etti. Bu para anarşisi içinde spekülasyon yapan yabancı tüccarlar ve yerli tefeci-bezirgânlar büyük birikimler sağlarken, bunun üreticilere olan maliyeti artan yoksulluk ve mülksüzleşme oldu. Parasının değerini düşürdükçe gerçek gelirleri daha da azalan, gerçek gelirleri azaldıkça parasının değerini daha da düşüren merkez hükümeti, öte yanda, üreticiler üstüne yeni olağanüstü vergiler koymaya başladı. Bunların toplanmasında ön planda kendi çıkarlarını gözeten yönetici ve tefeci-bezirgân aracılar, köylüyü kaldıramayacağı bir yükün altına sokmağa çalıştılar.

Arttırılan vergi yükünün, enflasyonun ve aracıların sömürüsünün, dirlik arazilerinin özel çiftliklere dönüştürülmesi hareketiyle birlikte yarattığı sonuç büyük kitle ayaklanmaları oldu. Anadolu'yu 1570 - 1610 döneminde allak bullak eden bu ayaklanmalarda önderliği çok kez eski devlet görevlileri yapmış, fakat onların etrafına toplanan yüzbinleri, yoksullaştırılan köylüler oluşturmuştu. Merkez hükümetinin sert tepkileri, örneğin sadece 1606 - 1611 arasında Anadolu'da 100.000 kadar asiyi öldürtmesi, merkezin bu yörelerdeki denetimini bir daha geri getirmemiş olsa da, tarım yapısındaki çalkantının ne denli büyük bir çalkantı olduğunu gösteriyordu.

Bu büyük iç çalkantılar yüzyılı, Avrupa sınırlarında Osmanlılara ilk büyük felâketi getiren uzun bur savaşla bitti. 1683 - 1699 dönemindeki bu savaşta merkez hükümeti, altından kalkamadığı mali yükü biraz hafifletmek için çeşitli yollara başvurdu. Bu arada, önce, geniş bölgelerin iltizamını *bervech-i malikâni* olarak o yörelerin güçlü ailelerine ömür boyu bırakmak, daha sonra bunların babadan oğula geçmesini kabul etmek zorunda kaldı. 18 inci yüzyıl başlarında ise, eyaletlerin bütünüyle malikâne olarak mültezim valileri bırakılması yoluna gidildi.

Bu gelişmelerin sonucunda, Anadolu ve Rumeli'de türeyen *ayan ve derebeyleri*, merkez hükümetini, geniş bölgeler üzerinde egemenliği kendileriyle paylaşmaya zorladılar. Ege bölgesinde Karaosmanoğulları, İç Anadolu'da Çapanoğulları, Doğu Karadeniz ve Erzurum ve Sivas yörelerinde Canikli Ali Paşa sülalesi, 18'inci yüzyılda büyük güç kazanmıştı. Eyalet valilikleri ya bunlara bırakılıyor, ya da İstanbul'dan gönderilen valiler bunlarla işbirliğine giriyordu. 1808 de Sultan'a *Senet-i İttifak'ı* imzalattırdıklarında, *ayan ve derebeylerinin* gücü doruğa çıkmıştı.

Ancak ne mültezim valilerin ne de ayanların, kendi yörelerinin iktisadi denetimini bütünüyle ellerine aldıkları sanılmamalıdır. Bir yanda, dışa bağımlı tefeci-bezirgânlar bu vali ve ayanları ağlarına düşürürken, öte yandan, tarım yapısında, köy ağaları gibi ikincil feodal güçler, tefeci-bezirgân sömürüsünün beslediği köylülerin mülksüzleştirilmesi süreci içinde palazlanıyordu.

16 ncı yüzyılın sonlarından beri devam eden bu büyük yapı değişikliğinin *değişmez sömürücü öğeleri* ise, tarım nüfusu ve üretimindeki sarsıntılara karşın, Osmanlı ekonomisini, kapitalist dünya ekonomisine giderek daha çok bağlayan *yabancı tüccarlar* ve Osmanlı ekonomisinin yarattığı *fazlayı bunlara sömürttüren aracı sınıflardı.* Bu sonuncuların başında gelen tefeci-bezirgânların, iktisadî fazlaya el konulmasında oynadıkları rolün, olayların bir tanığının kaleminden çıkan hikâyesini özetlemeden geçemeyeceğiz.

Merkez hükümeti, eyaletlerin vergi gelirleri karşılığında güvence istediği için, valiler daha başlangıçta, İstanbul'daki sarrafların eline düşüyordu. Bu sarraflar, aynı zamanda ticaretle de uğraşan gayri müslimlerdi. Valilere verdikleri güvence tutarı ve diğer borçlardan yılda en az % 25 faiz alırlardı. Bazılarının varlığı 1 milyon sterlini bulan *İstanbul'daki sarraflar* ise, *asıl güçlerini, aracılığını yaptıkları Avrupalı tüccarlardan alıyorlardı.*

YARI SÖMÜRGE OLUŞUN SON SAFHASINA GEÇİŞ

İstanbul'daki Osmanlı hükümeti. 19 uncu yüzyıl başlarında, varlığını artık zor sürdürür bir hale düşmüştü. Ayanlarla ve Yeniçerilerle uğraşırken, Yunanlılar bağımsızlıklarını elde etmiş, Ruslar Edirne'ye gelmiş, ve en kötüsü, Mısır ayanı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı karşısında, İstanbul, ordusuz, donanmasız ve hatta ülkesiz kalmıştı. Osmanlı hanedanı, güdümlü bir monarşi halinde de olsa, devletin biçimsel bağımsızlığını güya korumak için, kendini İngiliz emperyalizminin kollarına attı. Kâh İngiliz, kâh Fransız, kâh Rus, kâh Alman emperyalizminin desteğiyle, Osmanlı İmparatorluğundan 19 uncu yüzyılda geri kalan yerlerde, İstanbul'un biçimsel yönetim egemenliği yeniden kurulurken, bu yerler ve bu yerlerde yaşayanlar, Avrupa kapitalizminin engelsiz sömürüsüne sunuldular. Bu yeni yarı - sömürge oluş çağını, asıl görevleri, Osmanlı İmparatorluğunu Avrupa kapitalizminin çıkarlarına göre ayakta tutmak olan Tanzimat efendilerinin, 1838 de, İngilizlerle imzaladığı ticaret sözleşmesi başlattı.

Bu sözleşmeye göre, Osmanlı hükümeti, tekeller ve iç gümrükler gibi dış ticareti zorlaştıran bütün engelleri kaldırmayı; yabancılara ülke içindeki her türlü iktisadî girişimlerinde kendi vatandaşlarının haklarını tanımayı; değer üstünden ithalatta % 5 ve ihracatta % 12 olarak saptanan vergi oranlarını, karşı taraf izin vermedikçe değiştirmemeyi; daha önceki kapitülasyonların yürürlüğünü sınırsız olarak onaylamayı kabul ediyordu. Bir iki yıl içinde, başta Fransa olmak üzere diğer Avrupa devletleri de aynı ayrıcalıkları elde etti. 1838 kapitülasyonlarının birçok ülkeye tanınmasıyle, Osmanlı hükümeti, kendi gümrüklerini ayarlama yetkisini yitirdi.

Türk azgelişmişliğinin ikinci önemli safhasını başlatan 1838'in önemi, gümrük egemenliğinin yitirilmesi ve bağımsız bir sanayileşme olanaklarının iyice kaybolmasından ileri gelmektedir. Bu sözleşmeye uymaya zorlanan Mısır'da da 1838'in tarih önemi büyüktür. Hatta denilebilir ki, İngilizlerin bu sözleşmeyle güttükleri asıl hedef, Mısır'da Mehmet Ali'nin başlattığı bağımsız sanayileşme hareketini yıkmak ve Mısır'ın azgelişmişlik zincirinden kurtulmasına izin vermemekti.

Osmanlı İmparatorluğunda, yabancı çıkarlarla zaten birkaç yüzyıllık bütünleşme tarihi olan, pazara yönelik büyük arazi sahipleri ve yerli aracı sınıflar, 1838'de başlayan çağı adeta sevinçle karşıladılar. Daha 1820'lerde, büyük arazi sahibi bir Türkün, «Dış ticareti, mümkün olan her yolla desteklemek ve kolaylaştırmak, akıllı bir hükümetin görevidir. Çünkü *arazilerimize değer veren ve hasatlarımızı servete dönüştüren tek şey dış ticarettir*» demesi, 1838'de Osmanlı hükümetinin, İngilizlere, umduklarından çok ayrıcalık-

lar vermesinin ardında, sadece dış politika endişelerinin bulunmadığını; yerli hakim sınıfların, emperyalizme teslimiyetcilikte kendi çıkarlarını da gözettiklerini belirten önemli bir örnektir.

SONUÇ

Bugünkü Türk azgelişmişliğinin tohumlarının atıldığı 16 ncı yüzyıl sonlarından başlayarak, bu azgelişmişliğin oluşmasında en önemli rolü, kapitalist dünya ekonomisinin merkezlerinin çıkarları, ve kendi çıkarlarını, *dış ticaret yoluyle* yabancı çıkarlarla bağdaştıran yerli büyük arazi sahipleri ve tefeci-bezirgân sermayesi oynamıştır. Daha 16 ncı yüzyıldan başlayarak, *yabancıların denetimindeki dış ticaret*, Türk ekonomisinde yaratılan iktisadi fazlanın, Türk ekonomisinin gelişmesine değil azgelişmişliğine yol açan bir biçimde, dünya ekonomisinin egemen merkezlerindeki sermaye birikimine akıtılmasını sağlayan bir emme-basma tulumbası görevi yapmıştır.

Nezih Danyal

Durdurun Dünyayı...

Metin ÜLGÜRAY

«Aşırı kötümser görünmek istemem; ancak, Genel Sekreter olarak elimdeki verileri değerlendirebiliyor ve Birleşmiş Milletler üyelerinin; silâhlanma yarışının durdurulması, çevre sorunlarının halli, nüfus patlamasının önlenmesi ve kalkınma hamleleri için gerekli desteğin temini gibi süregelen sorunlara ortaklaşa çözümler getirmek için, önlerinde belki on yıllık bir süre kaldığı sonucuna varıyorum. Eğer, bu işbirliği önümüzdeki on yıl içerisinde de kurulamazsa, korkarım ki bahis konusu ettiğim sorunlar, erişecekleri ürkütücü değerler nedeniyle bizim kontrol yetersizliğimizi aşacaklardır.»

U THANT, ***1969***

U Thant'ın sıraladığı sorunlar olan silâhlanma yarışı, nüfus artışı, dünya nimetlerinin zengin ülkelerin tekeline girişi, fakir ulusların her geçen gün daha da fakirleşmesi ve doğanın sömürülmesi, günümüzde uzun vadeli programlara bağlanamayacak ve âcil tedbirler gerektiren bir hal almıştır. Maalesef bu sorunlar, sadece seçkin bir zümrenin dedikodu konuları halinde kalmakta, tüketim toplumlarının yarattığı ve tüm insanlığı içeren tehlikeler dünyamızı, her geçen gün daha da artan nisbetlerde, kaplamaktadır. İnsan, sadece dış dünyasını değil, kendi psikolojik ve fiziksel yapısını da etkileyen çevresini değiştirecek, çok büyük bir kuvvet geliştiriyor. Yaşamakta olduğumuz yüzyıl kapanmadan, dünyamızı kökten değiştirecek bir teknolojik ve ekonomik kuvvete sahip olacağız. Ancak, ortaya çıkacak sonuçlardan insanlığa zararlı olabilecekleri ayıklayacak erdemliğe ve yeterliliğe erişeceğimiz çok şüphelidir. Bugünkü durumu dikkate alırsak, yapılacak radikal değişikliklerin neticelerini kontrol ve irdelemede başarılı olamayacağımız görülecektir. Sadece teknolojik başarılarımızı insanlığın hizmetine sunmanın değil, doğuracakları sakıncalarla başa çıkma ve onları kontrolumuz altında tutmanın da yolunu bulmalıyız. Aksi takdirde her aşama, yeteneklerimizi aşan bir sürü sorun yaratarak, insanlığı bir kısırdöngü içerisine itecektir ve itmektedir. İnsanlar yaratıları ile kendilerini aşmaktadırlar ve bu aşamaları yapabilme olanağına erişenlerin, hemcinslerini yokederek başarıya ulaşmalarına izin verilmemelidir.

Bu yazımızda, insanın insana karşı yaptığı savaşı eleştirecek ve zorunlu sınırlamalar yapılmadığı takdirde, onu bekleyen tehlikeleri ortaya çıkarmağa çalışacağız.

METİN ÜLGÜRAY, Yüksek Mühendis olan yazar, Türkiye Mühendislik Dergisinin 1972 yılı sayılarında, yurdumuzda mühendislik hizmetleri ve özellikle teknolojinin gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerde yarattığı etkiler üzerinde çeşitli yazılar yayınlamıştır. Yazar halen proje mühendisi olarak çalışmaktadır.

DAĞDAKİ DENGE

Teknolojinin sanayide üretimi çoğaltan yöndeki hızlı gelişimi, nüfus artışı ve insanların bencil davranışları, doğa yasalarını sentetik kuvvetlere karşı dengelerini koruyamaz hale getirmiştir. Madde ve enerjiden oluşan günümüzün uygarlığı, doğayı insana karşı savaşa itmektedir.

Günümüzde kişi başına düşen enerji tüketimi, birinci yüzyılda yaşayan hemcinsimizin kullandığının tam 150 katıdır. Dünya nüfusunun sadece % 5,7'sinin yaşadığı ve dünyadaki üretimin % 40'nın tüketilmekte olduğu A.B.D.'nde yaşayan, 70 yıllık ömre sahip orta sınıftan bir Amerikalı, hayatı boyunca; 100 milyon litre su bir o kadar akaryakıt, 5 ton et ve 15 ton süt tüketmektedir. Aynı amerikalı bir yıl içerisinde; yarım ton demir, yedi ton kömür, yüzlerce kilo kimyasal ürün harcamakta ve onun ihtiyaçlarını karşılamak için topraktan yılda tam yirmi ton hammadde çıkartılmaktadır. Örnek aldığımız Amerikalı, doğadan söküp aldığı ve rahatı ile arzularını tatmin için kullandığı bunca madde karşılığı ona ne ödüyor? Doğanın nasıl başa çıkacağını bilemediği bir sürü artık! Her yıl A.B.D.'nde sadece fabrikalardan; 165 milyon ton katı ve sıvı ile 175 milyon ton gaz ve duman, hava ile suya artık olarak atılmaktadır. Doğa bu başıbozuk sömürü karşısında şimdilik bir gerilla savaşı vermektedir. Şehirler üzerinde biriken pis havayı veya akarsulara karışan artıklarıyle kirlenmiş hava, iki hafta içerisinde 4000 kişiyi öldürmüş, Japonya'nın pek çok şehrinde insanlar gaz maskesi takmadan sokağa çıkamaz olmuşlar, büyük şehirler cıvarındaki akarsu, göl ve denizlerde yaşayan canlılar yokolmuştur. Ancak, doğanın düşmanını seçmekte isabetli davranmadığını ve hazırlığı içinde bulunduğu topyekûn savaşta, suçsuz milyarlarca insanı da kurban edeceğini dikkate almadığını görüyoruz. Savaş alanları yakınında olaylardan habersiz yaşayan halkı da bombalayan insana bakarak öğreniyor herhalde bu adaletsiz davranışı!

Milyonlarca yılda oluşan doğamızdaki yüce dengeyi bozarak, kendilerine yeni bir dünya kurma çabasında olan günümüzün tüketim toplumları, kendileri dışında kalan insanların yaşama hakkına saygısız ve sorumsuz davranışları sonucu yarattıkları politik ve ekolojik anormalliklerle. tüm dünyayı tehlikeye atmaktadırlar.

SORUNLARIN ÇOĞALMA HIZI

Fakir ülkelerdeki nüfus artışı ve gelişmiş ülkelerdeki sanayinin üretim hızı geometrik bir çoğalımdadır. Pek çoğumuz çoğalma deyince doğrusal bir artış anlarız. Sabit bir sürede belirli bir çoğalma; örneğin bir çocuğun boyunun uzaması doğrusal artıştır. Her on dakikada bölünerek iki hücre haline gelen bir hücrenin. on dakika sonra iki, yirmi dakikada dört, yarım saat sonra sekiz ve bir saatte altmış dörde yükselen çoğalması, geometrik artış olarak isimlendirilir. Günümüzdeki nüfus artışı, sanayileşme, besin maddeleri üretimi, çevre kirlenmesi ve doğa kaynaklarının tükenme hızları, geometrik çoğalım içerisindedir.

Eski bir İran hikâyesinde, Şaha çok süslü bir satranç tahtası hediye veren akıllı bir köylü anlatılır. Şah, çok beğendiği hediye karşılığı köylüye, bir çuval pirinç verilmesini emreder. Köylü, bir çuval yerine satranç tahtasının sol alt karesine bir, ikinciye iki, üçüncüye dört ve benzeri artışta pirinç verilmesini arz eder. Şah alçakgönüllü köylünün isteğini kabul eder, ancak, onuncu karede 512, onbeşte 16.384, yirmi birde 1 milyon ve otuzbirinci karede 1 milyar taneye erişen bağış, altmışdördüncü kareye varılamadan Şahın bütün pirinç stokunu tüketmiştir. Geometrik çoğalımın şaşırtıcı sonuçları hakkında, her gün iki kat büyüyen nilüfer bitkisi örneği ilginçtir. Bahçenizde, içerisinde süs balıklarınızın yüzdüğü havuzunuza bu nilüferlerden bir yaprak dikerseniz, havuzunuzun yarısı kaplandığı gün, önünüzde süs balıklarınızı kurtaracak sadece 24 saat kalmıştır ve artık bitkinin büyümesini kontrol etmenize imkân kalmamıştır.

SİLÂHLANMA YARIŞI

1960 Nobel Tıp ve Fizyoloji ödülünü alan Avusturyalı MacFarlane Burnet; hayatı öldürücü radyasyonlara karşı koruyan atmosferimizin, iyonosferdeki ozon, su buharı ve karbon-di-oksit ile beraber, 3 milyar yılda oluştuğunu kaydediyor ve bildiğimiz kadarıyle bu örtü bütün evrende sadece dünyamızda var ve günümüzde atomla oynayarak, bizi meydana getiren bu sürece ihanet ediyoruz diyor. Avusturyalı bilim adamı, insanların yaygın biçimde şiddete başvurma olasılığı var oldukça, hangi şekilde olursa olsun, nükleer reaktörler daima bir tehlike kaynağıdır, demektedir.

Enerji ihtiyacı sorununa çözüm olarak tanıtılan, ancak, birer atomik silâh üretim merkezi olarak da kullanılabilecek, nükleer enerji santrallarının adedi ve bunlara sahip ülkelerin sayısı hergün artmakta, silâhlanmaya ayrılan harcamalar ve silâh üretiminde varılan teknolojik seviye, tüm insanlığı tedirgin edecek mertebelere erişmektedir.

NÜFUS PATLAMASI

1650 yılında dünyamızda 500 milyon insan yaşardı ve ortalama ömür 30 yıldı. 1970'te dünya nüfusu 3,6 milyara, çoğalma hızı ise % 2,1'e erişmiştir. Bu artış yüzdesi için iki kat olma süresi 33 yıldır ve halen 53 yıl olan insan ömrü ortalaması artmağa devametmektedir. Bu gidiş devam ederse, 60 yıl sonra, bugün yaşayan bir kişinin olanaklarını dört kişi paylaşmak zorunda kalacaktır.

Modern ulaşım olanaklarıyle birbirlerinden birkaç saat uzaklıkta yaşayan ve yılda hissesine 60 dolar düşen bir Nijeryalı ile 11000 veya 23200 dolar alan bir Amerikalı veya bir Japonun, aynı doğayı paylaştıklarını ve paylaşacaklarını düşünmek bile, insanlık için utanç vericidir.

Yapılan araştırmalar, mevcut bütün kaynaklarıyle dünyanın en fazla 6 ilâ 8 milyar insanı barındırabileceğini göstermektedir. Bu ise , sadece nüfus unsuru dikkate alınırsa, dünyanın 2000 yılında, bir patlama noktasına geleceğini ihtar etmektedir.

DOĞAL KAYNAKLAR SONLUDUR

Sanayileşmiş ülkelerin hammadde ihtiyaçlarını, kendi topraklarındaki doğal kaynakları tüketmekte ve onları diğer ülkelerin imkânlarına göz diker hale getirmektedir. Günümüzde; platin, altın, çinko ve kurşun madenleri ihtiyaca yetmemektedir ve gümüş, bakır, uranyum asrımızın sonunda çok nadir madenler olacaktır. Yakın gelecekte dünyadaki doğal kaynakları tüketecek olan günümüzün uygar ülkeleri, yeni teknolojilerle elde edecekleri ve çok üstün bir sanayi yapısı gerektirecek kaynakların üretimini tekellerine alarak, fakir ülkeleri boyunduruklarıaltına sokacaklardır. Elektrik ve ısı enerjilerini üretecek hammadde kaynaklarını satmış veya elinden kaçırmış fakat gene de fakirlikten kurtulmamış ülkelerin yakın gelecekte bağımsızlıklarını korumaları imkânsızdır.

ATMOSFERİN KİRLENMESİ

Atmosferin kirliliği, sadece buna sebep olan ülkelerin üzerinde yoğunlaşmamakta, tüm doğada yaygınlaşmaktadır. Örneğin, bütün sanayi merkezlerinden çok uzakta, ıssız ve buzla kaplı bir ada olan Grönland'daki buzullar üzerinde biriken kirin kalınlığı, 1940 yılından bu yana üç kat artmıştır. İnsan vacudunda biriken, insan yapısı kimyevi maddelere, Alaska'da yaşayan Eskimodan, Cava'daki Cakartalıya kadar herkeste rastlanır olmuştur. Örneğin, DDT kimyevi maddesi, koruyucu ilâç olarak tarlalara püskürtülmekte ve bu işlem sırasında bir kısmı havaya karışarak (yılda takriben 100.000 ton) uzak diyarlar ve okyanuslara çökmektedir. Okyanuslardaki planktonlar ve karalardaki bitkiler tarafından emilen bu zehirli madde, planktonlarla beslenen balıklar ve bitkileri yiyen hayvanlar tarafından alınmakta ve bu hayvanları yiyen insanların vücudunda birikmektedir. İnsan vücudunda biriken zehirli maddelerin doğuracağı neticeleri, bugün için, bilemiyoruz. Ancak, birikimin hızla arttığını tespit etmekteyiz.

Atmosferin kirlenmesi, çevrede tehlike yaratan bir değere erişmedikçe, önemsenmemektedir. Açık maden işletmelerinin

yok ettiği yeşil bitki örtüsü, atmosferin kendini temizleme olanaklarını kısıtlamaktadır. Sanayi artıkları, denizlerin üzerini kaplayan petrol kaçakları, insan artıklarıyle sulara karışan deterjanlar ve yağmurların akarsulara sürüklediği suni gübreler, doğadaki suların kendi kendisini temizlemesini sağlayan kimyasal oluşumu bozmakta ve sularda yaşayan canlıların ölmesine sebep olmaktadır. Termik enerji santrallarından havaya atılan karbon-di-oksit gazı (yılda ortalama 20 milyar ton) ve atmosferdeki ısı dengesini bozan enerji kaçaklarının yaratacağı sorunlar önemsenmemektedir.

Nükleer enerji kaynaklarının radyoaktif artıkları doğada birikmektedir. Dünyamızın milyonlarca yılda oluşan atmosferi; karbon-di-oksit, ısı enerjisi, ve radyoaktif artıklarla, geometrik bir çoğalımla kirlenmekte, üst sınırı ile yan tesirlerini saptayamadığımız tehlikeler, insanlığın yakın geleceğine kuşkuyla bakmamıza sebep olmaktadır.

BENCİL İNSAN

1937 yılında Nobel ödülü alan Albert Szent-Györgi, günümüzün politik, askeri ve teknolojik gelişimindeki dengesizlikten dolayı, bir nükleer savaş ya da yaygın sosyal şiddet hareketleri sonucu, uygarlığın çökmesinin mümkün olduğunu ihtar ediyor ve insan tabiatındaki bencillik ve çelişkilere dikkatimizi çekiyor. «İnsan da diğer hayvanlar gibi, diğer canlıları yok ederek yaşamını sürdürüyor. Onu öbür hayvanlardan ayıran özellik; bir yandan kendi çevresinde barış ve huzur isterken, öte yanda, başkalarını egemenliği altına alması ve talancılık etmesidir.» diyor ve devamla, «Bu yüzden insan iki türlü ahlâk yasası kurmuştur, biri kendi ve çevresi, diğeri ise başkaları ve başka toplumların uyması içindir» demektedir. Albert Szent-Györgi'ye göre bu iki yasa tam bir çelişki içerisindedir ve birinde suç olan, diğerinde şeref sayılmaktadır. Günümüzdeki açık ve gizli savaşların nedeni hep bu çelişkidedir. Ülkeler arasındaki pazarlıklarda daima kuvvetli olanın sözü geçmekte ve o ne yaparsa yapsın kutlanmaktadır. Örneğin, Başkan Nixon, «Gençliğimiz eroine alıştı, eroinin yapıldığı bitki Türkiye'de de yetiştiriliyormuş, yasaklayın ekimini!» der demez Hükümetimiz, aman kızma deyip yerine getirdi bu şerefli vazifeyi. (!) Bu suçlama karşısında Hükümetimiz Nixon'a: «Önce siz kendinize bakın, sizin yüzünüzden; atmosferimiz kirleniyor, iklimimiz değişiyor, gelirimizin büyük bir kısmını askeri amaçlara ayırmak zorunda kalıyoruz, doğal kaynaklarımıza sahip olamıyoruz, üstelik durumun sizin de kontrolunuzdan çıktığını ve daha kötüye gittiğini söylüyorlar, DURDURUN artık sanayinizdeki bu başıbozuk üretim artışını ve tüketiminizi doğaya karşı değil, doğa için yeniden düzenleyin!» deseydi, hangi yasa işlerdi?

GELİŞMEYE SINIRLAR

1968 yılında, Roma şehrindeki Accademia dei Lincei'de toplanan, sanayileşmiş on ülkeden gelen otuz seçkin kişi, insanlığı tehdit eden, mevcut ve gelecek sorunları ortaya çıkarmak ve çözümler getirmek amacıyle Roma Kulübünü kurmuşlardır. Bu kulübün A.B.D.'ndeki M I T -Massachusetts Institute of Technology- de görevli bir grup bilim adamına hazırlattığı ve geçen kış yayınlanan rapor, dünyada geniş yankılar yapmıştır. Herbiri belli bir konuda derinlemesine ihtisaslaşmış onyedi uzmanın (araştırmayı hazırlayan uzmanlar arasında Türkiye'den tarımcı İlyas Bayar da vardır) araştırmalarının sonucu, önümüzdeki yirmi yıl zarfında, sanayideki üretim hızı ve dünyadaki nüfus artışı durdurulmazsa, insanlığın 21. yüzyılın son yarısında açlık ve salgın hastalıklardan kırılacağını göstermektedir.

M I T araştırmacıları, dünyanın bir kompüter modelini kurmuşlar ve makineyi, dünyadaki nüfus artışı, sanayideki üretim hızı, teknolojik gelişim, çevre kirlenmesi, tarımsal üretim, kamu hizmetleri, doğal kaynakların tükenme olasılığı ve bunlar arasındaki bağıntılarla doldurmuşlardır. Kompüter çözümlemeleri, 2100 yılından önce dünya nüfusu ve sanayi veriminde olağanüstü ve kontrol edilemeyecek, çok ani düşüşlerin meydana geleceğini göstermiştir. Eğer, nüfus % 2 ve sanayideki üretim % 7 hızla yıllık artışa devam ederse, -mevcut durum böyledir- bugün doğan bir

çocuğun hayat sürecinde dünya kömür, petrol ve madenler gibi doğal kaynaklarının tükeneceği bir devre girecek ve sanayi çökecektir! Sanayinin, koruyucu ilâç, gübre ve hayatın devamı için gerekli benzeri maddeleri yeterince üretememesi sonucu insanlık, kıtlık ve salgın hastalıklarla kırılacak, bu ayıklanmadan arta kalanlar ise pis, haşin ve kısa bir yaşantıya mahkûm olacaklardır. «Gelişmişliğe Sınırlar adı» verilen raporda, varılan bu neticeye engel olabilmek için önümüzde sadece ve en çok yirmi yıl kaldığı ileri sürülerek, nüfus artışı ile sanayideki üretim hızına sınırlamalar getirilmesi, sanayi yatırımların sadece yenilenmesi gerekeni yapacak seviyeye indirilmesi, eğitim, sağlık, güvenlik ve emniyet gibi kamu hizmetlerine öncelikle önem verilmesi, doğum ve ölüm oranları dikkate alınarak nüfusun kontrol altında tutulması önerilmektedir.

İnsanlığın geleceğini eleştiren ve Roma Kulübü Araştırmacıları kadar kötümser olmayan düşünürler, teknolojinin geometrik bir hızla gelişmekte olduğunu, yok olan madde ve enerji kaynaklarının yerine yenilerini ikame edeceğini, ekonomik olmadığı için yararlanılmayan veya bilinmeyen kaynakları insanlığın hizmetine sunacağını, doğanın sömürülmesi ve nüfus artış hızını kontrol altına alabileceğini ileri sürmektedirler. Bu varsayım, insanın yaşamını sürdürebilmek için, dünyayı kökten değiştirecek olanaklara erişmesinin gerekli olduğu, ancak bizlerin, bu köleliğe hazır ve de istekli olmadığımızı tekrarlayacağımız bir sonuçtur. Yazımızın başından beri irdelediğimiz ve günümüzdeki geri kalmış ülkeleri gelişmişlerin sömürüsüne tamamen terk edecek olan bu yola engel olunmalıdır. «Bırakın Teknolojiyi Yapsın» bencil insanın bulduğu ve onu da aşacak sorunlar yaratacak, yeni bir zenginleşme yöntemidir.

Teknolojinin son yirmi yılda geometrik hızla geliştiği bir gerçektir ve bu başarı kompüterler aracıyla sağlanmıştır. Çoğumuz kompüterleri, insanın kontrolunda ve hiçbir zaman yaratıcı olamayacak, sadece verilen bilgilerle istenilen görevleri yapabilecek bir makine olarak kabul ederiz. Bu hüküm bugün için doğru olabilir, ancak kompüterlerin son onbeş yıl zarfındaki gelişimini incelersek, çok yakın gelecekte bu konudaki kabullerimizi değiştireceğimiz muhakkaktır. Üstün kabiliyetleri ve akılalmaz hızda işlem yapabilme olanaklarıyle teknolojiye yeni bir çözümleme yeteneği getiren kompüterler, son onbeş yılda, her iki yılda yeteneklerinin on kat arttığı bir gelişim göstermişlerdir. Bu gelişme, yüzyılımızın sonuna kadar aynen devam ederse, kompüterlerin günümüzdeki yetenekleri, yüz milyar ile on trilyon kat artmış olacaktır. Hatta, bu ilerlemenin sadece önümüzdeki on veya yirmi yıl için bile aynı kalması, kompüterlerin yeteneklerinin milyarlarca kat artmasına kâfi gelecektir. Oldukça tutucu kabullerle vardığımız bu neticeyi, kompüterlerin bir noktada yaratıcılık yeteneğine erişerek, insanların kontrolu dışında, kendi kendilerini geliştirmeye başlayacaklarını da ilâve ederek geliştirecek olursak, 2000 yılında toplumların, muhalefete tahammülü ve ihtiyacı olmayan ve ülkenin en seçkin binasında ikamet eden yüce bir kompüterin boyunduruğunda yaşadıklarını görür gibi oluruz!

SONUÇ

Günümüzdeki teknoloji, zekâ fışkıran, yaramaz bir çocuğa benziyor. O, yeteneklerini yararlı yolda kullanması için, kontrol altında tutulmaz, başıboş bırakılırsa, sonuçta düzeltilmesi imkânsız ve insanı aşan sorunlar yaratmaktadır. Yazımızın başında yer alan, U. Thant'ın önerisi ve Roma Kulübü Araştırmacılarının zorunlu gördüğü sınırlamalı gelişim, bencil insanın elinde kontrolsuz kalan teknolojinin yarattığı kültürel ve ekonomik buhran ve dengesizliklerin sonucudur ve gelişmiş ülkelerin eriştikleri zenginliğin bedelidir. Cevapsız kalan sual, bu bedelin ödenmesinden, niçin, gelişememiş, fakir kalmış ülkelerin de, hiçbir nimetinden faydalanamadıkları halde ve suçsuz yere, sorumlu tutulduklarıdır!

Dostluk Öğretisi

Sabahattin BATUR

Dostlar, dostlar!
Birbirinizden ayrılmayın!
Başınızdan kaçmak heveslerini atın!
Mademki hepiniz birsiniz,
İkilik havası çalmayın
Vefa sultanı emrediyor:
Vefasızlık etmeyin!
MEVLÂNA

Tarihin altın çağı diye nitelendirilen günlerde dostluk belki de en güzel biçimiyle görünmektedir. Dostluklarını bir din olarak temellendirmiş, dinlerini dostluk ilişkileri üzerine kurmuş Fisagorcuların yaşantıları bunun en güzel örneğidir. «Fisagorcular» deyimi bile aynı düşünce ve duygudaki dostların her şeyde nasıl ortaklaşa olduklarını göstermeye yetiyor. Pythagoras'ın kurduğu okulun, dostluk topluluğunun düşüncelerini ve yaşantılarını inceleyenler belirttiğimiz özelliklerden ötürü bu deyimi kullanmak zorunluluğunu duymuşlardır. Sadece Fisagorcular mı? Bütün öteki öğreti kurucularının çevresinde birer dost halkası varmış, Sofistlerin, Sokrat'ın, Eflatun'un Aristo'nun öğrencileri olarak bildiklerimiz aynı zamanda onların en yakın dostları imişler. Bütün düşünce tarihinin büyük adlarının çevresinde böyle dostları olduğu hattâ birçok denemelerini önce onların önüne çıkardığı, onların önünde geliştirip olgunlaştırdığı söylenmektedir.

Bizim kendi sanatımızın, düşüncemizin, ekinimizin öncüleri olarak bildiklerimizin de çevresinde birçok dostları varmış. Söze bir rübaisi ile başladığımız büyük Türk düşünürü ve şairi Mevlâna bütün yaşayışı ile böylesine bir dost çevresinin adamı imiş. Hacı Bektaşi Veli'nin kurduğu okul ve öğreti biçimi yine bu ilkeye dayanırmış. Anadolu'nun o bitmez tükenmez sesi, güzelim türkçesi, Türkmen Hocası Yunus Emre de dostlar çevresinin bir büyüğü imiş. Pir Sultan Abdal'ları, Karacaoğlan'ları, Dadaloğlu'ları, bu toprakların, bu alçak gönüllü halkın yetiştirdiği daha niceleri su katılmamış dostluk çevrelerinde yetişmişler. Önce dostluk çevrelerinde söylemiş, okumuşlar, sazlarının tellerine dokunmuşlar. Bunlardan kimisinin okuma yazma bilmediği, yazılı yapıt bırakmadığı bile söylenmektedir. Öyleyken nefesleri dostların aracılığı ile dilden dile hiç bir şeyini yitirmeden dolaşmış, taa günümüze kadar gelmiştir. Önce dostlar olmuş güzelliğine, yüceliğine varan, sonra bütün bir Anadolu halkı. Hattâ dost çevresinde yeşerip göğerenler günün birinde ustaları gibi şiirler, nefesler söylemeye başlamışlar. O yüzden çoğu zaman çırakların söyledikleri ustalarının söylediğine karışıyor. Birini ötekilerden ayırmak zorlaşıyor. Daha da ileri giderek, adlarını bile büyük dostları, ustalarından alıyorlar. Kim bilir belki de «Mademki hepimiz biriz,» diye düşünüyorlardı. Bir dost kervanı içinde bu dünyadan gelip geçenler kolay kolay ölmüyorlar. İnsanca duyguların, sevgilerin kaldığı sürece ölmeyeceğe benzerler.

SABAHATTİN BATUR, 1941 yılından bu yana çeşitli sanat dergilerinde şiirleri yayınlanmaktadır. Felsefe öğretmenliğinden sonra kütüphaneciliğe geçmiştir. Şiirlerini kitap olarak yayımlamamıştır. Tek kitabı «Yeni Şiirimiz» adlı bir antolojidir.

Sanatçı, yazar, eleştirmen, sanat tarihçisi, film yönetmeni, fotoğraf sanatçısı, öğretmen ve daha birçok nitelikler taşıyan Sabahattin Eyuboğlu'nun önde görünen özelliklerinden birisi de hangi koşullar içinde bulunursa bulunsun çevresinde hemen bir dostlar topluluğu kurmuş olmasıdır. Uçsuz bucaksız ve katkısız insan sevgisiyle dolu bir yürek, gelmiş geçmiş uygarlıkların ortak değerleri üzerinde yargıya varmış bir kafa, bu topraklardan edindiğini yine bu topraklara vermek için vargücüyle didiniyordu. Kimi yerde gücünü zorladığı bile olurdu.. Böyle durumlardan ona yaradılışındaki sanatçı kişiliği yardım ederdi. Ama her şey dostlar içinde pişirilip kotarılır, dostlar içinde sınanırdı. Her çalışmasında, her uğraşında, her atılımında insanca sevginin peşinde olduğu görülen Sabahattin Eyuboğlu bir adım daha ötede yine insanı bulmanın sevinciyle mutlu olurdu. La Fontaine'ni mi aktaracak dilimize, önce bu coşkulu duygusunu dostlarına açıklardı. Dostlarının bu konuda daha başka düşünceleri varsa araştırır sorardı. Aktarmayı bitirdikten sonra sunu yazısını yazarken, bizim ekinimizle ilişkilerini daha doğrusu benzer yanlarını bulup çıkarmak için yazılı sözlü her ürüne baş vururdu. La Fontaine ile Nasrettin Hoca fıkraları arasında, Âşık Veysel'in bir dost topluluğunda söylediği halk hikâyeleri arasında, Orhan Veli'nin ve Muzaffer Tayyip Uslu'nun şiirleri arasında benzerlikler bulur, ilişkiler kurardı. Ayrı ayrı ekinlerin ayrı ayrı kaynaklarından beslenmiş olmalarına karşın çıkış noktası insanlık ilkesi, halk ve insan sevgisi olduğuna göre bütün büyük sanatçıların bir yerde, hattâ aynı söz dizilerinde birleşeceklerine inanırdı. O yüzden Yunus Emre'yi incelerken batıdan ona denk bir sanatçıyı örneğin François Villon'u yakalar, aralarında o güzelim köprüleri kurmaya çalışırdı. Daha da öteye giderek, Dante'nin, Shakespeare'in Cervantes'in Yunus'a bakan yüzlerini şöyle bir okşıyaraktan geçerdi. Bütün bu çalışmaların ilk tohumları dost toplantılarında atılırdı. Üstelik bu yakınlaştırmaları, yakıştırmaları yaparken öyle bilgiçlik taslamaz, seven, sevmeye açık insanın sıcaklığı içinde erir giderdi.

Mevlâna gibi açık tutardı kapısını insanlara. Kapıyı itip girenlerden dostça, insanca sevgiden başka hiç bir isteği yoktu. Bu doğa, bu yeryüzü cenneti hepimizindir, bu güzelim Anadolu rengiyle, kokusuyla, serinliği, sıcaklığıyla, yüceleri, derinden derine akan ırmaklarıyla baştan başa bizimdir. Bizimdir, derdi ya, kimselere koklatmam, kimselere göstermem, kimselere el sürdürmem hırçınlığı kıskançlığında da değildi. Tam tersine herşeyimizi bütün bir insanlığın sevgisine bırakmalıydık. Tıpkı Mevlânalar, Tıpkı Pir Sultan Abdallar, tıpkı Yunus Emre'ler gibi. Üstelik Türkmen Kocası gibi halkın diliyle, halkın beğenişinden geçerek insanlığa açılmalıydık.

Belki de bazı şeyleri hoş görebilirdi ama, hiç bir biçimde hoş göremiyeceği bir şey vardı: halkı değersiz bulmak, küçük görmekti. Dost toplantılarına kimin aracılığı ile girdiği belli olmıyan kimseler de katılırdı. Böyle bir durumu sezmiş bile olsa ne onlara surat eder, ne de ters bir davranışta bulunurdu. Ne coşkusunda, ne de konuşmalarında hiç bir değişiklik olmazdı. O yine Anadolu'nun dört bir yanından akan ırmaklar gibi cömertçe çevresini serinletir geçerdi. Bir de bakardık Türk halkının yaratıcı gücünü en cıvıltılı bir biçimde veren bir kilim seriverirdi önümüze. Eliniz ağzınızda mı kaldı? Şaşdınız mı renklerin ve biçimlerin bu denli uyuşmasına? Sevinçten dona mı kaldınız bu kilimin karşısında? Kim?.. hanginiz?.. Siz mi daha çok sevdiniz? Buyurun öyleyse sizin olsun.

Sevgiyle yoğrulmamışsa yüreğin
Tekkede, manastıra da eremezsin.
Bir kez gerçekten sevdin mi dünyada
Cennetin, cehennemin üstündesin.

diyerek çevirdiği Hayyam'ın rübaisini okur, olmuş bir nar gibi yüreğini ortadan ikiye böler, her tanesini ayrı bir coşkulu sevgiyle çevresindeki dostlarına dağıtırdı.

Sabahattin Eyuboğlu'nun şaşılacak kadar geniş bir dostluk çevresi vardı. Bir lise öğrencisi ile yüksek bilim yurtlarının en ünlü öğretim üyeleri, bir batılı

yazarla bir saz şairi, bir gemici ya da büyük bir işadamı onun buram buram insan sevgisi ile dolu sofrasının çevresinde otururlar, dostça konuşurlardı. Işığı gören pervaneler gibi bazen öyle dolar taşardı ki ortalık, gelenlerin kimi birbirlerini tanıyamadan kalkıp giderlerdi. Bazı toplantılarda karşısına geçip oturanları, sözüne karşılık verenleri kendisi bile tanıyamazdı. Böylesi günler az da olsa yine de olmuştur. Yukarda da değindiğimiz gibi, nasıl ve kiminle geldikleri bilinmiyenleri önlemek için işi biraz sıkı tutmasını, bazı sınırlar koymasını yeniden isterlerdi yakın dostları. Ne olur ne olmazdı, kötü niyetli birtakım kimseler de gelir, akla hayale gelmedik düzenler kurabilirlerdi. Bir kere böyle bir çıkış yapılmıya görsündü; çokları, bu düşünceden, bu görüşten yana olduklarını belirtirlerdi. Oysa herkesin yüzüne ne söylediğini anlamamış gibi garip bakar «Ne istiyorsunuz yani zincirmi? vurayım kapıma?!.. Ben kimsenin niyetini bilemem. Ama öyle birisi gelirse bizim katıksız iyi niyetimizi öğrenir gider. Fena mı olur?» diyerek karşılık verirdi.

Toplumun çeşitli çevre ve kesitlerinden kişilerle kurduğu dostluk ilişkilerini sürdürmek için ayrı toplantı günleri vardı. Bütün dostlarını aynı günde ya da aynı gecede bir çatı altında toplayıp ağırlamak olanağı yoktu. O yüzden değişik dostları ile ayrı günlerde buluşurdu. Herkes gününü bilir o günkü toplantıya katılırdı. Ayrı ayrı toplantı günlerinde buluşanlar kimi zaman bir Pazartesi gecesinde bir araya geliverirlerdi.

1. Pazartesi toplantıları:

Bu toplantılara saz söz ustaları ile her tür sanatçılar, yazarlar katılırdı. Hafta başını iple çeken dostlar küçük çıkınlarını parmaklarına takarak soluğu Sabahattin Eyuboğlu'nun evinde alırlardı. Toplantıya katılanların eğilimleri ve ağırlıkları ne yanda ise gece ona göre bir renk alır, anlam kazanırdı. Kimi bektaşi hikâyeleri ile başlıyan gece bir satranç karşılaşması ile sona erer, kimi Anadolu'nun üstünden esen yellerle bize kadar ulaşmış bir türkü ile başlayan toplantı yine oralarda çekilmiş renkli ve ışıklı resim gösterileri ile kapanırdı. Kimi Pazartesileri şiirlerle aydınlanır, belgesel film gösterileri ile doğanın ve tarihin içinde gezintiler yapılırdı. Bazan nasıl başlamışsa öyle bitebileceği gibi «Ayine-i devran»ın ne göstereceği belli olmayabilirdi. Pek sık olmamakla birlikte bir de bakardık Âşık Veysel elinde sazı, yanında oğlu ile bir rüya gibi kapıdan içeri süzülüverirdi. Ya kimse yerinden kıpırdayamaz, ya da bütün dostlar gök kubbeyi çınlatırcasına sevinç çığlıkları atardı. Hiç akılda yokken bir de bakardık kimi sazlı kimi sazsız Ruhi Su görünüverirdi. Böyle gecelerde Sabahattin Eyuboğlu'nun o güzelim evi bir bayram yerine dönerdi. Ay katından, yıldızlar ülkesinden odamıza, masamıza, yüreğimizin taa derinliklerine bir şeyler ağardı.

O nerede olursa olsun pazartesi akşamı evde olmayı kutsal bir görev bilirdi. Başka dostları ile bir geziye çıkmış bile olsa Pazartesiye dokunmayacak bir biçimde gidilip dönülürdü. Dostlarına ve kendisine vermiş olduğu sözü ne bahasına olursa olsun yerine getirmeye çalışırdı. Çeşitli yarışmalar için yargıcılar kurulu üyesi olarak Ankara'ya çağırıldığı olurdu. Bu çağrı Pazartesiye denk düşecekse kabul edemeyeceğini söylerdi.

2. Çarşamba Akşamları «Erkekler gecesi»

Bu toplantılara katılanlar Sabahattin Eyuboğlu'nun kafa dengi en eski arkadaşları ve akranları idi. Çarşamba Akşamları çok değişik yerlerde toplanırlardı. Burası Beyoğlu'ndaki ayak üstü uğranılan yerlerden birisi olabileceği gibi Boğaz'a ya da Marmara'ya bakan kıyı meyhanelerinden birisi de olabilirdi. Çarşamba gecelerinin pek az sayıda üyesi vardı. Üstelik kadınlar ve kızların katılmadığı bir toplantı olduğundan adına «Erkek :r gecesi» dendiği de olurdu. Böyle der. ğine bakılmasın, bu toplantı erken saatlerda başlar, erken saatlarda biterdi. Geç saatlara kadar sürdüğü ya çok azdır, ya da hiç görülmemiştir. Dışarıda, herkesin gittiği yerlerde toplanıldığından Pazartesi toplantıları gibi sazlı, doludizgin coşkulu bir havası yoktu. Daha çok söz ve düşünce düzeyinde yarışlar kurulurdu kendiliğinden. Elbette öyle yarış marış yoktu, yoktu ya

öylesine ard arda güzel sözler söylenir, fıkralar anlatılırdı ki, kırk yılda bir dışardan katılanları şaşkına çevirirlerdi. Sabahattin Eyuboğlu bu dostlar toplantısının da orta direği idi. O yüzden havadan sudan sürüp giden konuşmaların bir ete bir kemiğe büründüğü görülürdü. Çarşamba gecelerinde de şiirler okunur, resimden, filmden, tiyatrodan söz edilirdi. Yurt yönetimi ile ilgili günlük konular ele alınırdı. Bu toplantılarda, Karagöz oynatılmaz, türkü söylenmez, film gösterilmezdi, bir başka türlü söylemek gerekirse bütün bunlar yapılamazdı. Öyle iken orta direğin çevresindeki bu toplulukta derinlerden birbirlerine bağlanmış, kenetlenmiş bir birlik havası sezilirdi. Çarşamba gecelerinden birisini ya da ikisini atlatanlardan hesap sorulurdu. Her türlü yaşama biçiminin birtakım kuralları, yasaları vardı. Bunlar olmayınca bu yaşama biçiminden söz edilmezdi. İşte bu dostluk yasalarını, kurallarını aksatmadan uygu layan ve izleyen oydu.

3. Cuma gecesi «a n n e y e» gidilirdi.

Bu toplantılar Eyuboğlu ailesinin bir araya gelmesini sağlamak, annenin çevresinde toplanmak amacıyle düzenlenmiş ise de sonradan anlamını ve kapsamını daha da genişletmişti. Kimi geceler Eyuboğullarının azınlıkta kaldıkları da görülürdü. Cuma gecelerinde Sabahattin Eyuboğlu bütün konuşmaların annesinden doğru geçmesine özel bir çaba harcar, özen gösterirdi. Dostlar ve akrabalar toplantısının da yine orta direği kendisi olmasına karşın bu yetki ve yeteneklerini annesine doğru yöneltirdi. Toplantıya katılan her kesin «Anne» diye seslenmekten büyük bir hoşnutluk, bir mutluluk duyduğu Lütfiye Eyuboğlu da gerçekten görgülü, bilgili, iyiye güzele varmada şaşılacak sezgileri olan bir kimseydi. Oradan oraya savrulan konuşmaların bir ucundan tutarak akla hayale gelmedik şiirler, maniler, nefesler, türküler söylerdi. Bir de bakardık, konu ile ilgili, hiç bir yerde yazılısı bulunmayan Kuddusi'nin, Fuzuli'nin, Pir Sultan Abdal'ın, Yunus Emre'nin nefeslerini, ilâhilerini okumaya başlardı. Ama çevresinde çıt çıkarmadan anneyi dinleyenler sözünün noktalandığı yerde «Gül ilâhisi», «Gül ilâhisi» diyerek bağırışırlardı. Annenin «Gül ilâhisi»ni okumaya niyeti olduğu anlaşılınca yeniden herkes susar, soluğunu keserek beklemeye başlardı:

Gezerken seyran eyledim
Gördüm sarayı güldür gül
Gülden kurulmuş bir çadır
içinde nimeti hazır
Kapıcısı İlyas Hızır
Lâle şarabı güldür gül

İllallah huuuu! huuuu!

Gülden kurulmuş bir pazar
Gül alırlar gül satarlar
Alanlar gül satanlar gül
İllallah huuuu! huuuu!

Gülden terazi tutarlar
Alanlar gül satanlar gül
İllallah huuuu! huuuu!

Bu ilâhiyi yeni duyanlar gerçekten esrikleşir, vurulmuşa dönerdi. Annesinin kucağında bu ilâhiler, bu ninnilerle büyümüş olmasına karşın o da yeni duyanlarla birlikte kanatlanır, göklere uçardı. Anneyi dostluk çemberinin vazgeçilmez kişilerinden birisi olarak birkere daha sever, kucaklar, öperdi. Ve Annenin Cuma Gecelerinde dost canlar bir duyguda, bir düşüncede erimiş olarak evlerine dönerlerdi. Nice uzaklara kalkıp gideceklere yollar iki adımlık yermiş gibi gelirdi. Herkes büyük bir yaşama sevinci içinde yastıklarına başlarını koyardı.

Gelmiş geçmiş altın çağların kapısından çıkmaya korkan dostluk ülküsünü zorla sürükleyerek değil, usulca, sevgiyle, iyilikle, insanca önümüze seren ve bize bitmez tükenmez bir dostluk öğretisi bırakan Sabahattin Eyuboğlu'na binlerce selâm! binlerce merhaba!

Semih BALCIOĞLU

